

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ
АДВОКАТІВ УКРАЇНИ

БЮЛЕТЕНЬ КОМІТЕТУ НААУ З ПИТАНЬ СІМЕЙНОГО ПРАВА

(інформаційний дайджест у сфері сімейного права)
за I квартал 2026 року
Випуск 24

КОМІТЕТ НААУ З ПИТАНЬ СІМЕЙНОГО ПРАВА
2026

Зміст

2

I. НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА.....	<u>3</u>
1.1. Закони та інші нормативно-правові акти.....	<u>3</u>
1.2. Законопроекти.....	<u>4</u>
II. СУДОВА ПРАКТИКА.....	<u>6</u>
2.1. Практика Верховного Суду.....	<u>6</u>
2.1.1. Справи щодо поділу майна подружжя.....	<u>6</u>
2.1.2. Справи щодо стягнення аліментів.....	<u>8</u>
2.1.3. Справи щодо визначення місця проживання дитини	<u>15</u>
2.1.4. Справи щодо міжнародного викрадення дітей.....	<u>26</u>
2.1.5. Справи щодо визначення походження дітей, позбавлення та поновлення батьківських прав.....	<u>29</u>
2.1.6. Справи щодо видачі обмежувальних приписів	<u>36</u>
2.1.7. Справи щодо спадкових правовідносин.....	<u>38</u>
2.2. Практика Європейського суду з прав людини.....	<u>45</u>
III. ПУБЛІКАЦІЇ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТУ.....	<u>46</u>
3.1. Дисертації.....	<u>46</u>
3.2. Публікації, які не відносяться до розряду наукових.....	<u>46</u>

Відповідальний редактор Бюлетеня:
Бабенко Ю. С.

Редактори:
Анохіна Я.І., Белікова А.В., Бузанов Д.В.,
Василевська К.М., Водоп'ян Т.В., Дубчак Л.С.,
Попіка І. А., Семенова О.Г., Максименко О.О.,
Кухаренко О.О.

Контакти:
04070, м. Київ, вулиця Борисоглібська, 3, 5-й поверх

Комітет НААУ з питань сімейного права

Голова Комітету Гретченко Л. Л.

Електронна пошта: l.hretchenko@mail.unba.org.ua

I. НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА

1.1. Закони та інші нормативно-правові акти

Закон України від 25.03.2026 №4824-IX

«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення порядку вчинення правочинів в інтересах малолітніх та неповнолітніх осіб»

Метою Закону України є вдосконалення порядку вчинення неповнолітньою особою правочинів у частині необхідності отримувати згоду батьків (усиновлювачів) або піклувальника і дозвіл органу опіки та піклування лише у випадках, коли відбуваються відчуження (а не набуття), поділ, виділ нерухомого майна, об'єкта незавершеного будівництва, майбутнього об'єкта нерухомості, іншого цінного майна, зокрема транспортних засобів, власником якого є неповнолітня особа.

Повний текст Закону за посиланням:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4824-20#Text>

Постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2026 р. №64

«Деякі питання організації надання соціальних послуг»

Повний текст Постанови за посиланням:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64-2026-п#Text>

Постанова Кабінету Міністрів України від 5 лютого 2026 р. №169

«Про внесення до деяких постанов Кабінету Міністрів України змін щодо надання державної допомоги сім'ям з дітьми»

Повний текст Постанови за посиланням:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/169-2026-п#Text>

Постанова Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2026 р. №226

«Про затвердження Порядку реагування на випадки дискримінації за ознакою статі»

Повний текст Постанови за посиланням:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/226-2026-п#Text>

Постанова Кабінету Міністрів України від 25 лютого 2026 р. №259

«Деякі питання надання та оплати послуг з оздоровлення та відпочинку дітей, які потребують особливої соціальної уваги та підтримки, в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку, що містяться в Державному реєстрі майнових об'єктів оздоровлення та відпочинку дітей, та здійснення заходів з забезпечення від наслідків збройної агресії Російської Федерації в закладах оздоровлення та відпочинку, які розташовані в західних регіонах України, дітей військовослужбовців Збройних Сил, Державної прикордонної служби, Національної гвардії, осіб рядового і начальницького складу Державної служби з надзвичайних ситуацій, поліцейських, внутрішньо переміщених осіб, осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України шляхом відновлення їх фізичного, ментального та психологічного здоров'я»

Повний текст Постанови за посиланням:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/259-2026-п#Text>

Постанова Кабінету Міністрів України від 4 березня 2026 р. №284

«Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо підтримки окремих категорій осіб для проходження зимового періоду 2025/26 року»

Повний текст Постанови за посиланням:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/284-2026-п#Text>

1.2. Законопроекти

4

Проект Закону «Про внесення змін до статті 1 Закону України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» щодо уточнення права на одночасної призначення державної соціальної допомоги та пенсії у зв'язку з втратою годувальника»

Номер, дата реєстрації: 14399 від 26.01.2026.

Метою законопроекту є уточнення процедури призначення державної соціальної допомоги та пенсії у зв'язку з втратою годувальника.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69542>

Проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» щодо посилення захисту осіб, які постраждали від кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті»

Номер, дата реєстрації: 14409 від 29.01.2026.

Метою законопроекту є посилення правового захисту осіб, які визнані потерпілими у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених з мотивів ненависті за ознаками сексуальної орієнтації та/або гендерної ідентичності, шляхом забезпечення їм гарантованого доступу до безоплатної вторинної правничої допомоги. Шляхом досягнення мети є внесення змін до статті 14 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», а саме доповнення переліку суб'єктів права на безоплатну вторинну правничу допомогу новою категорією осіб: «особи, які визнані потерпілими у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених з мотивів ненависті за ознаками сексуальної орієнтації та/або гендерної ідентичності».

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69548>

Проект Закону «Про внесення змін до Цивільного кодексу України та інших законодавчих актів України щодо законодавчого забезпечення збереження права на компенсації, виплати і доплати, призначені спадкодавцеві за рішенням суду, за членами його сім'ї та спадкоємцями»

Номер, дата реєстрації: 15032 від 16.02.2026.

Метою запропонованих змін є законодавче забезпечення збереження права на компенсації, виплати і доплати, призначені спадкодавцеві за рішенням суду, за членами його сім'ї та спадкоємцями.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69574>

Проект Закону «Про внесення змін до статті 16-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо розширення переліку осіб, які відносяться до членів сім'ї загиблого (померлого) військовослужбовця та мають право на отримання одноразової грошової допомоги»

Номер, дата реєстрації: 15037 від 18.02.2026.

Метою законопроекту є забезпечення соціального захисту членів сімей загиблих військовослужбовців шляхом розширення кола осіб, які мають право на отримання одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), а саме пропонується віднести до членів сімей загиблих (померлих) військовослужбовців рідних братів та сестер загиблої (померлої) особи, якщо на момент її загибелі (смерті) відсутні інші члени сім'ї, і бабу та діда як з боку батька, так і з боку матері загиблої (померлої) особи, якщо на момент загибелі (смерті) відсутні інші члени сім'ї. Такий підхід є справедливим, а також забезпечить усунення прогалини, яка наразі зумовлює випадки, коли одноразова грошова допомога залишається невивплаченою взагалі.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69622>

Проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про охорону дитинства» щодо визначення кола дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів»

Номер, дата реєстрації: 15039 від 19.02.2026.

Законопроект розроблено з метою забезпечення єдиного, недискримінаційного підходу до визнання дітей такими, що постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів.

Основними завданнями законопроекту є:

- законодавче закріплення широкого та об'єктивного розуміння впливу воєнних дій на дитину;
- усунення правової невизначеності щодо кола дітей, які підпадають під дію статті 30-1 Закону України «Про охорону дитинства»;
- недопущення звуження змісту та обсягу прав дітей підзаконними нормативно-правовими актами;
- забезпечення рівності дітей у питаннях визнання факту постраждалості від воєнних дій.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57683>

Проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про охорону дитинства» щодо посилення захисту сімей з дітьми під час дії воєнного стану»

Номер, дата реєстрації: 15044 від 24.02.2026.

Метою та завданням законопроекту є посилення соціального захисту сімей з дітьми, в яких один із батьків проходить військову службу під час дії воєнного стану, шляхом встановлення безумовного права на пільги, передбачені у статті 13 Закону України «Про охорону дитинства», незалежно від рівня середньомісячного сукупного доходу такої сім'ї.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69635>

Проект Закону «Про внесення змін до статті 16-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо уточнення права дитини, народженої після загибелі батька-військовослужбовця, на отримання одноразової грошової допомоги

Номер, дата реєстрації: 15049 від 25.02.2026.

Метою законопроекту є забезпечення права дітей, народжених після загибелі батька-військовослужбовця, на отримання одноразової грошової допомоги.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69651>

Проект Закону «Про внесення зміни до статті 293 Цивільного процесуального кодексу України щодо участі присяжних у розгляді справ про усиновлення»

Номер, дата реєстрації: 15061 від 09.03.2026.

Метою законопроекту є сприяння забезпеченню дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, родиною через спрощення процесу судового розгляду справ про усиновлення.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69676>

Проект Закону «Про внесення змін до статті 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» щодо усунення обмежень у реалізації права військовослужбовців на звільнення з військової служби у зв'язку з вихованням дитини з інвалідністю віком до 18 років»

Номер, дата реєстрації: 15057 від 09.03.2026.

Метою законопроекту є відновлення принципів соціальної справедливості та рівності прав громадян шляхом удосконалення підстав для звільнення військовослужбовців з військової служби під час дії воєнного стану у випадку виховання ними дитини з інвалідністю віком до 18 років.

Законопроект спрямований на усунення дискримінаційної умови, яка обмежує право військовослужбовців на звільнення з військової служби залежно від наявності іншого з батьків, а також на забезпечення однакового правового підходу до осіб, які виховують дітей з інвалідністю, незалежно від того, чи вже проходять вони військову службу, чи перебувають у статусі військовозобов'язаних.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69674>

Проект Закону «Про внесення зміни до статті 181 Сімейного кодексу України щодо стягнення аліментів у разі визнання одного з батьків, як особи, яка безвісно зникла за особливих обставин»

Номер, дата реєстрації: 15109 від 30.03.2026.

Законопроект спрямований на врегулювання питань, пов'язаних зі стягненням аліментів у разі визнання одного з батьків як особи, яка безвісно зникла за особливих обставин.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69769>

Проект Закону «Про внесення зміни до статті 170 Сімейного кодексу України щодо уточнення окремих питань прийняття рішення судом про відібрання дитини від батьків»

Номер, дата реєстрації: 15113 від 30.03.2026.

Законопроект спрямований на удосконалення положень Сімейного кодексу України в частині прийняття рішення судом про відібрання дитини від батьків.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69777>

II. СУДОВА ПРАКТИКА

6

2.1. Практика Верховного Суду

2.1.1. Справи щодо поділу майна подружжя

Постанова Верховного Суду від 11.02.2026 у справі №754/944/24

Під час розгляду справ про поділ спільного сумісного майна подружжя заявлення вимоги про визнання певних об'єктів спільним сумісним майном не є необхідним і не є належним способом захисту. Ефективним способом захисту за таких умов є саме вирішення вимоги про поділ спільного сумісного майна.

Суд відхилив як доказ надану відповідачем довідку форми ОК-5, оскільки вона не є належним доказом накопичення грошових коштів та перерахування їх на придбання спірної квартири, а лише підтверджує факт отримання ним заробітної плати.

1. Обставини справи

У січні 2024 року позивач звернувся до суду з позовом до відповідача про поділ майна подружжя (квартири). У лютому 2024 року відповідач подав зустрічну позовну заяву до позивача про визнання майна особистою приватною власністю.

Первісний позов обґрунтований тим, що сторони перебували у зареєстрованому шлюбі, за час якого вони проінвестували спільні кошти сім'ї у будівництво нерухомого майна, а саме однокімнатної квартири. Позивачка просила визнати спільною сумісною власністю подружжя спірну квартиру; визнати за нею у порядку поділу спільного майна подружжя право власності на 1/2 частини вказаної квартири.

Зустрічний позов відповідача обґрунтований тим, що через кілька місяців після укладення шлюбу з позивачкою він уклав договір про участь у фінансуванні будівництва, відповідно до якого за ним було закріплено об'єкт фінансування, а саме спірну квартиру, і з власного рахунку перерахував на рахунок управителя грошові кошти за квартиру; спірна квартира є його особистою приватною власністю, оскільки придбана ним за власні кошти, які він накопичував з 2009 року і частину коштів, які були витрачені для придбання спірної квартири у розмірі 8 800 дол. США він отримав у подарунок від сестри; його дружині на момент укладення шлюбу було 22 роки, яка ні до шлюбу, ні після укладення шлюбу не працювала і не виявляла такого бажання; жодних коштів на придбання спірної квартири вона не вкладала і ще до укладення шлюбу їй було відомо про те, що він робить заощадження для придбання власної квартири. Також за час шлюбу у березні 2019 року чоловік придбав автомобіль марки «Renault Megane» 2014 року випуску; після розірвання шлюбу вони домовилися з дружиною, що вона отримує всі кошти за продаж вказаного автомобіля і не матиме претензій до нього щодо квартири, що підтверджується її власноручно написаною та нотаріально посвідченою 13 липня 2021 року заявою. При цьому вона вказала у заяві, що претензій фінансового, матеріального та іншого характеру не має і мати не буде, що вказує на те, що вони вирішили питання щодо спільного сумісного майна подружжя; спірна квартира не є спільним сумісним майном.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням Деснянського районного суду м. Києва від 11 червня 2024 року первісний позов залишено без задоволення. Зустрічний позов задоволено. Визнано спірну квартиру особистою приватною власністю чоловіка.

Постановою Київського апеляційного суду від 03 грудня 2024 року апеляційну скаргу жінки задоволено. Рішення Деснянського районного суду м. Києва від 11 червня 2024 року скасовано, ухвалено нове рішення про задоволення первісного позову. Визнано спірну квартиру спільною сумісною власністю подружжя. У порядку поділу спільного сумісного майна подружжя: визнано за кожним з подружжя право власності по 1/2 частини спірної квартири. У задоволенні зустрічного позову відмовлено.

Задовольняючи первісний позов, апеляційний суд виходив з того, що, враховуючи презумпцію спільної сумісної власності на майно, набута під час шлюбу спірна квартира є спільним сумісним майном подружжя.

Відмовляючи у задоволенні зустрічного позову, апеляційний суд виходив з такого:

- квартира купувалася відповідачем для забезпечення інтересів всієї сім'ї, а не виключно в особистих цілях;

- у матеріалах справи відсутні належні та допустимі докази на підтвердження того, що спірна квартира була придбана саме за особисті кошти відповідача; а наявність довідки ОК-5 не підтверджує факту придбання ним квартири за особисті кошти;

- у матеріалах справи також відсутні належні та допустимі докази дарування сестрою відповідача йому коштів у розмірі 8 800,00 доларів США та направлення їх на придбання спірної квартири;

- колегія суддів критично поставилася до посилань відповідача на заяву позивачки від 13 липня 2021 року, в якій вказано, що вона отримала від чоловіка кошти від продажу автомобіля в розмірі 6 500,00 доларів США, не має і не буде мати претензій фінансового, матеріального та іншого характеру, як на підтвердження вирішення ними питання про поділ всього майна, у тому числі і спірної квартири. Апеляційний суд виснував, що зміст вказаної заяви вказує на те, що вона була надана виключно у зв'язку з продажем спільного автомобіля та розподілом коштів від його продажу.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Не погоджуючись із рішеннями суду апеляційної інстанції, відповідачка звернулася до Верховного Суду з касаційною скаргою, мотивуючи, що, задовольняючи первісний позов, суд апеляційної інстанції виходив лише з того, що у сімейному законодавстві встановлено презумпцію спільної сумісної власності, при цьому не вказав, які докази, подані позивачем, стали для суду більш переконливими, ніж докази, які надав відповідач, не зазначив врахованих ним критеріїв, що дозволяють надати спірній квартирі статус спільної сумісної власності; а також апеляційним судом не враховано, що позивачка, отримавши кошти від продажу автомобіля, у нотаріально завірненій заяві зазначила, що будь-яких претензій фінансового, матеріального та іншого характеру немає, тому не може претендувати на спірну квартиру.

Верховний Суд касаційну скаргу задовольнив частково, змінивши частково постанову апеляційного суду, відмовивши в первісному позові в частині вирішення вимоги про визнання спірної квартири спільним сумісним майном.

На обґрунтування свого рішення зазначив, що апеляційний суд правильно відхилив як доказ надану чоловіком довідку форми ОК-5, оскільки вона не є належним доказом накопичення грошових коштів та перерахування їх на придбання спірної квартири, а лише підтверджує факт отримання ним заробітної плати. Також судом касаційної інстанції узагальнені доводи касаційної скарги про недоведеність належності спірної квартири до спільної сумісної власності подружжя, помилкове визнання апеляційним судом довідки форми ОК-5 неналежним доказом підлягають відхиленню.

Вирішуючи цей спір, суд апеляційної інстанції правильно застосував наведені вище норми матеріального права щодо поділу майна, дав належну оцінку правовим підставам заявленого позову та зібраним у справі доказам з урахуванням принципу диспозитивності цивільного процесу та засад змагальності сторін, у зв'язку із чим дійшов обґрунтованого висновку про поділ спірної квартири.

Проте, задовольняючи первісний позов повністю, апеляційний суд не врахував, що у задоволенні вимоги про визнання спірної квартири спільним сумісним майном подружжя належало відмовити з підстав обрання неналежного способу захисту прав.

Такий підхід є сталим у практиці Верховного Суду, який висноував, що під час розгляду справ про поділ спільного сумісного майна подружжя (жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі) встановлення обсягу спільно нажитого майна є передусім питаннями доведення відповідних обставин, спростування чи неспростування презумпції спільної сумісної власності, які суд вирішує в мотивувальній частині свого рішення. Крім того, відповідне судове рішення лише підтверджує наявність режиму спільного сумісного майна, і для такого підтвердження заявлення вимоги про визнання певних об'єктів спільним сумісним майном та, як наслідок, зазначення в резолютивній частині судового рішення про таке визнання не є необхідним. Ефективним способом захисту за таких умов є саме вирішення вимоги про поділ спільного сумісного майна (див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 23 січня 2024 року у справі №523/14489/15-ц, постанову Верховного Суду від 18 жовтня 2024 року у справі №592/8227/20).

У зв'язку із цим постанову апеляційного суду в цій частині необхідно скасувати, ухваливши нове рішення в цій частині про відмову в позові. Постанову апеляційного суду в частині вирішення вимоги про визнання спірної квартири спільним сумісним майном подружжя необхідно скасувати, ухваливши нове рішення про відмову в позові в цій частині, що відповідатиме статті 412 ЦПК. В іншій частині вимог постанову апеляційного суду необхідно залишити без змін, що відповідатиме статті 410 ЦПК.

Також у цій справі слід звернути увагу на Окрему думку суддів касаційної інстанції, в якій описана доктрина *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки), яка є проявом принципу доброї совісті щодо нотаріальних заяв про відсутність претензій з боку другого з подружжя.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://revestr.court.gov.ua/Review/134159894>.

Постанова Верховного Суду від 25.03.2026 у справі №645/325/22

Для визначення моменту виникнення права на позов важливими є як об'єктивні (сам факт порушення права), так і суб'єктивні (особа довідалася або повинна була довідатися про це порушення) чинники.

Порівняльний аналіз термінів «довідався» та «міг довідатися», що містяться в статті 261 ЦК, дає підстави для висновку про презумпцію можливості та обов'язку особи знати про стан своїх майнових прав, тому доведення факту, через який позивач не знав про порушення свого цивільного права і саме з цієї причини не звернувся за його захистом до суду, недостатньо.

Вирішуючи питання застосування позовної давності до вимог, що впливають із сімейних відносин, зокрема щодо позову про поділ майна подружжя, пред'явленого після розірвання шлюбу, Верховний Суд неодноразово висноував про те, що початок позовної давності для вимоги про поділ спільного майна подружжя, якщо шлюб розірвано, обчислюється не з дати прийняття постанови державного органу реєстрації актів цивільного стану (статті 106, 107 СК) чи з дати набрання рішенням суду законної сили (статті 109, 110 СК), а від дня, коли один зі співвласників дізнався або міг дізнатися про порушення свого права власності (частина друга статті 72 СК), тобто з моменту виникнення спору між ними (див. постанови Верховного Суду від 15 травня 2023 року у справі №200/26797/15, від 16 жовтня 2023 року у справі №759/12245/20).

1. Обставини справи

У січні 2022 року позивачка звернулася до суду з позовом до відповідача про визнання права власності на квартиру та усунення перешкод у користуванні власністю. Оскільки відповідач змінив замки до квартири та на її прохання усунути перешкоди в користуванні повідомив, що квартира є виключно його власністю. Позивачка просила: визнати за нею право власності на 1/2 частини спірної квартири; зобов'язати відповідача надати їй комплект ключів від спірної квартири; заборонити чинити перешкоди в користуванні спірною квартирою.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Суд першої інстанції у позові відмовив, виходивши з того, що відповідачем доведено той факт, що спірна квартира є його особистою приватною власністю, що виключає можливість визнання спірного майна спільним майном подружжя та відповідно його поділ між колишнім подружжям.

Суд апеляційної інстанції рішення суду першої інстанції скасував, ухвалив нове судове рішення, яким встановив, що придбана сторонами в шлюбі квартира є об'єктом спільної сумісної власності, у якій частки подружжя є рівними; але відмовив у позові у зв'язку з пропуском позовної давності.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Позивачка та відповідач оскаржили постанову апеляційного суду в касаційному порядку. Підставою оскарження вказали те, що апеляційний суд не врахував висновків, викладених у постановках Верховного Суду, перелік яких навели у касаційних скаргах.

Верховний Суд встановив, що апеляційний суд дійшов правильного висновку, що позовні вимоги є обґрунтованими, оскільки придбана сторонами в шлюбі квартира є об'єктом спільної сумісної власності, в якій частки подружжя є рівними.

8 Разом з тим апеляційний суд дійшов передчасного висновку про пропуск позивачкою позовної давності для звернення до суду з вимогами про поділ майна подружжя.

Для визначення моменту виникнення права на позов важливими є як об'єктивні (сам факт порушення права), так і суб'єктивні (особа довідалася або повинна була довідатися про це порушення) чинники. Порівняльний аналіз термінів «довідався» та «міг довідатися», що містяться в статті 261 ЦК, дає підстави для висновку про презумпцію можливості та обов'язку особи знати про стан своїх майнових прав, тому доведення факту, через який позивач не знав про порушення свого цивільного права і саме з цієї причини не звернувся за його захистом до суду, недостатньо.

Обґрунтовуючи позовні вимоги, позивачка посилалася на те, що після розірвання шлюбу в 2015 році в неї до недавнього часу не було проблем щодо спільного з колишнім чоловіком майна, але в грудні 2021 року вона дізналася, що відповідач змінив замки до квартири, що унеможливило користування нею, при цьому повідомив її, що квартира є виключно його власністю.

Відповідно до частини третьої статті 267 ЦК позовна давність застосовується судом лише за заявою сторони у спорі, зробленою до винесення ним рішення.

Верховний Суд виснував, що тлумачення цієї норми, положення якої сформульоване зі словом «лише» (аналог «тільки», «виключно»), та відсутність будь-якого іншого нормативно-правового акта, який би встановлював інше правило застосування позовної давності, дає підстави для твердження, що із цього положення випливає безумовний висновок, відповідно до якого за відсутності заяви сторони у спорі позовна давність судом не застосовується. Отже, без заяви сторони у спорі ні загальна, ні спеціальна позовна давність застосовуватися не може за жодних обставин, оскільки можливість застосування позовної давності пов'язана лише з наявністю про це заяви сторони. Суд за власною ініціативою не має права застосувати позовну давність (див. постанову Верховного Суду від 21 жовтня 2020 року у справі №509/3589/16-ц).

У цій справі апеляційний суд, дійшовши висновку про пропуск позивачкою позовної давності, послався лише на те, що стороною відповідача було звернуто увагу як у своєму відзиві, так і в процесі апеляційного розгляду, на позовну давність, яка підлягає застосуванню під час розгляду цього спору. При цьому не з'ясував, коли саме відбулося порушення прав позивачки, та не перевірів, чи була подана відповідачем заява про застосування позовної давності в суді першої інстанції, і чи наполягав він на її задоволенні.

Разом з тим, застосовуючи позовну давність на стадії апеляційного перегляду, апеляційним судом не перевірено, чи мала позивачка можливість заперечувати проти аргументів відповідача про застосування позовної давності, що пов'язано із принципом рівності сторін цивільного процесу. За таких обставин апеляційний суд зробив передчасний висновок про відмову у задоволенні позовних вимог із застосуванням позовної давності. Тому постанова апеляційного суду підлягає скасуванню з переданням справи на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://revestr.court.gov.ua/Review/135655187>.

2.1.2. Справи щодо стягнення аліментів

Постанова Верховного Суду від 14.01.2026 у справі №513/475/24

Правила ЦПК щодо зупинення провадження у зв'язку з перебуванням відповідача на військовій службі мають для суду визначальний характер. Формулювання «суд зобов'язаний» не дозволяє суду діяти на власний розсуд. Тому навіть у питанні стягнення аліментів суд зобов'язаний зупинити провадження.

Окрема думка: зупинення провадження у справі на підставі п. 2 ч. 1 ст. 251 ЦПК України у справі, що стосується захисту конституційного права дитини на утримання, суперечить задекларованій державою засаді охорони дитинства та є порушенням права на судовий захист, яке згідно з ч. 2 ст. 64 Конституції України не може бути обмежене навіть в умовах надзвичайного чи воєнного стану.

1. Обставини справи

У квітні 2024 року позивачка звернулася з позовом до відповідача про зміну способу стягнення аліментів, в якому просила змінити спосіб стягнення аліментів, визначений рішенням суду від 25.09.2014 у справі №513/979/14-ц; стягувати з відповідача на користь позивачки аліменти на утримання неповнолітньої дитини в розмірі 1/4 частини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку, починаючи з дня набрання рішенням законної сили до досягнення дитиною повноліття.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції від 22.07.2024 позов задоволено.

Ухвалою апеляційного суду від 09.09.2024 зупинено провадження у справі до закінчення обставин, що стали підставою для зупинення. Зобов'язано відповідача невідкладно повідомити суд про зміну обставин, що стали підставою для зупинення провадження у справі, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 251 ЦПК України.

Ухвала мотивована тим, що відповідач (апелянт) перебуває на військовій службі, що підтверджується відповідними копіями документів, долученими до матеріалів справи, що є підставою для зупинення провадження у справі.

Позивачка подала касаційну скаргу, в якій просила скасувати ухвалу апеляційного суду та передати справу для продовження розгляду до суду апеляційної інстанції.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Зупинення провадження у справі – це тимчасове припинення всіх процесуальних дій у справі, зумовлене настанням певних визначених у законі обставин, що перешкоджають руху справи надалі до їх усунення.

Зупинення провадження у справі не повинне розглядатися як невинуватене затягування строків розгляду справи і застосовується лише за обставин, визначених у процесуальному законі в інтересах виконання завдань судочинства.

Дотримання судом процесуальних норм під час супинення провадження у справі сприяє дотриманню принципу юридичної визначеності, оскільки сторони мають право очікувати, що ці норми будуть застосовані.

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 251 ЦПК України суд зобов'язаний зупинити провадження у справі у разі перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції.

Зазначені норми права забезпечують дотримання фундаментальних засад правосуддя, гарантованих як у Конституції України, так і у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), а саме: права на доступ до суду та права на справедливий розгляд справи. У цьому випадку це стосується реалізації процесуальних прав військовослужбовців у судочинстві. Особи, які мобілізовані на військову службу у період воєнного стану, виконують конституційний обов'язок із захисту України від збройної агресії. Військові формування у період воєнного стану діють у єдиній організаційній структурі з метою виконання завдань, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави.

Отже, правила, визначені у п. 2 ч. 1 ст. 251 ЦПК України, мають для суду визначальний характер. Формулювання «суд зобов'язаний» не дозволяє суду діяти на власний розсуд.

У разі вибору і застосування норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду (ч. 4 ст. 263 ЦПК України).

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 12.11.2025 у справі №513/475/24 (провадження №14-74цс25) зазначено:

«1) з моменту введення в Україні воєнного стану і до моменту його скасування чи припинення Збройні Сили України та інші утворені відповідно до закону військові формування потрібно вважати такими, що «переведені на воєнний стан»;

2) упродовж дії воєнного стану в Україні та проведення загальної мобілізації належними для застосування судом згаданих вище норм процесуального права є докази (військовий квиток, накази командира військової частини тощо), що містять інформацію про те, що військовослужбовець (сторона або третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору) перебуває на військовій службі;

3) якщо військовослужбовець (сторона або третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору), права якого захищають положення пункту 2 частини першої статті 251 ЦПК України, висловлює власну волю проти супинення провадження у справі та прагнення продовжувати розгляд справи (особисто або через представника), суд має врахувати його волевиявлення та продовжити здійснювати судочинство у відповідному провадженні».

Оскільки відповідач перебуває на військовій службі, що підтверджується відповідними копіями документів, долученими до матеріалів справи, апеляційний суд дійшов правильного висновку про задоволення клопотання про супинення провадження у справі.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133348611>.

Окрема думка суддів Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Крат В. І., Пархоменко П. І. від 14.01.2026 у справі №513/475/24

5. Тлумачення статей 51, 55, 64 Конституції України свідчить, що: дитина до досягнення нею повноліття має право на утримання з боку своїх батьків. Конституційне право дитини на утримання охоплює собою як стягнення аліментів, так і збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення. Це право дитини не може бути обмежене навіть в умовах надзвичайного чи воєнного стану;

конституційне право дитини на утримання має триваючий і невідкладний характер, його здійснення не може бути ефективно відновлене ex post. По своїй суті конституційне право дитини на утримання належить до тих прав, для яких затримка в їх судовому захисті дорівнює «втраті» права. Тому право на утримання потребує негайного судового захисту. Превалювання процесуальної форми над матеріальним правом призводить до ілюзорності правового захисту;

право на судовий захист є гарантією реалізації прав і свобод. У статті 55 Конституції України міститься загальну норму, яка означає право кожного звернутися до суду, якщо його права чи свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод;

обов'язкове супинення провадження у справі, яка стосується конституційного права дитини на утримання, на підставі п. 2 ч. 1 ст. 251 ЦПК України характеризується такими рисами: імперативністю (по суті суд позбавлений розсуду); невизначеність тривалості; відсутність тесту необхідності та доцільності. Як наслідок, це дозволяє кваліфікувати його як форму обмеження права на доступ до правосуддя та конституційного права дитини на утримання;

ніхто не може бути обмежений у праві на доступ до правосуддя, яке охоплює можливість особи ініціювати судовий розгляд та отримати остаточне вирішення спору. Супинення провадження у справі, що стосується захисту конституційного права дитини на утримання, на підставі п. 2 ч. 1 ст. 251 ЦПК України по суті має невизначені часові рамки. Таке супинення має наслідком обмеження доступу до правосуддя дитини, яка не може як отримати остаточне судове рішення у спорі, так і захистити право дитини на належне утримання;

супинення провадження у справі на підставі п. 2 ч. 1 ст. 251 ЦПК України у справі, що стосується захисту конституційного права дитини на утримання, суперечить задекларованій державою засаді охорони дитинства та є порушенням права на судовий захист, яке згідно з ч. 2 ст. 64 Конституції України не може бути обмежене навіть в умовах надзвичайного чи воєнного стану. Це пов'язано з тим, що право на судовий захист є фундаментом сучасного конституційного ладу;

потреба в констатації неконституційності п. 2 ч. 1 ст. 251 ЦПК України зумовлена тим, що парламент має запровадити на рівні процесуального закону «гнучкий» механізм, який враховує права та інтереси дитини. Наприклад, суд зобов'язаний зупинити провадження у справі у разі: перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції, якщо це не суперечить найкращим інтересам дитини.

З повним текстом окремої думки можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/135350960>.

Постанова Верховного Суду від 04.02.2026 у справі №212/1496/24

10

У чинному законодавстві передбачено право баби та діда на процесуальне представництво онука (онучки) на підставі самого факту близького кровного споріднення, без необхідності встановлення опіки, піклування чи призначення їх опікуном або піклувальником. Таким чином, баба, з якою проживає онук (онучка), має право на подання в інтересах дитини позову до її батьків про стягнення аліментів без призначення опікуном дитини.

1. Обставини справи

У лютому 2024 року позивач звернувся до суду з позовом до відповідачки про відібрання дитини.

На обґрунтування позовних вимог позивач зазначав, що він є батьком малолітньої доньки. Після розірвання шлюбу з матір'ю дитини його донька залишилася проживати разом з матір'ю. Після смерті колишньої дружини дитина залишилася проживати з бабусею (відповідачкою), яка не дозволяє дитині переїхати жити до батька, не сприяє спілкуванню з ним та негативно налаштовує доньку проти нього.

Позивач просив суд відібрати у бабусі дитину та повернути доньку до батька за місцем його проживання.

У липні 2024 року бабуся дитини подала зустрічну позовну заяву до позивача за первісним позовом про відібрання дитини від батька, стягнення аліментів, визначення місця проживання дитини та встановлення опіки над дитиною.

На обґрунтування позову позивачка за зустрічним позовом зазначала, що малолітня дитина є інвалідом з дитинства, має особливі потреби та потребує постійної сторонньої допомоги. Батько дитини не може її забезпечити всім необхідним, а також утримувати. Крім того, він не відвідує дитину, не спілкується з нею, не проявляє батьківської турботи та уваги.

Враховуючи наведене, позивачка за зустрічним позовом просила суд: відібрати від батька малолітню доньку, визначивши місце проживання останньої разом з нею та її чоловіком за місцем їхнього проживання; встановити, що дитина позбавлена батьківського піклування, та призначити її та її чоловіка опікунами малолітньої дитини; стягнути з батька дитини на її користь аліменти на утримання дитини в розмірі 40% від його місячного заробітку (доходу), але не менше 50% від розміру прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, до досягнення дитиною 18-річного віку.

У серпні 2024 року дідусь дитини (чоловік позивачки за зустрічним позовом) подав позовну заяву до батька дитини про відібрання дитини від батька, визначення місця проживання дитини та встановлення опіки над дитиною.

Позовні вимоги обґрунтував тим, що після смерті матері малолітня дитина залишилася проживати у його сім'ї, з бабусею та вітчимом дитини. Дитина має особливі потреби з огляду на стан її здоров'я, які він та його дружина забезпечують. Батько дитини не надає та не бажає надавати будь-яке піклування своїй доньці. Відповідач не проживає разом з нею, не спілкується з дитиною та не виконує своїх батьківських обов'язків протягом останніх 5 років, не бере участі у матеріальних витратах, пов'язаних з доглядом за нею. Дитина не бажає проживати разом з ним.

Дідусь дитини просив суд: відібрати від батька малолітню доньку, визначивши місце проживання останньої разом з ним та бабусею за місцем їхнього проживання; встановити, що дитина позбавлена батьківського піклування, та призначити його та дружину опікунами дитини.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, первісний, зустрічний позов та позов третьої особи (дідуся) залишено без задоволення.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що, оскільки малолітня дитина ніколи не була зареєстрована разом з батьком за його адресою проживання та після розірвання шлюбу між її батьками не проживала за його місцем реєстрації, а суду не було надано доказів, що її місце проживання було змінено без згоди батька, відсутні правові підстави для задоволення позовних вимог первісного позову та повернення дитини за місцем реєстрації батька.

Відмовляючи у задоволенні вимог зустрічного позову та об'єднаного позову третьої особи, суд першої інстанції виходив з того, що дід та баба не наділені самостійним правом на звернення до суду з позовом про відібрання дитини від батька без позбавлення його батьківських прав. Інші вимоги суд вважав похідними, а тому такими, що не підлягають задоволенню.

Позивач за зустрічним позовом звернулася до Верховного Суду з касаційною скаргою, в якій просила скасувати рішення судів першої та апеляційної інстанцій у частині вирішення позовних вимог про стягнення з батька аліментів на утримання малолітньої дитини, ухвалити у цій частині нове судове рішення про задоволення зазначених вимог її зустрічного позову.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Захист інтересів дитини здійснюється в одній площині разом із такими фундаментальними правовими цінностями, як життя, здоров'я, свобода, безпека, справедливість.

Відповідно до ст. 18 Конвенції про права дитини батьки або у відповідних випадках законні опікуни несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини. Найкращі інтереси дитини є предметом їх основного піклування.

Будь-який сімейний спір стосовно дитини має вирішуватися з урахуванням та якнайкращим забезпеченням інтересів дитини.

У статті 27 Конвенції про права дитини визначено, що кожна дитина має право на рівень життя, необхідний для її фізичного, розумового та духовного розвитку. Сюди входить належне харчування, житло, одяг. Батьки несуть відповідальність за забезпечення належного життєвого рівня дитини. Держава має вживати необхідних заходів щодо надання допомоги батькам у здійсненні цього права.

За своєю суттю аліменти – це кошти, покликані забезпечити дитину усім необхідним для повноцінного розвитку, тому вони можуть бути стягнуті лише на користь того з батьків, з ким проживає дитина і який бере активну участь у її вихованні.

За правилами ст. 258 СК України баба і дід мають право на самозахист внуків. Баба і дід мають право звернутися за захистом прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх та повнолітніх непрацездатних внуків до органу опіки та піклування або до суду без спеціальних на те повноважень.

У чинному законодавстві передбачено право баби та діда на процесуальне представництво онука (онучки) на підставі самого факту близького кровного споріднення, без необхідності встановлення опіки, піклування чи призначення їх опікуном або піклувальником.

Таким чином, баба, з якою проживає онук (онучка), має право на подання в інтересах дитини позову до її батьків про стягнення аліментів без призначення опікуном дитини.

Подібний правовий висновок викладено у постанові Верховного Суду від 22.12.2018 у справі №445/637/16-ц.

Відмовляючи у задоволенні зустрічних позовних вимог бабусі про стягнення аліментів на утримання дитини, суди попередніх інстанцій не врахували наявність у малолітньої дитини необхідності у матеріальному забезпеченні, а також обов'язок батька матеріально утримувати свою дитину, який він добровільно не виконує, у зв'язку із чим дійшли помилкового висновку про відсутність правових підстав для задоволення зазначених вимог до вирішення питання про позбавлення батька батьківських прав.

Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду постановив касаційну скаргу позивачки за зустрічним позовом задовольнити частково, рішення суду першої інстанції та постанову апеляційного суду скасувати в частині вирішення позовних вимог про стягнення аліментів на утримання дитини; ухвалити в цій частині нове рішення про часткове задоволення зазначених позовних вимог, а саме: стягнути з батька на користь бабусі аліменти на утримання дитини в розмірі 1/4 частини усіх видів заробітку (доходу), але не менше 50% від прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133909176>.

Постанова Верховного Суду від 02.03.2026 у справі №133/2281/24

Заборгованість за аліментами, присудженими у частці від заробітку (доходу), для платника аліментів, з яким призупинено дію трудового договору, який на час виникнення заборгованості заробітку (доходу) не отримував, визначається із середньої заробітної плати працівника для даної місцевості.

1. Обставини справи

У серпні 2024 року заявник (боржник) звернувся до суду зі скаргою на дії головного державного виконавця Дарницького відділу державної виконавчої служби у м. Києві центрального міжрегіонального управління міністерства юстиції (далі – ВДВС, державний виконавець).

Скарга мотивована тим, що на підставі рішення суду від 17.10.2017 у справі №133/745/17 з нього на користь стягувачки стягуються аліменти на утримання сина. Стягнення проводилося у примусовому порядку через бухгалтерію за місцем його роботи у ТОВ «Газета «Новий день».

Військова агресія, оголошення у 2022 році військового стану, наявність форс-мажорних обставин призвели до тимчасового призупинення дії трудового договору за його місцем роботи на підставі наказу роботодавця від 01.02.2023. Із цього часу він продовжував сплачувати аліменти особисто на депозитний рахунок ВДВС.

29.07.2024 він отримав розрахунок заборгованості зі сплати аліментів, відповідно до якого йому розраховано заборгованість за період із 01.02.2023 до 01.07.2024 з огляду на середньомісячну заробітну плату у регіоні проживання, що утворило необґрунтовану заборгованість. У тексті розрахунку заборгованості державний виконавець не навів належне обґрунтування та достатні правові підстави для прийняття такого рішення, а тому такі дії державного виконавця є неправомірними, порушують його права та інтереси.

Оскільки трудовий договір був призупинений, а не припинений, вважає, що розрахунок мав би складатися з огляду на заробітну плату згідно з трудовим договором.

Посилаючись на наведене, боржник просив суд: визнати розрахунок заборгованості зі сплати аліментів державного виконавця на суму 63 183,98 грн неправомірним; зобов'язати державного виконавця відкликати розрахунок заборгованості зі сплати аліментів.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Суд першої інстанції залишив скаргу боржника без задоволення. Ухвала суду мотивована тим, що доказів оскарження наказу заявником про призупинення дії трудового договору суду надано не було. Положення Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» передбачають можливість для відшкодування заявнику заробітної плати за час призупинення дії трудового договору та не звільняють від обов'язку утримання дитини і сплати аліментів у визначеному судом розмірі.

Оскільки доказів отримання та розмірів фактичного доходу у спірний період із лютого 2023 року до червня 2024 року заявником не надано, хоч він не позбавлений можливості працевлаштування за сумісництвом або звільнення та отримання державної допомоги, однак із наданих виконавцю документів на час виникнення заборгованості вбачається, що боржник не працював, розмір заборгованості державним виконавцем йому було розраховано правомірно та в порядку, визначеному у ч. 3 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження», ч. 2 ст. 195 СК України, з огляду на середню заробітну плату працівника для цієї місцевості.

Апеляційний суд погодився з висновками суду першої інстанції та вказав, що у разі фактичного невиконання працівником трудових обов'язків та відсутності заробітної плати внаслідок призупинення трудового договору, правомірним є визначення заборгованості зі сплати аліментів з огляду на розмір середньої заробітної плати працівника для відповідної місцевості. Це пов'язано з тим, що боржник, навіть за умов призупинення дії трудового договору, має можливість законним шляхом здійснювати трудову діяльність, зокрема шляхом працевлаштування за сумісництвом на умовах повного робочого дня. Приховування доходів або подання неповних чи недостовірних відомостей щодо розміру доходів, з яких мають утримуватися аліменти, є недопустимим та суперечить інтересам дитини. Водночас у випадках неофіційного працевлаштування аліменти мають визначатися з огляду на середню заробітну плату для місцевості, де проживає боржник. Це підтверджує правомірність дій державного виконавця щодо нарахування відповідної заборгованості.

Боржник оскаржив вказані судові рішення в касаційному порядку.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Тлумачення ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження» та ст. 195 СК України свідчить, що у разі стягнення аліментів, присуджених у частці від заробітку (доходу), їх розмір визначається виконавцем:

- 1) з фактичного заробітку (доходу) платника аліментів, який він одержував, але не менше мінімального гарантованого розміру, передбаченого СК України;
- 2) із середньої заробітної плати працівника для цієї місцевості для платника аліментів, який не працював.

У Законі України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» не встановлено особливостей сплати аліментів особою, дію трудового договору з якою призупинено, не передбачає відрахування аліментів та/або нарахування боржнику заборгованості зі сплати аліментів роботодавцем в період призупинення дії трудового договору.

Тому заборгованість за аліментами, присудженими у частці від заробітку (доходу), для платника аліментів, з яким призупинено дію трудового договору, який на час виникнення заборгованості заробітку (доходу) не отримував, визначається із середньої заробітної плати працівника для цієї місцевості.

У зв'язку із цим Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду погодилася з висновками судів, що оскільки наказом ТОВ Газета «Новий день» від 01.01.2023 призупинено дію трудового договору, укладеного з боржником, під час та за період призупинення дії трудового договору роботодавець не зобов'язаний виплачувати працівнику заробітну плату, відповідно здійснювати нарахування, відрахування та/або нарахування боржнику заборгованості зі сплати аліментів роботодавцем, доказів отримання та розмірів фактичного доходу у вказаний період із лютого 2023 року до червня 2024 року заявник не надав, тобто в цей період боржник вважається таким, що не працював та не отримував доходу, а тому розмір заборгованості йому було правомірно розраховано виконавцем у порядку, визначеному у ч. 3 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження» та ч. 2 ст. 195 СК України, з огляду на середню заробітну плату працівника для цієї місцевості.

Враховуючи вищенаведене, Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду касаційну скаргу боржника залишив без задоволення, а ухвалу суду першої інстанції та постанову апеляційного суду – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://revestr.court.gov.ua/Review/134880982>.

Постанова Верховного Суду від 18.03.2026 у справі №361/3494/24

Нааявність затвердженої судом мирової угоди, якою сторони погодили, що кожен із батьків утримує дитину за власний рахунок під час її проживання з ним, сама собою не виключає можливості звернення до суду у разі змінення предмета або підстав позову. Підстава для задоволення такого позову існуватиме у випадку, якщо буде встановлено, що фактичні обставини змінилися або якщо домовленість не забезпечує належного та стабільного утримання дитини відповідно до її потреб і матеріального становища батьків. Водночас, якщо умови мирової угоди належним чином виконуються, забезпечують рівну участь батьків у витратах на дитину та відповідають її інтересам, то у такому випадку відсутні підстави для додаткового судового втручання.

Нааявність затвердженої судом мирової угоди про утримання дитини не може розцінюватися як абсолютна перешкода, що унеможливує надалі звернення до суду з позовом про стягнення аліментів. Ураховуючи матеріально-правову природу аліментів (які є власністю самої дитини, а не батьків), законні представники не мають повноважень укладати угоди, які на майбутнє позбавляють дитину права на належне утримання. Відповідно, жодне положення мирової угоди не може блокувати право на доступ до правосуддя.

1. Обставини справи

У квітні 2024 року позивач звернувся до суду з позовом до відповідачки про стягнення аліментів.

Свої вимоги обґрунтовував тим, що перебував із відповідачкою у зареєстрованому шлюбі, який розірваний у червні 2013 року за рішенням суду у справах насильства проти жінок №1 у м. Л'Успіталет-де-Льобрегат Королівства Іспанія №44/2013. Вказане рішення визнане на території України в грудні 2019 року.

Від шлюбу мають спільного сина, який із січня 2017 року проживає разом із позивачем та перебуває на його утриманні.

Відповідно до ухвали Деснянського районного суду м. Києва від 26.04.2021 у справі №754/73/20 суд затвердив мирову угоду, укладену сторонами, відповідно до якої:

- за спільною згодою батьків та дитини на час перебування батька та дитини в Україні дитина проживає за адресою, яка є місцем проживання батька. Батько зобов'язаний створити дитині належні побутові умови для проживання, навчання та розвитку, забезпечити контроль та нагляд за дитиною;

- за спільною згодою батьків та дитини на час перебування матері та дитини в Королівстві Іспанія дитина проживає за адресою, яка є місцем проживання матері. Мати зобов'язана створити дитині належні побутові умови для проживання, навчання та розвитку, забезпечити контроль та нагляд за дитиною;

- сторони домовилися про те, що зміна місця проживання дитини потребує спільної згоди батьків відповідно до умов спільного виконання батьківських прав та обов'язків. У разі зміни адреси кожен з батьків погоджується інформувати іншого про його або її нове місце проживання не пізніше ніж за місяць до переїзду. За потреби нові умови виконання батьківських прав та обов'язків можуть бути обговорені між батьками;

- сторони погодили також пункт 10: сторони домовилися, що той із батьків, хто проживає окремо від дитини, зобов'язаний брати участь у її вихованні і має право на особисте спілкування з нею. Кожен із батьків зобов'язаний забезпечити постійний зв'язок між дитиною та тим із батьків, хто проживає окремо від дитини;

- сторони досягли згоди про те, що батько під час проживання дитини з ним зобов'язується утримувати дитину за свій рахунок, брати самостійно участь у витратах на дитину, пов'язаних з освітою, навчанням, розвагами, заняттями спортом, змаганнями і т.п.;

- сторони досягли згоди про те, що мати під час перебування дитини з нею зобов'язується утримувати дитину за свій рахунок;

- батьки беруть на себе зобов'язання поважати строки та умови цієї угоди до моменту досягнення дитиною 18 років на принципах спільної і рівної реалізації батьківських прав та обов'язків.

З вересня 2021 року відповідно до домовленостей між позивачем та відповідачкою син навчається у ліцеї-інтернаті №23 «Кадетський корпус» ім. В. Великого та перебуває на утриманні батька.

Після повномасштабного вторгнення РФ на територію України рівень доходів позивача значно зменшився. Крім того, він має на утриманні ще малолітнього сина.

У добровільному порядку відповідачка, яка проживає на території Королівства Іспанія та має стабільний дохід, ухиляється від сплати коштів на утримання їхнього спільного неповнолітнього сина. Позивач просив суд стягнути з відповідачки на його користь аліменти на утримання неповнолітнього сина у твердій грошовій сумі в розмірі 15 000,00 грн щомісяця, починаючи з дня пред'явлення позову і до досягнення дитиною повноліття.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції у задоволенні позову відмовлено.

Суд виходив із того, що, уклавши в квітні 2021 року мирову угоду, яка була затверджена судом, сторони погодили між собою, що батько під час проживання дитини з ним зобов'язується утримувати її за свій рахунок, брати самостійно участь у витратах, пов'язаних з освітою, навчанням, розвагами, заняттями спортом, змаганнями і т. п. Водночас мати під час перебування дитини з нею зобов'язується утримувати її за свій рахунок.

Оскільки вказана ухвала суду набула чинності та не скасована, суд першої інстанції дійшов висновку, що у відповідачки відсутній обов'язок з утримання їх з позивачем спільного сина під час його проживання з батьком. Суд також урахував, що позивач не надав будь-яких доказів на підтвердження свого матеріального стану та його погіршення з моменту повномасштабного вторгнення РФ, а також те, що, звертаючись із вказаним позовом, позивач заявив вимогу про стягнення аліментів на утримання дитини під час її проживання саме з ним, як батьком, що вже по суті вирішено між сторонами під час затвердження мирової угоди.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції залишено без змін.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Мирова угода – це договір, який укладається сторонами з метою припинення спору та на умовах, погоджених сторонами. Тобто, відмовившись від судового захисту, сторони ліквідують наявний правовий конфлікт через самостійне врегулювання розбіжностей на погоджених умовах.

Мирова угода є вираженням взаємного волевиявлення сторін, що спрямоване на вирішення спору між ними на основі компромісу та припинення його судового розгляду надалі. У ній можуть вирішуватися питання, що стосуються виключно прав і обов'язків сторін.

Таким чином, сторонам надано можливість комплексно врегулювати відносини між собою, у тому числі не обмежуючись обсягом вимог, що були заявлені у позові.

Мирова угода, затверджена судом, є процесуальною формою реалізації диспозитивності сторін і водночас актом, що завершує провадження у справі без ухвалення рішення по суті спору.

Мирова угода за своєю правовою природою є договором, який укладається сторонами з метою припинення спору, на умовах, погоджених сторонами. Мирова угода не приводить до вирішення спору по суті, вона ґрунтується на взаємовигідних для обох сторін умовах і повинна виконуватися добровільно. У протилежному разі мирова угода, затверджена (визнана) судом, може бути підставою для примусового виконання.

Закінчення провадження в цивільній справі у зв'язку із затвердженням мирової угоди не означає автоматичної втрати права на судовий захист у разі невиконання такої мирової угоди.

Особливого значення набуває аналіз питання в контексті аліментних правовідносин, які мають триваючий та імперативний характер. Обов'язок батьків утримувати дитину закріплений у статтях 150, 180, 181, 182, 192 СК України.

Верховний Суд у своїй практиці неодноразово підкреслював, що аліментні зобов'язання мають триваючий характер, а право дитини на належне утримання є таким, що підлягає судовому захисту незалежно від попередніх домовленостей батьків.

Отже, наявність затвердженої судом мирової угоди, якою сторони погодили, що кожен із батьків утримує дитину за власний рахунок під час її проживання з ним, сама собою не виключає можливості звернення до суду у разі зміни предмета або підстав позову. Підстава для задоволення такого позову існуватиме у випадку, якщо буде встановлено, що фактичні обставини змінилися або якщо домовленість не забезпечує належного та стабільного утримання дитини відповідно до її потреб і матеріального становища батьків. Водночас, якщо умови мирової угоди належним чином виконуються, забезпечують рівну участь батьків у витратах на дитину та відповідають її інтересам, то у такому випадку відсутні підстави для додаткового судового втручання.

Системний аналіз норм ЦПК України, СК України та правових позицій Верховного Суду дозволяє зробити висновок про те, що наявність ухвали суду про затвердження мирової угоди закриває відповідне провадження у справі та перешкоджає повторному розгляду тотожного спору, однак не позбавляє права на подання нового позову за наявності нових, змінених або неврегульованих обставин, зокрема у сфері аліментних правовідносин, що мають триваючий характер і спрямовані на забезпечення прав та інтересів дитини.

У справі, яка переглядається, у мировій угоді сторони фактично погодили між собою питання щодо утримання їхнього спільного сина.

Так, відповідно до п. 11 вказаної мирової угоди сторони досягли згоди про те, що батько під час проживання дитини з ним зобов'язується утримувати дитину за свій рахунок, брати самостійно участь у витратах на дитину, пов'язаних з освітою, навчанням, розвагами, заняттями спортом, змаганнями і т. п.; мати під час перебування дитини з нею зобов'язується утримувати дитину за свій рахунок.

Водночас відносини, що виникають між батьками та їхніми дітьми, не мають абсолютно диспозитивного характеру та перебувають під посиленням захистом з боку держави.

Регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини, непрацездатних членів сім'ї.

У доктринальному вимірі інтереси дитини розглядаються як такі, що не можуть бути повністю «приватизовані» волею дорослих, оскільки дитина є автономно-правовим носієм власних благ і потреб, але водночас об'єктивно позбавлена повної здатності самостійно їх усвідомити, сформулювати і задовольняти, відстоювати та забезпечувати. Через цю вразливість і структурну нерівність у сімейних відносинах інтерес дитини набуває ознак публічно значимого блага, щодо якого держава виконує функцію гаранта мінімальних стандартів безпеки, розвитку та належного утримання.

Із цього випливає, що обов'язок держави діяти на користь дитини має абсолютний характер і впливає з природи дитинства як стану залежності та особливого статусу прав дитини, як пріоритетних і недиспозитивних у частині базових умов існування, а також із загальної соціальної функції держави.

Згідно з європейськими підходами дитина не є стороною мирової угоди батьків. Відтак її право на належне утримання є автономним і не може бути остаточно обмежене приватними домовленостями законних представників, якщо ці домовленості перестали відповідати критерію «найкращих інтересів» (стаття 3 Конвенції ООН про права дитини).

Моделні європейські правила цивільного процесу орієнтовані на стабільність рішень, але Правило 182 («Extraordinary Recourse») передбачає можливість перегляду остаточних рішень, якщо вони ґрунтуються на фактах, що згодом істотно змінили свій характер. У контексті аліментних спорів це означає, що процесуальна форма (мирова угода) не може обмежити доступ до правосуддя, якщо її матеріальна основа (доходи батьків, місце проживання дитини) перестала існувати або докорінно змінилася.

Практика Верховного Суду чітко підтверджує, що стабільність рішення поступається місцем інтересам дитини у разі зміни фактичних обставин. У постанові Верховного Суду від 29.06.2022 у справі №596/826/21 зазначено, що існування судового рішення про стягнення аліментів із позивача повинно оцінюватися з урахуванням обставин, які змінилися після його постановлення, і існування такого рішення не може бути безумовною підставою для відмови у стягненні аліментів на користь того з батьків, з ким на час вирішення нового спору проживає дитина, оскільки керівним принципом у цьому випадку є дотримання найкращих інтересів дитини.

Пославшись на те, що позивач заявив вимогу про стягнення аліментів на утримання дитини під час її проживання саме з ним, що зі свого боку вирішено між сторонами під час затвердження мирової угоди, апеляційний суд при цьому надав перевагу принципу *res judicata*, фактично проігнорувавши динамічний характер сімейних обставин, не врахував, що мирова угода не може слугувати обмеженням, оскільки концепція найкращих інтересів дитини за своєю природою є гнучкою та адаптивною до нових реалій. Наявність затвердженої судом мирової угоди про утримання дитини не може розцінюватися як абсолютна перешкода, що унеможлиблює надалі звернення до суду з позовом про стягнення аліментів. Ураховуючи матеріально-правову природу аліментів (які є власністю самої дитини, а не батьків), законні представники не мають повноважень укладати угоди, які на майбутнє позбавляють дитину права на належне утримання. Відповідно, жодне положення мирової угоди не може блокувати право на доступ до правосуддя.

Погодившись із висновком суду першої інстанції про відмову у задоволенні позову, апеляційний суд також не урахував, що відмова у захисті прав дитини виключно через наявність угоди, укладеної за зовсім інших фактичних обставин, є проявом надмірного формалізму суду. Такий підхід створює штучні перешкоди для доступу до правосуддя та суперечить ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Передбачена у ст. 181 СК України можливість батьків домовитися про спосіб виконання обов'язку з утримання дитини є проявом диспозитивності, однак ця договірна свобода суворо обмежена імперативним критерієм принципу найкращих інтересів дитини. Якщо наявний порядок утримання за мировою угодою більше не забезпечує достатнього рівня життя дитини, право на судовий захист має беззаперечний пріоритет. Аби уникнути зловживання процесуальними правами, позивач має довести факт істотної зміни обставин та недостатність існуючого забезпечення.

Крім того, у ст. 179 СК України врегульовано питання права власності на аліменти, які отримує на дитину один із батьків, та їх цільове призначення. Зокрема, передбачено, що аліменти, одержані на дитину, є власністю дитини і мають використовуватися за цільовим призначенням в інтересах дитини.

Під цільовим призначенням, при цьому, потрібно розуміти витрати, спрямовані на забезпечення потреб та інтересів дитини, зокрема потреби у харчуванні, лікуванні, одязі, гігієні, забезпечення речами, необхідними для розвитку і виховання дитини, реалізації її здібностей.

Із урахуванням предмета цього спору, однією з обставин, яка підлягає доказуванню у справі, є те, з ким саме з батьків проживає дитина на час вирішення спору судом та ухвалення рішення у справі, зокрема з одержувачем аліментів чи з їх платником, та його період такого проживання.

Встановлений у процесі розгляду справи факт того, що син сторін на тепер проживає разом із батьком, який піклується про спільну дитину сторін та забезпечує її усім необхідним, усупереч вимогам закону залишився поза увагою апеляційного суду.

Під час розгляду цієї справи з огляду на баланс інтересів батьків і дитини у процесуальний обов'язок суду входить з'ясувати, наскільки змінилися істотні умови, які були підставою для укладення мирової угоди.

Апеляційний суд також не надав оцінки тому, що:

мирова угода була затверджена у квітні 2021 року, тобто до повномасштабного вторгнення РФ. Сторони не могли передбачити настання форс-мажорних обставин, які докорінно змінили безпекову та економічну ситуації в країні;

позивач зазначає про суттєве зниження рівня доходів після лютого 2022 року та наявність на утриманні ще однієї малолітньої дитини. Умови угоди 2021 року про самостійне утримання сина ґрунтувалися на інших фінансових спроможностях батька;

на момент звернення з позовом спільний син сторін став неповнолітнім, досяг 14 років, на час розгляду справи судом йому виповнилося 16 років (нині 17), що згідно із законом надає йому право самостійно визначати місце свого проживання. Це фактично нівелює базову умову мирової угоди про «почергове проживання» та «самостійне утримання тим, з ким перебуває дитина», оскільки дитина свідомо обрала проживання з батьком;

навчання сина в ліцеї-інтернаті з вересня 2021 року створює витрати, які можуть не охоплюватися попередньою угодою.

Окрім того, суд не звернув увагу на те, що фактично позов про стягнення аліментів поданий вперше, оскільки умовами мирової угоди, укладеної між сторонами у 2021 році, сторони погодили між собою питання щодо утримання їхнього спільного сина, проте сам розмір аліментів на утримання дитини у ній не оговорювався та не погоджувався.

Таким чином, апеляційний суд під час апеляційного перегляду справи не оцінив усіх обставин справи, від яких залежить правильне застосування норм матеріального права та, відповідно, вирішення справи по суті, передчасно залишив без змін рішення суду першої інстанції.

Оскільки апеляційний суд не встановив фактичні обставини, від яких залежить правильне вирішення справи, не перевірів належним чином доводи сторін і надані на їх підтвердження докази, то ухвалена ним у справі постанова відповідно до ч. 3 ст. 411 ЦПК України підлягає скасуванню з направленням справи на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/135044340>.

2.1.3. Справи щодо визначення місця проживання дитини

Постанова Верховного Суду від 14 січня 2026 року у справі №759/3051/23

Застосування моделі спільної фізичної опіки (почергового проживання дитини з кожним із батьків) є можливим лише як спосіб забезпечення найкращих інтересів дитини та за умови дотримання принципу диспозитивності: суд не має права призначати такий режим виховання за власною ініціативою, якщо жодна зі сторін не заявляла відповідної позовної вимоги.

1. Обставини справи

Мати дитини звернулася з позовом до батька про визначення місця проживання дитини.

Батько дитини без згоди матері змінив місце проживання дитини. Сторони не дійшли згоди щодо проживання дочки, яка фактично проживає з батьком.

Позивачка вважала, що проживання з матір'ю відповідає найкращим інтересам дитини, оскільки вона має стабільний дохід, нормований робочий день, працює помічником вихователя, позитивно характеризується, має належні житлові умови та забезпечує дитині необхідний догляд і розвиток, не має шкідливих звичок, судимостей тощо. Вказувала, що фактичним вихованням дитини займаються батьки відповідача, однак він перешкоджає проживанню дитини з матір'ю, у зв'язку із чим просила визначити місце проживання дитини з нею.

Батько подав зустрічний позов про визначення місця проживання дитини з ним, посилаючись на неналежну увагу матері до психологічного і фізичного стану дитини, її навчання та матеріально-побутових умов. Зазначав, що саме він забезпечує належні умови проживання, виховання, освіти та розвитку дочки, тому просив суд визначити місце проживання дитини з батьком.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням Святошинського районного суду м. Києва від 29 травня 2024 року у задоволенні позову матері дитини відмовлено, зустрічний позов батька дитини задоволено. Суд визначив місце проживання малолітньої дитини з батьком дитини за місцем його проживання.

Суд першої інстанції виходив із доцільності проживання дитини з батьком з огляду на ставлення обох батьків до виконання батьківських обов'язків, вік дитини та її бажання проживати з батьком. Підстав для задоволення позову матері дитини суд не встановив.

Постановою Київського апеляційного суду від 5 листопада 2024 року апеляційну скаргу матері дитини задоволено частково. Рішення суду першої інстанції скасовано та ухвалено нове рішення, яким позов матері дитини і зустрічний позов батька дитини задоволено частково.

Апеляційний суд визначив почергове проживання дитини з кожним із батьків: два тижні з батьком дитини за місцем його проживання, два тижні — з матір'ю дитини за місцем її проживання. Кожен двотижневий період починається о 12:00 неділі та закінчується через два тижні о 12:00 неділі. Перший період, починаючи з 6 листопада 2024 року, дитина проживає з батьком дитини. Після завершення відповідного періоду той із батьків, з ким проживала дитина, зобов'язаний передати її іншому з батьків за місцем його проживання.

Віншій частині позовних вимог відмовлено.

Апеляційний суд дійшов висновку про доцільність застосування моделі спільної фізичної опіки, що відповідає найкращим інтересам дитини, сприятиме співпраці батьків та забезпечить належне виховання дитини.

Суд зазначив, що у справі відсутні докази неможливості відновлення або підтримання належного емоційного контакту матері з дитиною чи шкідливості такого контакту. Застосування моделі почергового проживання спрямоване на забезпечення участі обох батьків у вихованні дитини, яка потребує як материнського, так і батьківського піклування.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини (частина перша статті 3 Конвенції про права дитини).

У справі виник спір щодо визначення місця проживання малолітньої дочки, батьки якої не змогли домовитися позасудово.

Суд першої інстанції визначив проживання дитини з батьком з огляду на її найкращі інтереси.

Апеляційний суд встановив, що обидва батьки належно виконують батьківські обов'язки, позитивно характеризуються, проживають у Києві та однаково прагнуть піклуватися про розвиток дитини.

Враховано, що сім років дитина проживала з матір'ю, а останні два – з батьком, і відсутні докази шкоди для емоційного контакту з матір'ю. Незважаючи на більшу прив'язаність дитини до батька, апеляційний суд підкреслив потребу дитини у материнській турботі та любові для її гармонійного розвитку.

За таких обставин суд апеляційної інстанції, застосувавши висновок Верховного Суду, викладений у постанові від 16 лютого 2024 року у справі №465/6496/19 (провадження №61-16408св23), дійшов висновку про те, що найкращим інтересам дитини відповідатиме її почергове проживання з кожним із батьків (спільна опіка).

У касаційній скарзі заявник посилається на відсутність підстав для застосування моделі спільної фізичної опіки над дитиною та про помилковість її визначення апеляційним судом.

Перевіряючи зазначені доводи заявника, Верховний Суд виходив із такого.

Спільне батьківство слід сприймати як координацію між дорослими у їхніх батьківських ролях і здатність підтримувати та допомагати один одному, воно сприяє покращенню співпраці між батьками та зменшенню ризику потенційних суперечок, оскільки така модель вільна від тягаря переможець-переможений.

Водночас труднощі, пов'язані зі спільною опікою, належать до початкового періоду адаптації, і завдяки тривалому контакту батьків ці труднощі поступово зникають. Спільна фізична опіка сприяє відкритому спілкуванню між батьками, мінімізації конфліктів та розчарувань, приносить користь стосункам мати-дитина і батько-дитина.

З урахуванням зазначеного під час вирішення спору між розлученими батьками про визначення місця проживання дитини суд з урахуванням обставин справи має право розглянути питання щодо визначення місця проживання дитини з одним із батьків із забезпеченням контакту дитини з іншим з батьків чи застосування спільної фізичної опіки з почерговим проживанням дитини у помешканні кожного з батьків за відповідним графіком. Такий висновок є вже сформованим практикою Верховного Суду.

Верховний Суд звертав увагу на можливість застосування судами моделі спільної фізичної опіки батьків над дитиною і зазначав необхідні умови для цього, якими по суті є згода батьків дитини.

У справі, що переглядається, сторони не зверталися з позовними вимогами про застосування моделі спільної фізичної опіки над дитиною (почергового проживання з кожним із батьків за відповідним графіком).

Оскаржуючи рішення суду першої інстанції в апеляційному порядку, матір дитини також не заявляла про застосування моделі спільної фізичної опіки над дитиною, а просила скасувати рішення місцевого суду і задовольнити її позов про визначення місця проживання дитини з матір'ю.

Верховний Суд вважає висновок суду апеляційної інстанції про застосування моделі спільної фізичної опіки над дитиною (почергового проживання з кожним із батьків за відповідним графіком) у цій справі помилковим, оскільки під час вирішення питання щодо можливості встановлення спільної фізичної опіки суди, окрім загальних обставин, мають також враховувати: бажання кожного з батьків, щоб дитина проживала разом із ним, згоду на участь у її вихованні та піклуванні; наявність в обох батьків сталих відносин з дитиною та бажання останньої спілкуватися з обома батьками; відсутність обставин, зазначених у частині другій статті 161 СК України, а також інших обставин, що можуть становити загрозу інтересам дитини; наявність у кожного з батьків часу та можливості, що дозволяє належним чином опікуватися дитиною; місце проживання кожного з батьків, що розташовано недалеко від звичайного місця проживання дитини (сформованих місць життєвих інтересів дитини) тощо.

Про необхідність врахування зазначених обставин для застосування моделі спільної фізичної опіки над дитиною наголосив Верховний Суд у постанові від 21 травня 2025 року у справі №953/9454/23 (провадження №61-16037св24) та у постанові від 16 лютого 2024 року у справі №465/6496/19 (провадження №61-16408св23), яку врахував апеляційний суд, проте, на думку ВС, неправильно.

На думку ВС, апеляційний суд не врахував, що у справі №465/6496/19, яка переглядалася касаційним судом, як батько, так і мати надали суду проекти мирових угод, у яких висловили згоду на проживання дітей почергово (по два тижні) з батьком та матір'ю, а також те, що орган у справах дітей під час розгляду справи у суді касаційної інстанції наголосив на необхідності застосування моделі спільної фізичної опіки батьків щодо дітей, яка сприятиме співпраці батьків і забезпечить належне виховання та задоволення потреб дітей (пункт 115 постанови від 16 лютого 2024 року).

Суд апеляційної інстанції помилково застосував модель спільної фізичної опіки, не врахувавши, що сторони не просили про почергове проживання дитини та не надали доказів доцільності такої моделі. Орган опіки та піклування також не розглядав цієї можливості.

У постанові від 12 листопада 2025 року у справі №202/2883/22 (провадження №61-10442св25) Верховний Суд вказав на правильність висновку апеляційного суду про відсутність підстав для застосування моделі спільної фізичної опіки над дитиною (почергового проживання з кожним із батьків за відповідним графіком) з огляду на те, що сторони не зверталися з позовними вимогами про застосування такої моделі.

ВС вважав за необхідне врахувати висновки Верховного Суду, викладені після подання касаційної скарги у постановях від 21 травня 2025 року у справі №953/9454/23 (провадження №61-16037св24) та від 12 листопада 2025 року у справі №202/2883/22 (провадження №61-10442св25), що узгоджується з частиною третьою статті 400 ЦПК України.

ВС виснував, що суд першої інстанції, врахувавши думку дитини, її вік, ставлення батьків до виконання обов'язків, особисту прихильність дитини, можливості забезпечити належний рівень життя, сталий соціальний зв'язок, місце навчання та психологічний стан, дійшов висновку, що місце проживання дитини має бути з батьком, який створив більш сприятливі умови для розвитку її здібностей. Належним чином оцінивши докази та встановивши обставини справи, суд правильно задовольнив зустрічний позов, застосував норми матеріального і процесуального права, дотримуючись висновків суду касаційної інстанції. Рішення апеляційного суду, яке скасувало цей висновок, є помилковим.

Мати дитини має важливу роль у її житті та розвитку і зберігає право піклуватися про здоров'я та виховання дитини незалежно від місця проживання. Проте жодні обставини справи не свідчать про те, що проживання дитини з матір'ю матиме більш позитивний вплив, ніж проживання з батьком. У разі зміни обставин місце проживання дитини може бути переглянute за згодою батьків або в судовому порядку, зокрема шляхом застосування моделі спільної фізичної опіки.

Крім того, визначення місця проживання дитини з одним із батьків не позбавляє іншого батьківських прав та не звільняє його від виконання своїх батьківських обов'язків (постанова Верховного Суду від 21 липня 2021 року у справі №404/3499/17 (провадження №61-9074св20)).

ВС дійшов висновку про обґрунтованість касаційної скарги, що стало підставою для скасування постанови Київського апеляційного суду від 5 листопада 2024 року і залишення в силі рішення Святошинського районного суду міста Києва від 29 травня 2024 року.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133653285>.

Постанова Верховного Суду від 20 січня 2026 року у справі №137/1845/24

Визначати місце проживання дитини через суд можна лише тоді, коли між батьками існує реальний спір. Якщо ж батьки домовилися, з ким проживатиме дитина, і ця домовленість фактично виконується, підстав для судового втручання немає. Суд не повинен ухвалювати формальні рішення лише для підтвердження вже узгоджених обставин або з метою використання їх для вирішення інших, зокрема публічно-правових, питань.

1. Обставини справи

Позивач звернувся до суду з вимогами про встановлення факту самостійного виховання ним малолітнього сина та визначення місця проживання дитини разом з ним. Відповідачка проти позову заперечувала.

Позивач зазначав, що перебував у шлюбі з відповідачкою, у якому народився син. Після розірвання шлюбу сторони проживають окремо: мати виїхала за кордон, а дитина залишилася проживати з батьком. За твердженням батька, син перебуває на його одноособовому утриманні, він самостійно здійснює догляд і виховання дитини, у зв'язку із чим виникла необхідність юридично зафіксувати цей факт для оформлення соціальної допомоги та отримання відстрочки.

Позивач також вказував, що відповідачка перешкоджає реалізації ним батьківських прав і заявляє про намір вивести дитину за кордон. На його думку, переїзд може негативно вплинути на фізичний і психологічний стан сина, зокрема, з огляду на особливості медичного обслуговування за кордоном та відсутність у матері належних умов проживання, стабільної роботи і стійких соціальних зв'язків. Батько стверджував, що здатний забезпечити дитині належні матеріально-побутові умови, лікування, навчання та повноцінний розвиток, веде здоровий спосіб життя та має задовільний стан здоров'я, а визначення місця проживання дитини з ним відповідає її найкращим інтересам, з урахуванням висновку органу опіки та піклування, яким підтримано проживання дитини разом із батьком.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням Літинського районного суду Вінницької області від 06 червня 2025 року позов задоволено повністю. Встановлено, що батько самостійно виховує сина, який проживає з ним та перебуває на його утриманні, і визначено місце проживання малолітнього разом із батьком. Суд першої інстанції виходив із того, що позивач надав достатньо доказів факту самостійного виховання сина та створив належні умови для його проживання, розвитку і лікування, виконуючи батьківські обов'язки належним чином.

Постановою Вінницького апеляційного суду від 14 жовтня 2025 року апеляційну скаргу відповідачки задоволено, рішення суду першої інстанції скасовано, відмовлено у задоволенні позову. Апеляційний суд зазначив, що факт проживання дитини з батьком не підтверджує ухилення матері від виховання, а нотаріально посвідчений договір від 20 вересня 2024 року підтверджує спільне вирішення батьками питань виховання та місця проживання дитини, таким чином позивач не довів порушення своїх прав.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Заявляючи вимогу про встановлення факту самостійного виховання сина позивач послався на те, що постала необхідність юридичної фіксації цього факту, з метою необхідності оформлення документів для соціальної допомоги на дитину, яку виховує лише один із батьків, та отримання відстрочки.

Приватно-правовий інструментарій не повинен використовуватися учасниками сімейних відносин для уникнення виконання встановлених у законі обов'язків (див. постанову Верховного Суду від 22 січня 2025 року у справі №495/432/23).

У цій справі Верховний Суд наголошує, що сам факт проживання дитини з батьком не підтверджує факту самостійного виховання ним дитини, на що звертає увагу у своїй практиці Верховний Суд (див. пункт 58 постанови Верховного Суду від 13 листопада 2025 року у справі №592/20023/23).

ВС підкреслює, що відповідно до статті 15 СК сімейні обов'язки є такими, що тісно пов'язані з особою, а тому не можуть бути перекладені на іншу особу.

У частині четвертій статті 15 СК визначено, що невиконання або ухилення від виконання сімейного обов'язку може бути підставою для застосування наслідків, установлених у цьому Кодексі або домовленості (договорі) сторін.

Так, ухилення від виконання своїх обов'язків щодо виховання дитини є самостійною підставою для позбавлення батьківських прав (стаття 164 СК).

Оскільки в СК чітко встановлено, що сімейні права та обов'язки є такими, що тісно пов'язані з особою, а тому не можуть бути передані іншій особі, можна констатувати, що через настання певних юридичних фактів (дій чи подій), які мають бути підтверджені виключно актами цивільного стану (свідоцтво про смерть) чи рішенням суду (про позбавлення батьківських прав, визнання недієздатним, померлим, безвісно відсутнім) та позбавляють особу користуватися батьківською правосуб'єктністю, такі права та обов'язки припиняються та не потребують додаткового підтвердження того, що один із батьків самостійно виконує їх.

У СК не встановлено підстав припинення батьківських обов'язків щодо виховання дитини. Так само як визначена у частині першій статті 15 СК «невідчужуваність» сімейних обов'язків свідчить про неможливість відмови від сімейних обов'язків, якими є, зокрема, обов'язки щодо виховання дитини.

У частині першій статті 152 СК встановлено, що право дитини на належне батьківське виховання забезпечується системою державного контролю, що встановлена у законі.

Відповідно до частин третьої, четвертої статті 155 СК відмова батьків від дитини є неправозгідною, суперечить моральним засадам суспільства. Ухилення батьків від виконання батьківських обов'язків є підставою для покладення на них відповідальності, встановленої у законі.

Доведення факту одноосібного виховання дитини батьком пов'язане з настанням (існуванням) обставин, за яких мати не виконує своїх батьківських обов'язків щодо дитини, стосується зміни обсягу сімейних прав або невиконання одним із батьків батьківських обов'язків (у тому числі умисного) та, безумовно, впливає на права й інтереси самої дитини, а також зумовлює відповідні правові наслідки, визначені у законі.

Оскільки у сімейному законодавстві не передбачено підстав припинення батьківських обов'язків щодо виховання дитини, а визначена у частині першій статті 15 СК «невідчужуваність» сімейних обов'язків свідчить про неможливість відмови від них, зокрема від обов'язків щодо виховання дитини, то факт одноосібного виховання дитини одним із батьків може бути встановлений судом як одна з обставин, що складає предмет доказування у спорі між батьками дитини щодо виконання ними обов'язків з виховання дитини.

Суд апеляційної інстанції застосував саме такий підхід, який відповідає позиції Верховного Суду, яка викладена у згадуваній вище постанові від 13 листопада 2025 року у справі №592/20023/23.

Із цих самих мотивів у своїй практиці Верховний Суд визнавав необґрунтованими доводи касаційних скарг щодо відмов у задоволенні позовної вимоги про встановлення факту одноосібного виховання та утримання позивачем дітей (див., наприклад, ухвали Верховного Суду про відмову у відкриті касаційного провадження від 02 липня 2025 року у справі №199/4800/24, від 28 листопада 2025 року у справі №760/2822/25).

Також апеляційним судом правильно враховано, що сам факт проживання дитини з батьком не підтверджує факту самостійного виховання ним дитини.

Крім того, апеляційний суд обґрунтовано зазначив, що у договорі, укладеному між позивачем та відповідачкою, щодо здійснення батьківських прав та визначення місця проживання дитини, встановлено порядок здійснення батьківських прав, за яким мати дитини має право брати участь у вихованні дитини, що підтверджує факт вирішення питання виховання дитини батьками спільно.

Верховний Суд вважає, що не можуть бути підставою для скасування оскаржуваного судового рішення посилання в касаційній скарзі на постанову Верховного Суду від 08 жовтня 2025 року у справі №344/20811/24 з таких підстав.

У справі №344/20811/24, відмовляючи у задоволенні позовних вимог про встановлення факту самостійного виховання неповнолітніх дітей, суди виходили із того, що обов'язок батьків виховувати та утримувати дітей є невід'ємним, а встановлення факту протилежного у позовному провадженні можливе лише під час вирішення спору про позбавлення батьківських прав.

Касаційний суд виснував, що суди не надали належної правової оцінки доказам, наданим позивачем на підтвердження своїх вимог, не встановили дійсних обставин справи, які мають значення для правильного вирішення спору, по суті спір не вирішили та дійшли передчасних висновків про відмову у задоволенні позову лише з тих підстав, що мати дітей не позбавлена батьківських прав.

На відміну від справи №344/20811/24, у цій справі апеляційний суд надав належну правову оцінку наявним у матеріалах справи доказам у їх сукупності. Зокрема, апеляційний суд проаналізував ситуацію щодо наявності підстав для встановлення факту самостійного виховання та визначення місця проживання дитини загалом. Враховуючи встановлення обставин про вирішення питання щодо виховання дитини батьками спільно, відмовив у задоволенні вимоги про встановлення відповідного факту.

Також Верховний Суд відхилив доводи касаційної скарги про те, що апеляційний суд неправильно послався на постанову Верховного Суду від 11 вересня 2024 року у справі №201/5972/22 (див. пункт 14), оскільки встановлені апеляційним судом обставини та застосовані норми права відповідають наведеній вище практиці Верховного Суду (див. пункти 57 – 58).

Касаційний суд звернув увагу на те, що кожен учасник сімейних відносин має право на судовий захист (частина десята статті 7 СК).

Об'єктом захисту є порушене, невизнане або оспорюване право чи інтерес. Порушення права пов'язане з позбавленням його володільця можливості здійснити (реалізувати) своє право повністю або частково. Під час оспорювання або невизнання права виникає невизначеність у праві, спричинена поведінкою іншої особи.

Таким чином, порушення, невизнання або оспорювання суб'єктивного права є підставою для звернення особи за захистом цього права із застосуванням відповідного способу захисту.

Проте встановлена судом відсутність порушеного права або охоронюваного законом інтересу позивача є самостійною підставою для відмови в задоволенні позову (див. постанову Верховного Суду від 06 червня 2024 року у справі №361/978/22).

Порушенням вважається такий стан суб'єктивного права, за якого воно зазнало протиправного впливу з боку правопорушника, внаслідок чого суб'єктивне право особи зменшилося або зникло як таке; порушення права пов'язано з позбавленням можливості здійснити, реалізувати своє право повністю або частково (пункт 45 постанови Верховного Суду від 22 січня 2025 року у справі №760/27983/19).

У статті 160 СК закріплено право батьків на визначення місця проживання дитини, що може бути реалізовано за згодою батьків. Зі свого боку у статті 161 СК врегульовано особливості вирішення спору між матір'ю та батьком щодо місця проживання малолітньої дитини, що відбувається у випадку, якщо мати та батько, які проживають окремо, не дійшли згоди щодо того, з ким із них буде проживати малолітня дитина. Такий спір між ними може вирішуватися органом опіки та піклування або судом.

Верховний Суд звернув увагу, що спір щодо місця проживання дитини був ініційований батьком, з яким дитина фактично проживала на підставі спільної домовленості з матір'ю і продовжує проживати. Мати дитини не вимагала і не вимагає зміни місця проживання дочки.

З урахуванням наведеного апеляційний суд дійшов правильного висновку про те, що позивач не довів, що на час звернення до суду з позовом про визначення місця проживання дитини, яка фактично проживала і проживає разом з ним, порушені його права, а суд апеляційної інстанції обґрунтовано послався на правову позицію Верховного Суду, викладену у постанові від 18 вересня 2025 року у справі №212/6085/24.

Сталою є і практика Верховного Суду у правовідносинах, коли мати та батько (сторони у справі), які проживають окремо, дійшли згоди щодо того, з ким із них буде проживати малолітня дитина, наявні підстави для відмови у задоволенні позову, оскільки позивач не довів, що його права порушені, не визнані або оспорюються (див. постанови Верховного Суду від 15 січня 2025 року у справі №755/15383/23, від 19 лютого 2025 року у справі №562/3371/23, від 10 квітня 2025 року у справі №189/1176/24).

Верховний Суд відхилив доводи касаційної скарги про те, що суд апеляційної інстанції всупереч позиції, викладеній у постанові Верховного Суду від 24 липня 2024 року у справі №646/857/18, прийняв доказ, поданий з пропущенням строку на його подання та без належного мотивування з огляду на таке.

У частині третій статті 367 ЦПК допускається прийняття доказів апеляційним судом у виняткових випадках.

У своїй постанові апеляційний суд навів належну мотивацію щодо прийняття відповідного доказу.

Як встановлено апеляційним судом, у матеріалах справи міститься висновок служби у справах дітей та сім'ї Літинської селищної ради Вінницького району Вінницької області про визначення місця проживання малолітньої дитини від 10 жовтня 2024 року, у якому повідомлено про те, що між батьками 20 вересня 2024 року було укладено нотаріальний договір щодо здійснення батьківських прав та визначення місця проживання дитини. Отже, апеляційний суд правильно вважав, що наданий відповідачем додатковий доказ, а саме нотаріально посвідчений договір, укладений між батьками малолітнього, щодо здійснення батьківських прав та визначення місця проживання дитини, за своєю правовою природою не є новим доказом та лише додатково підтверджує інформацію, викладену у висновку служби у справах дітей та сім'ї Літинської селищної ради Вінницького району Вінницької області про визначення місця проживання малолітньої дитини.

У спірних правовідносинах позивач був обізнаний про цей доказ і тому існували врівноважуючі фактори, оскільки під час провадження йому було надано повну можливість викласти власну версію подій, поставити під сумнів достовірність доказів протилежної сторони.

Отже, дії апеляційного суду не суперечать вказаним позивачем висновкам Верховного Суду, він не був обмежений в можливостях викласти свою позицію, що відповідає гарантіям права на справедливий суд.

Постанову Вінницького апеляційного суду від 14 жовтня 2025 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133475141>.

Постанова Верховного Суду від 4 лютого 2026 року у справі №212/4948/23

Сам факт іноземного громадянства відповідача та відсутності в нього місця проживання в Україні не є безумовною підставою для відмови у відкритті провадження; ключовим критерієм є встановлення «звичайного місця проживання дитини», яке відповідно до положень Гаазької конвенції 1996 року визначається пріоритетною юрисдикцією держави у спорах щодо батьківської відповідальності, а тому суд першої інстанції зобов'язаний з'ясувати фактичний центр життєвих зв'язків дитини (тривалість і підстави перебування, соціальну інтеграцію, сталість проживання) і лише після цього вирішувати питання про підсудність.

1. Обставини справи

Позивач звернувся з позовом про визначення місця проживання дитини та позбавлення батьківських прав.

На обґрунтування позову вказував, що з березня 2019 року він проживав з відповідачкою як чоловік та жінка однією сім'єю без реєстрації шлюбу.

У січні 2020 року позивач разом з відповідачкою виїхав до російської федерації та надалі проживали у квартирі.

У сторін народилася дочка, про що відділом РАЦС міста Стерлітамак складено актовий запис, у якому батьком дитини вказаний позивач, а матір'ю – відповідачка, громадянка російської федерації, яка не має в Україні зареєстрованого місця проживання.

У грудні 2020 року матір дитини залишила малолітню дочку з позивачем і до моменту звернення з позовом дитину не відвідувала, участі у її вихованні та утриманні не приймає.

Згідно з довідкою про реєстрацію особи, виданою посольством України в республіці Молдові 27 грудня 2022 року, дочка сторін зареєстрована громадянкою України.

Дії відповідачки свідчать про свідоме її ухилення від виконання батьківських обов'язків, що, на думку позивача, є підставою для позбавлення її батьківських прав, тому просив визначити місце проживання малолітньої дитини разом з ним; позбавити відповідачку батьківських прав відносно малолітньої дитини.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Ухвалою Жовтневого районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області від 17 липня 2023 року відмовлено у відкритті провадження у справі.

Суд першої інстанції керувався тим, що відповідач є громадянкою російської федерації, зареєстрованого місця проживання та майна на території України не мала та не має, останнім спільним місцем проживання сторін та місцем народження їхньої дочки є рф, тому позовні вимоги позивача щодо визначення місця проживання дитини та позбавлення відповідача батьківських прав не підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства судами України, а справа підсудна відповідному суду за місцем проживання відповідача в іноземній державі.

Постановою Дніпровського апеляційного суду від 25 жовтня 2023 року апеляційну скаргу позивача залишено без задоволення.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

У справі, яка переглядається, предметом позову є визначення місця проживання дитини, народженої на території російської федерації, та позбавлення батьківських прав особи, яка є іноземцем, громадянином рф. Позивач є громадянином України та разом з дитиною проживає в Україні.

Відповідно до статті 497 ЦПК України підсудність судам України цивільних справ з іноземним елементом визначається у ЦПК, законі або міжнародному договорі, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Між Україною та рф немає чинного міжнародного договору у сфері правової допомоги у сімейних справах, тому суди першої та апеляційної інстанцій дійшли правильного висновку, що процесуальні питання, пов'язані з вирішення цього спору, регулюються в Законі України «Про міжнародне приватне право», оскільки відповідач є громадянином іншої держави.

У Законі України «Про міжнародне приватне право» встановлено порядок урегулювання приватно-правових відносин, які хоча б через один зі своїх елементів пов'язані з одним або кількома правопорядками, іншими, ніж український правопорядок, зокрема, визначає підсудність судам України справ з іноземним елементом (пункт 3 частини першої статті 1, статті 75 – 77 Закону).

У міжнародному праві категорія «підсудність» застосовується для визначення розподілу як компетенції між судами існуючої в державі системи розгляду цивільних справ, так і компетенції судів щодо вирішення справ з іноземним елементом, тобто міжнародної підсудності.

Таким чином, суди, вирішуючи питання про належність справи до їх компетенції, зобов'язані з'ясувати, у судах якої країни відповідно до міжнародних зобов'язань України підлягає розгляду справа з міжнародним елементом.

Лише у разі, якщо спір підлягає вирішенню в судах України, підсудність справи визначається за правилами, встановленими у статтях 27, 28 ЦПК України.

У пункті 2 частини першої статті 1 Закону України «Про міжнародне приватне право» встановлено, що іноземний елемент – ознака, що характеризує приватноправові відносини, які регулюються у цьому Законі, та виявляється в одній або кількох з таких форм: хоча б один учасник правовідносин є громадянином України, який проживає за межами України, іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою; об'єкт правовідносин перебуває на території іноземної держави; юридичний факт, який створює, змінює або припиняє правовідносини, мав чи має місце на території іноземної держави.

У статті 76 Закону України «Про міжнародне приватне право» визначено, що суди розглядають будь-які справи з іноземним елементом у таких випадках:

- 1) якщо сторони передбачили своєю угодою підсудність справи з іноземним елементом судам України, крім випадків, передбачених у статті 77 цього Закону;
- 2) якщо на території України відповідач у справі має місце проживання або місцезнаходження, або рухоме чи нерухоме майно, на яке можна накласти стягнення, або знаходиться філія або представництво іноземної юридичної особи – відповідача;
- 3) у справах про відшкодування шкоди, якщо її було завдано на території України;
- 4) якщо у справі про сплату аліментів або про встановлення батьківства позивач має місце проживання в Україні;

5) якщо у справі про відшкодування шкоди позивач – фізична особа має місце проживання в Україні або юридична особа – відповідач – місцезнаходження в Україні;

6) якщо у справі про спадщину спадкодавця у момент смерті був громадянином України або мав в Україні останнє місце проживання;

7) дія або подія, що стала підставою для подання позову, мала місце на території України;

8) якщо у справі про визнання безвісно відсутнім або оголошення померлим особа мала останнє відоме місце проживання на території України;

9) якщо справа окремого провадження стосується особистого статусу або дієздатності громадянина України;

10) якщо справа проти громадянина України, який за кордоном діє як дипломатичний агент або з інших підстав має імунітет від місцевої юрисдикції, відповідно до міжнародного договору не може бути порушена за кордоном;

11) якщо у справі про банкрутство боржник має місце основних інтересів або основної підприємницької діяльності на території України;

12) в інших випадках, визначених у законі України та міжнародному договорі України.

Суд першої інстанції, з яким погодився й апеляційний суд, дійшов висновку про те, що ані вказана норма Закону України «Про міжнародне приватне право», ані інші законодавчі акти не передбачають, що національні суди можуть приймати до свого провадження і розглядати справи про розірвання шлюбу та визначення місця проживання дитини, відповідачем у яких є громадянин іншої держави, який не має місця проживання або місцезнаходження в Україні.

При цьому суди застосували висновок Верховного Суду, викладений у постанові від 26 квітня 2022 року у справі №200/421/19 (провадження №61-6949св21).

ВС з таким висновком судів першої та апеляційної інстанцій не погодився, враховуючи таке.

У пункті 2 частини першої статті 1 Закону України «Про міжнародне приватне право» зазначено, що іноземний елемент – ознака, яка характеризує приватноправові відносини, що регулюються у цьому Законі, та виявляється в одній або кількох із таких форм:

- хоча б один учасник правовідносин є громадянином України, який проживає за межами України, іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою;

- об'єкт правовідносин перебуває на території іноземної держави;

- юридичний факт, який створює, змінює або припиняє правовідносини, мав чи має місце на території іноземної держави.

У пункті статті 76 Закону України «Про міжнародне приватне право» визначено, що суди розглядають будь-які справи з іноземним елементом в інших випадках, визначених у законі України та міжнародному договорі України.

Права та обов'язки батьків і дітей, крім випадків, передбачених у статтях 67, 671, 674 цього Закону, визначаються особистим законом дитини або правом, яке має тісний зв'язок із відповідними відносинами і якщо воно є більш сприятливим для дитини (стаття 66 Закону України «Про міжнародне приватне право»).

Підсудність судам України справ з іноземним елементом визначається на момент відкриття провадження у справі, незважаючи на те, що у процесі провадження у справі підстави для такої підсудності відпали або змінилися (частина перша статті 75 Закону України «Про міжнародне приватне право»).

Крім того, підсудність судам України є виключною у справах з іноземним елементом, якщо у справі, яка стосується правовідносин між дітьми та батьками, обидві сторони мають місце проживання в Україні (пункт 2 частини першої статті 77 Закону України «Про міжнародне приватне право»).

Аналогічні положення містить Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей, вчинена 19 жовтня 1996 року у м. Гаага, ратифікована Верховною Радою України 14 вересня 2006 року, яка набула чинності 1 лютого 2008 року і яка охоплює питання захисту дітей, батьківської відповідальності та опіки.

Питання набуття, здійснення, припинення чи обмеження батьківської відповідальності, а також її делегування, права опіки, у тому числі права стосовно піклування про особу дитини та, зокрема, право визначати місце проживання дитини, а також права на спілкування, у тому числі право брати дитину на обмежений період у місце інше, ніж звичайне місце проживання дитини, охоплюються предметною сферою застосування Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей 1996 року (далі – Гаазька конвенція 1996 року, Конвенція).

Україна та російська федерація є Договірними Державами Гаазької конвенції 1996 року.

У статті 3 Конвенції визначено, що заходи, згадані у статті 1, можуть стосуватися, зокрема, права опіки, у тому числі права стосовно піклування про особу дитини та, зокрема, право визначати місце проживання дитини, а також права на спілкування, у тому числі право брати дитину на обмежений період у місце інше, ніж звичайне місце проживання дитини.

Згідно зі статтею 5 Гаазької конвенції 1996 року судові або адміністративні органи Договірної Держави звичайного місця проживання дитини мають юрисдикцію вживати заходів, спрямованих на захист особи чи майна дитини.

Отже, норми статті 5 цієї Конвенції містять загальне правило стосовно юрисдикції, яке полягає в тому, що заходи захисту дітей мають бути вжиті судовими або адміністративними органами держави звичайного місця проживання дитини.

Наведені норми дають підстави для висновку, що юрисдикція спорів щодо батьківського піклування має визначатися залежно від звичайного місця проживання дитини.

До подібних висновків дійшов Верховний Суд у постанові від 31 липня 2024 року у справі №760/18630/22 (провадження №61-6796св24).

Поняття «звичайне місце проживання дитини» не визначене у цій Конвенції, оскільки таке місце проживання дитини має визначатися Договірними Державами в кожному конкретному випадку на підставі фактичних обставин.

Звичайне місце проживання відповідає місцю, яке відображає певний ступінь інтеграції дитини в соціальне і сімейне середовище. Із цією метою, зокрема, повинні братися до уваги тривалість, регулярність, умови і причини перебування дитини на території держави-члена і переїзду сім'ї в цю державу, громадянство дитини, місце і умови відвідування школи, мовні знання, а також сімейні та соціальні відносини дитини в цій державі.

У разі неможливості встановлення судом звичайного місця проживання дитини, до спірних правовідносин підлягатимуть застосуванню правила статті 6 Гаазької конвенції 1996 року, відповідно до яких (1) для дітей-біженців та дітей, які внаслідок суспільних негараздів в їхній країні переміщені до інших держав, органи Договірної Держави, на території якої ці діти перебувають у результаті їхнього переміщення, мають юрисдикцію, передбачену в пункті 1 статті 5; (2) положення попереднього пункту також застосовуються до дітей, чие звичайне місце проживання не може бути встановлене.

Обставини неможливості визначення звичайного місця проживання дитини можуть включати, наприклад, часті переїзди дитини між двома і більше державами; втрату дитиною попереднього місця постійного проживання та брак достатніх підстав для набуття нового місця постійного проживання. Заснована на цьому положенні юрисдикція суду припиняється, якщо буде встановлено, що дитина має місце проживання, де б це не було.

Юрисдикція спору ґрунтується на визначенні звичайного місця проживання дитини та вирішується у кожному конкретному спорі залежно від встановлених фактичних обставин справи.

Звертаючись із цим позовом, позивач зазначав постійним місцем проживання його та дитини територію України.

Відмовляючи у відкритті провадження у справі, суд першої інстанції на вказані норми міжнародного і цивільного процесуального права уваги не звернув, не встановив звичайне місце проживання дитини на момент звернення позивача з позовом, дату в'їзду дитини на територію України, тривалість та період проживання дитини в Україні на момент звернення позивача до суду.

Суди помилково послалися на правові висновки щодо застосування статті 76 Закону України «Про міжнародне приватне право», викладені у постанові від 26 квітня 2022 року у справі №200/421/19 (провадження №61-6949св21), оскільки:

- у вказаній справі заявлено вимоги про розірвання шлюбу між громадянкою України та іноземцем, укладеного на території Японії, і визначення місця проживання дитини, народженої на території Японії. Позивач є громадянкою України та разом з дитиною проживала в Україні на час звернення з позовом;

- між Україною та Японією немає міжнародного договору у сфері правової допомоги у сімейних справах, тому суди попередніх інстанцій дійшли правильного висновку, що процесуальні питання, пов'язані з вирішенням цього спору, регулюються Законом України «Про міжнародне приватне право», оскільки відповідач є громадянином іншої держави;

- Японія не є Договірною Державою Гаазької конвенції 1996 року.

Верховний Суд виснував, що оскаржувані судові рішення винесені з порушенням норм процесуального права, що перешкоджає провадженню у справі надалі, тому ухвала суду першої інстанції та постанова апеляційного суду підлягають скасуванню з направленням справи для продовження розгляду до суду першої інстанції зі стадії вирішення питання про відкриття провадження у справі.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/134123806>.

Постанова Верховного Суду від 04 лютого 2026 року у справі №761/23073/22

Проживання батьків у різних державах та перебування дитини за кордоном саме собою не може бути підставою для обмеження або фактичного нівелювання права одного з батьків на участь у вихованні. Суд зазначив, що таке право має бути забезпечене не формально, а шляхом встановлення чіткого, конкретного й реально виконуваного порядку особистого та дистанційного спілкування. Визначаючи цей порядок, суди повинні виходити з принципу рівності батьківських прав та обов'язків, водночас ставлячи в пріоритет найкращі інтереси дитини з урахуванням її віку, психологічного стану та фактичних умов проживання.

1. Обставини справи

У жовтні 2022 року батько звернувся до суду з позовом про визначення участі батька у вихованні дитини.

Внаслідок війни в Україні він змушений був покинути територію України. Відповідач також змінила місце проживання, не повідомивши його про місце проживання дитини, чим створено перешкоди у спілкуванні із сином.

Позивач намагався знайти компроміс у вирішенні питання щодо виховання дитини, однак відповідачка в будь-який спосіб намагається його обмежити у праві на особисте спілкування з дитиною. З метою вирішення спору у позасудовому порядку він неодноразово звертався до органу опіки і піклування, проте відповідачка ухилялася від бесід зі співробітниками служби у справах дітей, відмовляючи їм у повідомленні про дійсне місце перебування дитини.

Оскільки відповідачка продовжує чинити йому перешкоди у спілкуванні із сином, наміри врегулювати спір мирним шляхом не дають бажаного результату, він звернувся до суду з позовом для захисту своїх батьківських прав, в якому просив зобов'язати відповідачку не чинити йому перешкод у спілкуванні із сином; встановити такий порядок спілкування позивача із сином: кожну другу – четверту суботи – неділі місяця з 09:00 суботи до 19:00 неділі за місцем проживання батька, без присутності матері; по 1 (одному) календарному тижню під час зимових канікул і один місяць під час літніх канікул, без присутності матері, у тому числі з можливістю виїзду за межі міста проживання дитини, планування спільного з дитиною відпочинку, враховуючи при цьому стан його здоров'я, продовження часу відпочинку за бажанням дитини; на час збройного конфлікту в Україні: кожного вівторка, четверга з 18:00 до 19:30 шляхом спілкування в месенджері «WhatsApp» на номер відповідача.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням Шевченківського районного суду м. Києва від 17 травня 2024 року у задоволенні позову відмовлено.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що у процесі розгляду справи встановлено, що малолітня дитина проживає з матір'ю на території іншої держави (Нова Зеландія), що не заперечувалося сторонами. З пояснень, наданих позивачем у судовому засіданні, слідує, що він позбавлений можливості відвідувати сина; за номером телефона відповідача, який ним зазначений у позові, зв'язок відсутній. Доказів про те, що вказаний номер телефону є актуальним і відповідачка ним користується, суду також надано не було. Суд зауважив, що під час викладення позовних вимог у разі можливого спілкування із сином у месенджері «WhatsApp» позивачем не врахована суттєва різниця у часі між Україною та Новою Зеландією.

Таким чином, позивач, враховуючи його обізнаність про постійне проживання малолітнього сина за межами України, звертаючись із цим позовом, не конкретизував свої вимоги в частині зазначення конкретного часу побачень із дитиною, місце побачення з дитиною. Крім того, позивач жодним чином не врахував та не зазначив, яким чином і хто буде забезпечувати перевезення дитини для побачення із батьком, при цьому навіть не враховуючи можливість матері дитини забезпечувати перевезення дитини для побачень із батьком на територію Грузії, де проживає позивач.

Крім того, позивач не надав доказів на підтвердження того, що відповідачем йому чиняться перешкоди у спілкуванні та вихованні дитини.

Постановою Київського апеляційного суду від 03 лютого 2025 року апеляційну скаргу позивача задоволено частково. Рішення Шевченківського районного суду міста Києва від 17 травня 2024 року скасовано та ухвалено нове рішення про часткове задоволення позову. Зобов'язано відповідачку не перешкоджати батькові брати участь у вихованні та спілкуванні із сином. Визначено спосіб участі батька у спілкуванні та вихованні сина, шляхом встановлення побачень із сином: друга, четверта субота кожного місяця з 11:00 до 18:00, без присутності матері дитини; перша, третя неділя кожного місяця з 11:00 до 16:00 без присутності матері дитини.

Початок побачень батька із сином відбувається за місцем проживання дитини.

Спільний відпочинок батька із сином з урахуванням стану здоров'я дитини без присутності матері – кожного року під час літніх канікул тривалістю 14 календарних днів, під час зимових канікул тривалістю 5 календарних днів, із повідомленням відповідачки про місце перебування сина.

Зобов'язано позивача під час спільного відпочинку із сином дотримуватися режиму харчування, розвитку та відпочинку дитини.

У період воєнного стану в Україні і перебування дитини у цей час за кордоном зобов'язано матір дитини організувати спілкування малолітнього сина з батьком кожного вівторка, четверга протягом 30 хвилин у проміжок часу з 18:00 до 19:30 за часом місцезнаходження дитини, з використанням інтернет-месенджера «WhatsApp» на номер матері дитини.

У задоволенні іншої частини позовних вимог відмовлено.

Роз'яснено сторонам можливість звернення до суду з позовом про зміну порядку спілкування батька із сином, з урахуванням вікових змін та особливостей формування соціальних та сімейних зв'язків дитини.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд вкотре наголошує, що під час вирішення спору, який стосується вкрай чутливої сфери правовідносин, а дитина потребує уваги, підтримки і любові обох батьків, суди повинні ґрунтовно дослідити та оцінити всі обставини справи, надати належну правову оцінку доказам: кожному конкретно взятому та їх сукупності.

Сам факт емоційно напружених відносин між колишнім (фактичним) подружжям та особисті конфлікти між сторонами не повинні порушувати інтереси дитини та її право на спілкування з кожним із батьків. Судам необхідно враховувати загальну пропорційність будь-якого вжитого заходу, що може спричинити розрив сімейних зв'язків, надавати ретельну оцінку низці факторів, які залежно від обставин відповідної справи можуть відрізнитися.

Під час вирішення питання щодо участі того з батьків, хто проживає окремо, у вихованні та спілкуванні з дитиною необхідно пам'ятати, що у найкращих інтересах дитини буде збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я виявляється особливо непридатною або явно неблагополучною. Суд визначає способи участі одного з батьків у вихованні дитини (періодичні чи систематичні побачення, можливість спільного відпочинку, відвідування дитиною місця його проживання тощо), місце та час їхнього спілкування.

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 31 січня 2024 року у справі №276/1741/22, на яку посилається заявник, зроблений висновок про те, що право батька на спілкування з дитиною є його незаперечним правом, а спілкування дитини з батьком відповідає її інтересам. Батько, який проживає окремо від своєї дитини, також має право на особисте спілкування з нею, а мати не має права перешкоджати батькові спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не має негативного впливу на нормальний розвиток дитини і таке спілкування відбувається саме в інтересах дитини. Встановлення стосунків та емоційного контакту малолітньої дитини з її батьком повинно переважати над бажанням інших осіб обмежити дитину від зустрічей з батьком.

У постанові Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 07 грудня 2023 року у справі №569/14585/21, на яку є посилання в касаційній скарзі, вказано: «Встановлюючи порядок побачень батька з дітьми, врахувавши інтереси дітей, які мають пріоритет над інтересами батьків, а також закріплений у положеннях міжнародних норм та норм чинного законодавства України принцип рівності батьків у реалізації права на вільне спілкування з дитиною та участь у її вихованні, активне, стабільне бажання батька брати участь у вихованні та спілкуванні зі своїми дочкою та сином, наявність конфлікту та неприязних відносин між батьками, які не змогли самостійно визначити порядок участі у вихованні дітей, відсутність підтверджених належними та достатніми доказами обставин, які б могли бути підставою для обмеження права батька на спілкування з дітьми, взявши до уваги висновок органу опіки та піклування, суди дійшли правильного висновку про можливість визначення порядку періодичних тимчасових побачень ОСОБА_1 з дітьми, оскільки право батька на спілкування з дітьми є його незаперечним правом, а спілкування малолітніх дітей з батьком відповідає їхнім інтересам. Суди правильно врахували те, що діти наразі перебувають за кордоном, відстрочивши порядок виконання визначеного судом способу участі батька у спілкуванні та вихованні дітей на час воєнного стану в Україні та перебування дітей у цей період за кордоном, натомість зобов'язавши відповідачку на цей період організувати спілкування дітей із батьком у режимі відеозв'язку через мобільні телефони, що буде сприяти підтриманню зв'язку дітей із батьком до того часу, як вони повернуться до України».

Висновок органу опіки та піклування має рекомендаційний характер для суду та як доказ підлягає дослідженню й оцінці судом на основі всіх наявних у матеріалах справи доказів у їх сукупності та взаємозв'язку (постанови Верховного Суду від 15 листопада 2023 року у справі №932/2483/21, від 23 жовтня 2024 року у справі №464/2040/23 та ін.).

Європейський суд з прав людини зауважує, що оцінка загальної пропорційності будь-якого вжитого заходу, що може спричинити розрив сімейних зв'язків, вимагатиме від судів ретельної оцінки низки факторів та залежно від обставин відповідної справи вони можуть відрізнитися. Проте необхідно пам'ятати, що основні інтереси дитини є надзвичайно важливими.

У разі визначення основних інтересів дитини у кожному конкретному випадку необхідно враховувати дві умови: по-перше, у якнайкращих інтересах дитини буде збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я виявляється особливо непридатною або явно неблагополучною; по-друге, у якнайкращих інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагополучним (MAMCHUR v. UKRAINE, №10383/09, § 100, ЄСПЛ, від 16 липня 2015 року).

Європейський суд з прав людини зауважує, що між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага і, дотримуючись такої рівноваги, особлива увага має бути до найважливіших інтересів дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків (HUNT v. UKRAINE, №31111/04, § 54, ЄСПЛ, від 07 грудня 2006 року).

Цивільне судочинство здійснюється на засадах змагальності сторін, кожна сторона повинна довести ті обставини, які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених у цьому Кодексі. Докази подаються сторонами та іншими учасниками справи. Доказування не може ґрунтуватися на припущеннях (частини перша, третя статті 12, частини перша, п'ята, шоста статті 81 ЦПК України).

Принцип змагальності забезпечує повноту дослідження обставин справи та покладає тягар доказування на сторони. Водночас цей принцип не створює для суду обов'язок вважати доведеною та встановленою обставину, про яку стверджує сторона (див. пункт 21 постанови Великої Палати Верховного Суду від 18 березня 2020 року у справі №129/1033/13-ц (провадження №14-400цс19)).

ВС звернув увагу, що за змістом оскарженої постанови апеляційний суд взяв до уваги, що виїзд дитини за кордон не повинен використовуватися як спосіб обмеження прав батька на спілкування з дитиною, яке повинно реалізовуватися задля підтримки родинних зв'язків та емоційного контакту малолітньої дитини з батьком. Після введення воєнного стану в Україні відповідач разом з малолітнім сином змінила своє місце проживання та на цей час проживає у Новій Зеландії, у зв'язку із чим на час воєнного стану в Україні та перебування дитини у цей період за кордоном вказав про необхідність зобов'язання відповідача організувати спілкування дітей із батьком у режимі відеозв'язку, що сприятиме підтриманню зв'язку дітей із батьком до того часу, як вони повернуться до України.

Апеляційний суд визначив, що у період воєнного стану в Україні і перебування дитини у цей час за кордоном зобов'язано матір дитини організувати спілкування малолітнього сина з батьком кожного вівторка, четверга протягом 30 хвилин у проміжок часу з 18:00 до 19:30 за часом місцезнаходження дитини, з використанням інтернет-месенджера «WhatsApp» на номер матері дитини.

Отже, апеляційний суд визначив порядок виконання рішення у період воєнного стану в Україні і перебування дитини у цей час за кордоном, зобов'язавши відповідача на цей період організувати спілкування дітей із батьком у режимі відеозв'язку, а тому необхідності відстрочувати виконання рішення в частині порядку і способу спілкування батька із сином та його участі у вихованні шляхом визначення періодичних побачень та спільного відпочинку необхідності не було, оскільки судові рішення у наведеній частині в цей період не буде підлягати примусовому виконанню.

Постанову апеляційного суду залишено ВС без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/134040944>.

Постанова Верховного Суду від 04 березня 2026 року у справі №522/14832/21

Батьківські права не можуть реалізовуватися вибірково – лише щодо тих дітей, виховання яких є зручнішим, або менш обтяжливим. Вимоги позивача у цій справі, обґрунтовані у такому вигляді, не узгоджуються з природою батьківської відповідальності та принципом безумовного обов'язку батьків піклуватися про кожну дитину незалежно від стану її здоров'я.

1. Обставини справи

У серпні 2021 року позивачка звернулася до суду з позовом до відповідача про визначення місця проживання дітей, який ухвалою Приморського районного суду м. Одеси від 13 квітня 2023 року залишено без розгляду.

У квітні 2023 року батько дітей звернувся до суду із зустрічним позовом до матері дітей про визначення місця проживання дітей разом з батьком.

Вимоги обґрунтовані тим, що з 03 липня 1999 року до 08 січня 2021 року сторони перебували у шлюбі, після розірвання якого діти фактично залишилися проживати разом із матір'ю, проте матеріальним утриманням дітей займався і продовжує займатися він як військовослужбовець, який отримує стабільний та достатній для належного утримання дітей дохід. Вказував, що має можливість забезпечити повноцінний та гармонійний розвиток лише двох молодших дітей, оскільки старша дитина, зважаючи на вади здоров'я, потребує спеціального піклування, яке краще забезпечити здатна відповідачка, зважаючи на здобутий нею ступінь за спеціальністю «Психологія».

Враховуючи викладене, батько дітей просив визначити місце проживання двох з трьох дітей разом з ним.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням Приморського районного суду міста Одеси від 22 лютого 2024 року у задоволенні позову відмовлено.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що діти проживають з матір'ю у Великобританії, з огляду на свій вік є більш прив'язаними до матері та до свого старшого брата, роз'єднання їх у такому віці може негативно вплинути на їхній психологічний стан, крім того, батько дітей створив нову сім'ю, і в нього у другому шлюбі народилася дитина, тому проживання двох малолітніх дітей з новою родиною батька від попереднього шлюбу не сприятиме якнайкращим інтересам останніх. Також суду не відома позиція нової дружини позивача щодо їх сумісного проживання з малолітніми дітьми чоловіка від попереднього шлюбу. Суд також врахував, що на території України діє воєнний стан, тому перебування малолітніх дітей разом із матір'ю за кордоном є більш безпечним, ніж їх перебування разом із батьком на території України.

Постановою Одеського апеляційного суду від 09 грудня 2025 року апеляційну скаргу батька дітей залишено без задоволення, а рішення Приморського районного суду м. Одеси від 22 лютого 2024 року – без змін.

Постанова суду апеляційної інстанції мотивована тим, що батьком дітей не надано суду переконливих доказів на підтвердження того, що проживання дітей з матір'ю суперечитиме найкращому забезпеченню інтересів дітей, а суд не встановив обставин, які б давали підстави для висновку, що визначення місця проживання дітей з батьком матиме більш позитивний вплив на дітей, ніж залишення їх проживати разом із матір'ю у безпечному та звичному для них середовищі.

Зважаючи на необхідність забезпечення найкращих інтересів дітей, апеляційний суд не погодився із твердженнями батька про те, що визначення місця проживання дітей разом із батьком та їх повернення до м. Одеси, яка є зоною бойових дій в умовах воєнного стану в Україні, відповідатиме їх найкращим інтересам, позитивно сприятиме фізичному та психологічному розвитку. Крім того, тимчасове проживання дітей за кордоном з огляду на військовий стан в Україні не суперечить інтересам дітей, сприятиме розширенню їхнього світогляду, добре позначиться на духовному та інтелектуальному розвитку.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд звернув увагу батька дітей на те, що під час звернення до суду із позовом він просив визначити місце проживання двох дітей разом із ним, а місце проживання третьої дитини визначити з матір'ю, оскільки він потребує особливого догляду з огляду на його хворобу.

Станом на момент звернення батька дітей із зустрічним позовом його син досяг 18 років та не вважається дитиною, проте Верховний Суд звертає увагу, що позиція позивача за його позовними вимогами фактично ґрунтується на вибірковому підході до визначення місця проживання дітей – із пропозицією проживання разом із ним лише двох молодших синів, тоді як старшого сина, який має вади здоров'я та потребує підвищеної уваги й спеціального догляду, пропонується залишити з матір'ю.

Такий підхід свідчить про фактичне виокремлення дітей залежно від стану їхнього здоров'я та обсягу необхідного піклування, що є неприпустимим. Вирішення спору щодо визначення місця проживання дітей має здійснюватися виключно з урахуванням найкращих інтересів кожної дитини, принципу рівності прав та обов'язків батьків і недопустимості дискримінації чи поділу дітей за критеріями стану здоров'я або зручності їх виховання. Фактичне відокремлення старшого сина від молодших через стан його здоров'я суперечить принципу рівності дітей у сім'ї, є неприйнятним з огляду на засади гуманізму та справедливості.

ВС наголосив, що батьківські права не можуть реалізовуватися вибірково – лише щодо тих дітей, виховання яких є зручнішим, або менш обтяжливим. Вимоги позивача у цій справі обґрунтовані у такому вигляді, не узгоджуються з природою батьківської відповідальності та принципом безумовного обов'язку батьків піклуватися про кожну дитину незалежно від стану її здоров'я.

За таких обставин запропонований позивачем підхід не може бути підтриманий судом, оскільки він нівелює саму сутність батьківського обов'язку – однакову й повну відповідальність за кожну дитину незалежно від її здоров'я чи обсягу необхідного догляду. Крім того, задоволення вимог позивача призведе до розлучення рідних братів між собою, що неминуче вплине на їхній емоційний стан, сталі соціальні зв'язки та відчуття сімейної єдності. ВС виходить із того, що збереження родинних зв'язків між братами відповідає їхнім найкращим інтересам, а роз'єднання можливе лише за наявності виняткових обставин, належно доведених у справі.

Рішення першої та апеляційної інстанцій залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://revestr.court.gov.ua/Review/134540456>.

Постанова Верховного Суду від 14 січня 2026 року у справі №359/10024/21

У спорах між батьками про визначення місця проживання дитини сама дитина не є самостійним учасником справи, оскільки її інтереси представляють батьки. Однак якщо дитина звертається з апеляційною скаргою як особа, яка не брала участі у справі, апеляційний суд зобов'язаний відкрити провадження для з'ясування, чи вирішувалися судом питання про її права та інтереси. Якщо таке питання не вирішувалося, апеляційне провадження підлягає закриттю. Відмова у відкритті апеляційного провадження без такої перевірки є неправомірною.

1. Обставини справи

У жовтні 2021 року матір дитини звернулася до суду з позовом про визначення місця проживання малолітнього сина разом з нею.

У лютому 2022 року батько дитини звернувся із зустрічним позовом, у якому просив визначити місце проживання сина разом з ним. Спір між батьками стосувався забезпечення прав кожного з них на участь у вихованні дитини та визначення середовища, у якому проживатиме син.

Орган опіки та піклування брав участь у справі як третя особа для надання висновку щодо розв'язання спору. На момент розгляду справи в суді першої інстанції дитина була малолітньою, тому її інтереси в процесі представляли батьки як законні представники.

У липні 2025 року, досягнувши 14-річного віку, звернувся до суду апеляційної інстанції із самостійною апеляційною скаргою як особа, яка не брала безпосередньої участі у справі. Він обґрунтовував свою позицію тим, що на момент ухвалення первісного рішення суду він не мав процесуальної можливості особисто захищати свої інтереси, а після досягнення 14 років набув право самостійно визначати місце свого проживання, через що вважав, що оскаржуване судове рішення безпосередньо стосується його прав та свобод.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 19 квітня 2023 року задоволено позов матері. Визначено місце проживання малолітнього разом із матір'ю. У задоволенні зустрічного позову батька про визначення місця проживання дитини з ним відмовлено.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що під час вирішення спору пріоритет надається якнайкращим інтересам дитини. Суд врахував сталість середовища, у якому проживає дитина, та висновок органу опіки та піклування, який вважав за доцільне визначити місце проживання сина з матір'ю.

Постановою Київського апеляційного суду від 28 листопада 2023 року рішення суду першої інстанції залишено без змін. Апеляційний суд погодився з висновками районного суду, зазначивши, що батько не надав достатніх доказів, які б спростовували доцільність проживання дитини з матір'ю або свідчили про переваги проживання з батьком для розвитку дитини.

Постановою Верховного Суду від 26 червня 2024 року касаційну скаргу батька залишено без задоволення, а судові рішення попередніх інстанцій – без змін. Касаційний суд підтвердив правильність застосування норм матеріального права.

Ухвалою Київського апеляційного суду від 03 листопада 2025 року відмовлено у відкритті апеляційного провадження за скаргою сина, поданою ним самостійно після досягнення 14-річчя. Суд мотивував це тим, що дитина брала участь у справі через своїх законних представників, а у чинному законодавстві не передбачено повторного перегляду справи за скаргою особи, чий інтереси вже представлялися в суді.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

У чинному ЦПК України міститься декілька норм, що регулюють участь в апеляційному перегляді осіб, які не брали участі у справі.

Учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право на апеляційний перегляд справи та у визначених у законі випадках – на касаційне оскарження судового рішення (стаття 17 ЦПК України).

Обов'язковість судового рішення не позбавляє осіб, які не брали участі у справі, можливості звернутися до суду, якщо ухваленим судовим рішенням вирішено питання про їхні права, свободи чи інтереси (стаття 18 ЦПК України).

Учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково (частина перша статті 352 ЦПК України).

Підстави для відмови у відкритті апеляційного провадження визначені у статті 358 ЦПК України, відповідно до якої суд апеляційної інстанції відмовляє у відкритті апеляційного провадження у справі, якщо: апеляційну скаргу подано на судові рішення, що не підлягає апеляційному оскарженню; є ухвала про закриття провадження у зв'язку з відмовою від раніше поданої апеляційної скарги цієї самої особи на це саме судові рішення; є постанова про залишення апеляційної скарги цієї самої особи без задоволення або ухвала про відмову у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою цієї особи на це саме судові рішення; скаржником у строк, визначений судом, не подано заяву про поновлення строку на апеляційне оскарження або наведені підстави для поновлення строку на апеляційне оскарження визнані судом неповажними. Незалежно від поважності причин пропуску строку на апеляційне оскарження суд апеляційної інстанції відмовляє у відкритті апеляційного провадження у разі, якщо апеляційна скарга подана після спливу одного року з дня складення повного тексту судового рішення, крім випадків: подання апеляційної скарги особою, не повідомленою про розгляд справи або не залученою до участі в ній, якщо суд ухвалив рішення про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки; пропуску строку на апеляційне оскарження внаслідок виникнення обставин непереборної сили.

Суд апеляційної інстанції закриває апеляційне провадження, якщо після відкриття апеляційного провадження за апеляційною скаргою, поданою особою з підстав вирішення судом питання про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, встановлено, що судовим рішенням питання про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки такої особи не вирішувалося (пункт 3 частини першої статті 362 ЦПК України).

Касаційний суд вже вказував, що:

спори у справах щодо способу участі одного з батьків у спілкуванні та вихованні дитини є спорами між батьками (особами, які їх замінюють), які вирішуються лише за участю спеціального суб'єкта – органу опіки та піклування.

Тому справи щодо способу участі одного з батьків у спілкуванні та вихованні дитини згідно закону не вважаються такими, у яких діти особисто беруть участь (див. постанову Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 09 лютого 2022 року у справі №263/13178/18 (провадження №61-13898св21));

у спорах між батьками про визначення місця проживання дитини до 14 років сама дитина через своїх батьків, усиновлювачів, опікунів чи інших осіб, визначених у законі, не може виступати позивачем чи третьою особою із самостійними вимогами. Такі спори є спорами між батьками щодо визначення місця проживання дитини, під час вирішення яких дитина, яка може висловити свою думку, з урахуванням статті 171 СК України та статті 12 Конвенції про права дитини висловлює свою думку та бажання щодо проживання разом з одним із батьків. Якщо малолітня дитина бажає проживати з одним з батьків, то її інтерес збігатиметься з інтересом одного з батьків. У такому випадку самостійна вимога малолітньої дитини відсутня. Якщо малолітня дитина звертається з позовом через одного з батьків як законного представника, це буде позов з такою самою вимогою, що і позов батька чи матері дитини (див. постанову Верховного Суду в складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 31 липня 2023 року у справі №761/19046/22 (провадження №61-2959 сво 23)).

Вибираючи і застосовуючи норми права до спірних правовідносин, суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду (частина четверта статті 263 ЦПК України).

У постанові Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 17 лютого 2020 року у справі №668/17285/13-ц (провадження №61-41547сво18) вказано, що «суд апеляційної інстанції лише в межах відкритого апеляційного провадження має процесуальну можливість зробити висновок щодо вирішення чи не вирішення судом першої інстанції питань про права та інтереси особи, яка не брала участі у розгляді справи судом першої інстанції та подала апеляційну скаргу після спливу річного строку з дня складання повного тексту судового рішення. При цьому, якщо обставини про вирішення судом першої інстанції питання про права, інтереси та свободи особи, яка не була залучена до участі у справі, не підтвердились, апеляційне провадження підлягає закриттю. Тобто апеляційному суду необхідно було відкрити апеляційне провадження за апеляційною скаргою приватного нотаріуса, а у разі з'ясування, що судовим рішенням питання про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки не вирішувалося, закрити апеляційне провадження відповідно до пункту 3 частини першої статті 362 ЦПК України».

У справі, що переглядається:

23 липня 2025 року не погоджуючись із рішенням Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 19 квітня 2023 року син, як особа, яка не брала участі у справі, звернувся до суду апеляційної інстанції з апеляційною скаргою;

апеляційний суд відмовив у відкритті апеляційного провадження з двох підстав: оскаржуване рішення суду було ухвалено за результатами розгляду першого позову матері дитини, зустрічного позову батька про визначення місця проживання дитини, і у цих правовідносинах спір виник між батьками щодо визначення місця проживання дитини та щодо участі одного з батьків у вихованні дитини, тому сама дитина не може бути учасником справи, зокрема особою, яка подає апеляційну скаргу, оскільки її права та інтереси захищаються іншим шляхом (думка дитини може бути заслухана судом під час розгляду справи); апелянт вже реалізував право на оскарження рішення суду через свого законного представника – батька, який діяв в інтересах дитини та оскаржував рішення суду першої інстанції в апеляційному й касаційному порядку;

апеляційний суд не звернув уваги, що лише в межах відкритого апеляційного провадження суд має процесуальну можливість зробити висновок щодо вирішення чи невирішення судом першої інстанції питань про права та інтереси особи, яка не брала участі у розгляді справи судом першої інстанції;

26 син подавав апеляційну скаргу як особа, яка не брала участі, і апеляційному суду необхідно було відкрити апеляційне провадження за апеляційною скаргою, а у разі з'ясування, що судовим рішенням питання про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки не вирішувалося, закрити апеляційне провадження відповідно до пункту 3 частини першої статті 362 ЦПК України. Проте апеляційний суд наведеного не врахував і тому оскаржена ухвала апеляційного суду не може вважатися законною та обґрунтованою, і підлягає скасуванню.

Верховний Суд скасував ухвалу апеляційного суду, а справу передав до суду апеляційної інстанції для вирішення питання про відкриття апеляційного провадження.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133319219>.

2.1.4. Справи щодо міжнародного викрадення дітей

Постанова Верховного Суду від 28.01.2026 у справі №761/28549/23

Ухвалюючи рішення, суд виходить із найкращих інтересів дитини, враховуючи необхідність збереження сімейних зв'язків, забезпечення її розвитку у безпечному та стабільному середовищі.

Суд також бере до уваги думку дитини, її індивідуальні потреби, стосунки з батьками, здатність батьків піклуватися про неї, стабільність середовища та інші фактори (здоров'я, освіта, безпека).

1. Обставини справи

У серпні 2023 року позивач звернувся до суду з позовом до відповідача про визначення місця проживання дітей, третя особа – служба у справах дітей Талалаївської селищної ради.

Позовну заяву обґрунтувала тим, що з 14 лютого 2019 року вона зареєструвала шлюб із відповідачем, який згодом було розірвано рішенням Талалаївського районного суду Чернігівської області від 25 жовтня 2022 року.

На початку березня 2022 року позивач у зв'язку із повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України була змушена виїхати з дітьми до Федеративної Республіки Німеччина (далі – ФРН) та оселитися там до закінчення воєнного стану.

У червні 2022 року відповідач звернувся до Міністерства юстиції України, Уповноваженого Верховної Ради з прав дитини, Державної прикордонної служби України, Державної міграційної служби України із заявою про розшук і повернення дітей та визнання порушених дружиною його батьківських прав і прав дітей.

Посилаючись на безпечні умови проживання на території Талалаївської громади Чернігівської області, де зареєстровані діти, він у змісті заяви вимагав, серед іншого, зобов'язати позивача повернути дітей на територію України.

22 червня 2022 року Міністерство юстиції України надало відповідачу відповідь, у якій порадило звернутися до Федерального відомства юстиції ФРН через Міністерство юстиції України із заявою про розшук і повернення дітей та про визнання порушеними дружиною його батьківських прав і прав дітей.

Водночас позивач зауважувала, що визначення місця проживання доньок з нею не позбавляє батька права піклуватися про доньок, бачитися й спілкуватися з ними, брати участь у їхньому житті, проявляти батьківську любов.

З урахуванням вищезазначеного вважала наявними підстави для визначення місця проживання спільних із відповідачем доньок разом з нею.

У жовтні 2023 року відповідач звернувся до суду із зустрічним позовом до позивачки, в якому просив визначити місце проживання дітей: разом з ним на території України за зареєстрованим у встановленому у законі порядку місцем її проживання чи місцем перебування.

Зустрічний позов обґрунтував тим, що батько визнає вимоги про визначення місця проживання дітей із матір'ю, водночас заперечує проти визначення таким місцем проживання держави перебування останньої на час звернення до суду з позовом.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням Талалаївського районного суду Чернігівської області від 01 жовтня 2024 року вимоги первісного позову позивачки задоволено.

Визначено місце проживання дітей разом з матір'ю.

У задоволенні вимог зустрічного позову відповідача відмовлено.

Задовольняючи вимоги первісного позову та визначаючи місце проживання дітей з матір'ю, районний суд мотивував своє рішення тим, що визначення місця проживання дітей з матір'ю відповідатиме якнайкращим інтересам дітей, оскільки останньою створено належні умови для проживання дітей з нею.

Не погоджуючись із рішенням першої інстанції, відповідач подав апеляцію.

Постановою Чернігівського апеляційного суду від 12 березня 2025 року апеляційну скаргу відповідача залишено без задоволення, рішення Талалаївського районного суду Чернігівської області від 01 жовтня 2024 року залишено без змін.

Залишаючи апеляційну скаргу без задоволення, а рішення суду першої інстанції за результатами вирішення позовних вимог по суті без змін, апеляційний суд погодився із висновками суду першої інстанції щодо того, що визначення проживання дітей із матір'ю забезпечить дотримання якнайкращих інтересів дітей.

Крім того, Чернігівський апеляційний суд зауважив, що зі змісту зустрічної позовної заяви відповідача вбачається його намір визначити місце проживання дітей разом із матір'ю, і саме така вимога була задоволена судом першої інстанції. Водночас визначення місця проживання дітей саме за зареєстрованим у встановленому у законі порядку місцем проживання або перебування батька на території України з урахуванням приписів частини четвертої статті 29 ЦК України та статті 161 СК України є неможливим.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

У травні 2025 року до Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду надійшла касаційна скарга відповідача на рішення Талалаївського районного суду Чернігівської області від 01 жовтня 2024 року та постанову Чернігівського апеляційного суду від 12 березня 2025 року у вказаній справі.

Касаційна скарга обґрунтована тим, що суди попередніх інстанцій неправильно застосували норми матеріального права та порушили норми процесуального права, а саме через відсутність висновку Верховного Суду щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах (пункт 3 частини другої статті 389 ЦПК України).

Вивчивши матеріали справи, перевіrivши доводи касаційної скарги, Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду дійшов висновку, що касаційна скарга підлягає залишенню без задоволення з огляду на таке.

Предметом спору як за первісним, так і за зустрічним позовом у справі, яка є предметом касаційного перегляду, є визначення місця проживання дітей з матір'ю.

Водночас, звертаючись до суду із зустрічним позовом, відповідач просив визначити місце проживання спільних дітей із матір'ю за її зареєстрованим місцем проживання або за зареєстрованим на території України місцем перебування, оскільки визначення місця проживання дітей без конкретизації такого місця на території України фактично призведе до узаконення їх виїзду за кордон на постійне місце проживання разом із матір'ю без дотримання процедури, встановленої у чинному законодавстві, тоді як відповідач згоди на такий виїзд не надавав і проти нього заперечує.

Задовольняючи вимоги первісного позову та відмовляючи у задоволенні вимог зустрічного позову, суди попередніх інстанцій виходили з неможливості визначення місця проживання дітей сторін з матір'ю саме за зареєстрованим у встановленому у законі порядку місцем її проживання чи місцем перебування на території України.

Під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини враховуються ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення. До інших обставин, що мають істотне значення, можуть належати, зокрема: особисті риси батьків; відносини, які існують між кожним із батьків і дитиною (як виконують батьки свої батьківські обов'язки стосовно дитини, як враховують її інтереси, чи є взаєморозуміння між кожним із батьків і дитиною); можливість створення дитині умов для виховання і розвитку.

Відтак у справі, яка є предметом касаційного перегляду, встановлено, що як мати, так і батько спільних дітей просили суд визначити місце проживання спільних дітей із матір'ю, проте відповідач просив визначити місце проживання дітей за зареєстрованим місцем проживання або за зареєстрованим на території України місцем перебування позивачки.

Водночас обставин, які б унеможливили проживання дитини із матір'ю, у справі не встановлено.

З урахуванням вищезазначеного, а також беручи до уваги, що як мати, так і батько просили визначити місце проживання спільних дітей разом із матір'ю, зважаючи на інтереси малолітніх дітей, їх право на гармонійний розвиток і належне виховання, а також дотримуючись балансу між інтересами дитини, правами батьків на її виховання та обов'язком батьків діяти в інтересах дитини, суди попередніх інстанцій дійшли обґрунтованого висновку про визначення місця проживання дітей з матір'ю, оскільки це відповідає найкращому забезпеченню інтересів.

Як неодноразово вказував Європейський суд з прав людини, право на вмотивованість судового рішення сягає своїм корінням більш загального принципу, втіленого в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який захищає особу від сваволі; рішення національного суду повинно містити мотиви, які достатні для того, щоб відповіді на істотні аспекти доводів сторони (пункти 29, 30 рішення від 09 грудня 1994 року у справі «Руїз Торіха проти Іспанії»). Це право не вимагає детальної відповіді на кожен аргумент, використаний стороною; крім того, воно дозволяє судам вищих інстанцій просто підтримати мотиви, наведені судами нижчих інстанцій, без того щоб повторювати їх (пункт 2 рішення від 27 вересня 2001 року у справі «Гірвісаарі проти Фінляндії»).

Таким чином, з огляду на встановлені обставини справи, доводи касаційної скарги, а також беручи до уваги, що як позивачка за первісним позовом, так і позивач за зустрічним позовом просили визначити місце проживання дітей разом із матір'ю, і зважаючи на процесуальну поведінку заявника касаційної скарги, колегія суддів доходить висновку про відсутність підстав для задоволення касаційної скарги та скасування оскаржуваних судових рішень.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133653296>.

Постанова Верховного Суду від 04.02.2026 у справі №752/4056/243

Верховний Суд підтвердив, що перед закриттям провадження необхідно перевірити тотожність спорів у різних державах (предмет, підстави, сторони, дата подання) для правильного застосування ст. 75 Закону України «Про міжнародне приватне право» та підтримав позицію апеляційного суду про обґрунтоване скасування ухвали про закриття провадження, оскільки суд першої інстанції не перевірів, чи є тотожними спори в Україні та Австрії (предмет, підстави, дата подання), що необхідно для застосування ст. 75 Закону про міжнародне приватне право.

Доводи про ризик подвійних рішень є безпідставними, адже саме перевірка тотожності спорів і забезпечує правильне застосування закону.

1. Обставини справи

У лютому 2024 року позивач звернувся до суду з позовом до відповідача про встановлення порядку участі у вихованні та спілкуванні з дитиною, в якому просив суд встановити графік спілкування батька із сином.

Позовні вимоги обґрунтовані тим, що сторони у справі з 19 червня 2015 року перебували у зареєстрованому шлюбі, який розірвано рішенням Голосіївського районного суду м. Києва від 28 липня 2023 року.

Позивач зазначає, що починаючи з кінця 2022 року подружжя проживає окремо в Австрійській Республіці (далі – Австрія). Після припинення фактичних шлюбних відносин він переїхав в окрему квартиру у м. Відні, а син залишився проживати разом із матір'ю. Однак відповідачка припинила надавати позивачу можливість бачитися та спілкуватися із сином.

Наразі батько може бачити свого сина лише у присутності працівників служби у справах дітей м. Відня за окрему плату та в спеціально обладнаному приміщенні і не більше, ніж годину за одну зустріч.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Ухвалою Голосіївського районного суду м. Києва від 28 травня 2025 року заяву відповідача про закриття провадження у справі задоволено.

Провадження у справі №752/4056/24 закрито з підстав, передбачених у пункті 1 частини першої статті 255 ЦПК України.

Суд першої інстанції виходив з того, що сторонами, які проживають в Австрії, ініційовано низку судових процесів, у тому числі з питання опіки над дитиною та визначення способів участі батька у вихованні дитини (право на контакт).

Зі свого боку позивач не заперечує, що після винесення судом рішення 07 грудня 2022 року про тимчасове врегулювання цього права рішення суду виконувалося і він спілкувався з дитиною.

Постановою Київського апеляційного суду від 11 вересня 2025 року апеляційну скаргу позивача задоволено. Ухвалу Голосіївського районного суду м. Києва від 28 травня 2025 року скасовано. Справу направлено для продовження розгляду до суду першої інстанції.

Апеляційний суд вважав помилковим висновок районного суду про закриття провадження у справі за пунктом 1 частини першої статті 255 ЦПК України з посилання на те, що справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.

Колегія суддів виходила з того, що позивач подав до Районного суду внутрішнього м. Відень заяви про одноосібну опіку над дитиною та про регулювання прав на контакт з дитиною.

Рішенням Районного суду внутрішнього м. Відень від 07 грудня 2022 року у справі про опіку надано батьку тимчасове право на спілкування з неповнолітнім один раз на тиждень протягом двох годин у рамках відвідування кафе.

Рішенням Районного суду внутрішнього м. Відень від 09 жовтня 2024 року у справі про опіку позбавлено позивача опіки та передано одній матері.

Водночас, закриваючи провадження у справі, суд першої інстанції не встановив, чи є у розглядуваній справі вимоги позову щодо встановлення порядку участі у вихованні та спілкуванні з дитиною тотожними, вимогам заяви позивача про регулювання прав на контакт з дитиною, поданої у 2022 році до Районного суду внутрішнього м. Відень.

З урахуванням викладеного у цій справі суду першої інстанції необхідно було перевірити підстави та предмет спорів у позовах, які пред'явлені в Австрії та в Україні, дату пред'явлення цих позовів (заяв) в суді іноземної держави та з огляду на це вирішити питання застосування частини третьої статті 75 Закону України «Про міжнародне приватне право», відповідно до якої суд залишає позов без розгляду, якщо після відкриття провадження у справі буде з'ясовано, що у суді чи іншому юрисдикційному органі іноземної держави є справа зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Не погоджуючись із рішеннями попередніх інстанцій, відповідач звернулася до Верховного Суду із касаційною скаргою, у якій просить постанову Київського апеляційного суду від 11 вересня 2025 року скасувати, залишивши в силі ухвалу Голосіївського районного суду м. Києва від 28 травня 2025 року.

Підставою касаційного оскарження судового рішення заявниця зазначає неправильне застосування апеляційним судом норм матеріального права та порушення норм процесуального права під час перегляду ухвали суду першої інстанції про закриття провадження у справі.

Стверджує, що наявне рішення іноземного суду про тимчасове врегулювання права батька на контакт з дитиною, проте батько, не визнаючи такого судового рішення, подав новий позов в Україні, зокрема без врахування того, що мати та дитина проживають за межами України і юрисдикція цього спору належить до країни місця їх проживання.

Вважає, що більш ширше визначення у цій справі порядку участі у вихованні та спілкуванні з дитиною не змінює того факту, що позивач, звертаючись до Районного суду внутрішнього м. Відень із заявою про регулювання прав на контакт з дитиною, також просив суд визначити йому час, місце та спосіб спілкування з сином. Зауважує, що апеляційний суд створив передумови до існування двох рішень судів різних держав з одним предметом спору щодо тих самих учасників справи.

У межах доводів та вимог касаційної скарги, які стали підставою для відкриття касаційного провадження, Верховним Судом не встановлено підстав для висновку, що апеляційний суд ухвалив оскаржену постанову із неправильним застосуванням норм. Доводи касаційної скарги про те, що апеляційний суд створив передумови до існування двох рішень суду різних держав з одним предметом спору щодо тих же учасників справи, є помилковими, оскільки апеляційний суд за умови встановлення тотожності підстав та предмету спорів у позовах, які пред'явлені в Австрії та в Україні, вказав на необхідність застосування частини третьої статті 75 Закону України «Про міжнародне приватне право».

Наслідком застосування приписів частини третьої статті 75 Закону України «Про міжнародне приватне право» є залишення позову без розгляду, а не закриття провадження у справі. Інші доводи касаційної скарги викладеного не спростовують.

Відповідно до усталеної практики Європейського суду з прав людини (зокрема рішення у справі «Пономарьов проти України») повноваження вищих судових органів стосовно перегляду мають реалізовуватися для виправлення судових помилок і недоліків судочинства, але не для здійснення нового судового розгляду, перегляд не повинен фактично підмінити собою апеляцію.

Європейський суд з прав людини неодноразово відзначав, що рішення національного суду повинно містити мотиви, які достатні для того, щоб відповісти на істотні аспекти доводів сторін (рішення у справі Ruiz Torija v. Spain від 09 грудня 1994 року, заява №18390/91, §§ 29 – 30). Це право не вимагає детальної відповіді на кожен аргумент, використаний стороною, крім того, воно дозволяє судам вищих інстанцій підтримати мотиви, наведені судами нижчих інстанцій, без того щоб повторювати їх.

Враховуючи наведене, колегія суддів вважає, що касаційну скаргу слід залишити без задоволення, а постанову Київського апеляційного суду від 11 вересня 2025 року залишити без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133947072>.

2.1.5. Справи щодо визначення походження дітей, позбавлення та поновлення батьківських прав

Постанова Верховного Суду від 11.02.2026 у справі №758/3512/24

Дитина, яка досягла чотирнадцяти років, має право самостійно ініціювати позов про оспорювання батьківства щодо неї, у разі якщо мати, яка її народила у шлюбі, померла, а особа, яка записана батьком дитини (чоловік її матері), своє батьківство не оспорує.

Разом з тим, якщо дитина, яка досягла чотирнадцяти років, самостійно не ініціює позов про оспорювання батьківства за зазначених вище обставин, її піклувальник, як єдиний законний представник, також має право на звернення до суду з таким позовом в інтересах цієї дитини.

1. Обставини справи

Неповнолітня дочка народилася у зареєстрованому шлюбі. Батьком в актовому записі про народження був записаний чоловік матері. Після смерті матері батька було позбавлено батьківських прав. Дитині надано статус дитини, позбавленої батьківського піклування, а піклувальником призначено іншу особу.

Піклувальник звернувся до суду з позовом про оспорювання батьківства, посилаючись на те, що записаний батько не є біологічним батьком, а дитина бажає надалі ініціювати питання встановлення батьківства щодо біологічного батька.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову, зазначивши, що чинне законодавство не передбачає права піклувальника на звернення з позовом про оспорювання батьківства.

Апеляційний суд погодився з таким висновком і залишив рішення без змін.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

У статті 129 СК України передбачено фактичне оспорювання батьківства чоловіка матері дитини особою, яка вважає себе батьком дитини, шляхом пред'явлення позову про визнання свого батьківства.

За таких обставин, з точки зору формального підходу, чинне законодавство України не містить норми, у якій прямо передбачено право піклувальника або безпосередньо дитини на пред'явлення позову про оспорювання батьківства щодо цієї дитини.

Разом з тим у статті 55 Конституції України кожному гарантується право на судовий захист, а відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод таке конституційне право має бути забезпечене справедливими судовими процедурами.

У СК України є прогалина та відсутній регулятор, який визначав би правило поведінки учасників сімейних відносин для випадку, коли жінка, яка народила дитину у шлюбі та, відповідно до статті 138 СК України, мала право оспорити батьківство свого чоловіка щодо цієї дитини, померла до досягнення дитиною повноліття, а особа, яка записана батьком дитини, позбавлена батьківських прав і передбачене у статті 136 СК України право оспорити своє батьківство не використовує.

Відповідно до частини десятої статті 7 СК України кожен учасник сімейних відносин має право на судовий захист.

Водночас у частині першій статті 18 СК України визначено, що кожен учасник сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, має право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу.

При цьому у частині четвертій статті 152 СК України встановлено, що дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів безпосередньо до суду, якщо вона досягла чотирнадцяти років.

Відповідно до частин першої, четвертої статті 69 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) піклувальник над неповнолітньою особою зобов'язаний дбати про створення для неї необхідних побутових умов, про її виховання, навчання та розвиток. Піклувальник зобов'язаний вживати заходів щодо захисту цивільних прав та інтересів підопічного.

Якщо дитина або особа, дієздатність якої обмежена, не може самостійно здійснювати свої права, ці права здійснюють батьки, опікун або самі ці особи за допомогою батьків чи піклувальника (частина друга статті 14 СК України).

Очевидно, що у справі, яка є предметом касаційного розгляду, позбавлення дитини, яка досягла чотирнадцяти років, або її піклувальника (як єдиного законного представника) права ініціювати позов про оспорювання батьківства суперечить принципу розумності та справедливості.

Відповідно до статті 8 ЦК України, якщо цивільні відносини не врегульовані у цьому Кодексі, інших актах цивільного законодавства або договорі, вони регулюються тими правовими нормами цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, що регулюють подібні за змістом цивільні відносини (аналогія закону). У разі неможливості використати аналогію закону для регулювання цивільних відносин вони регулюються відповідно до загальних засад цивільного законодавства (аналогія права).

Водночас у статті 10 СК України встановлено, якщо певні сімейні відносини не врегульовані у цьому Кодексі, інших нормативно-правових актах або домовленості (договором) сторін, до них застосовуються норми цього Кодексу, які регулюють подібні відносини (аналогія закону). Якщо до регулювання сімейних відносин неможливо застосувати аналогію закону, вони регулюються відповідно до загальних засад сімейного законодавства (аналогія права).

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://revestr.court.gov.ua/Review/134041092>.

Постанова Верховного Суду від 28.01.2026 у справі №675/522/23

Спадкоємець померлого чоловіка, який за життя визнав батьківство шляхом подання спільної заяви з матір'ю дитини, не має права вимагати виключення запису про батька з актового запису про народження лише з мотивів можливого порушення процедури внесення такого запису.

Передумовою задоволення вимоги про виключення запису про батьківство є доведення відсутності кровного споріднення, а оспорення батьківства після смерті особи допускається виключно у випадках, прямо передбачених у статті 137 СК України.

1. Обставини справи

У первинному актовому записі про народження дитини батьками були зазначені мати та чоловік матері. Відомості про батька внесено на підставі актового запису про шлюб, тобто відповідно до презумпції батьківства чоловіка матері.

Син народився в тому ж населеному пункті. У його актовому записі про народження батьками також були зазначені мати та чоловік матері. Відомості про батька внесено на підставі того ж актового запису про шлюб.

Разом з тим рішенням Ізяславського районного суду Хмельницької області від 20 липня 2005 року з актового запису про народження дитини 2003 року було виключено відомості про чоловіка матері як батька. Після цього відомості про батька були внесені за заявою матері без встановлення батьківства конкретної особи, у порядку запису за вка'зівкою матері. Біологічний батько та мати звернулися до Ізяславського районного відділу державної реєстрації актів цивільного стану зі спільними заявами про визнання батьківства щодо обох дітей.

На підставі поданих заяв органом ДРАЦС було внесено зміни до актових записів про народження: змінено прізвище дітей, їхні по батькові, а також виправлено відомості про батька. У зв'язку із цим 29 квітня 2021 року дітям було повторно видано свідоцтва про народження із зазначенням біологічного батька як їхнього батька.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову, зазначивши, що позивач не довела відсутності кровного споріднення між померлим та дітьми; не довела наявності у позивача права на звернення з такими вимогами; законодавство не надає спадкоємцям права вимагати змін до актових записів інших осіб.

Апеляційний суд залишив рішення без змін, додатково вказавши, що померлий за життя визнав батьківство шляхом подання спільної заяви; спадкоємці можуть оспорювати батьківство лише у випадках, передбачених у статті 137 СК України; доказів оспорення батьківства померлим за життя не подано; експертиза у справі не призначалася, а інших доказів відсутності спорідненості немає.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Відповідно до частини першої статті 122 СК України дитина, яка зачата і (або) народжена у шлюбі, походить від подружжя. Походження дитини від подружжя визначається на підставі свідоцтва про шлюб та документа закладу охорони здоров'я про народження дружиною дитини.

Якщо мати та батько дитини не перебувають у шлюбі між собою, походження дитини від батька визначається: за заявою матері та батька дитини; за рішенням суду (частина друга статті 125 СК України).

Згідно з частиною першою статті 126 СК України походження дитини від батька визначається за заявою жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою. Така заява може бути подана як до, так і після народження дитини до органу державної реєстрації актів цивільного стану.

Відповідно до статті 134 СК України на підставі заяв осіб, зазначених у статті 126 цього Кодексу, або рішення суду орган державної реєстрації актів цивільного стану вносить відповідні зміни до актового запису про народження, складеного органами державної реєстрації актів цивільного стану України, та видає нове свідоцтво про народження.

У статті 137 СК України передбачено, що якщо той, хто записаний батьком дитини, помер до народження дитини, оспорити його батьківство мають право його спадкоємці, за умови подання ним за життя до нотаріуса заяви про невизнання свого батьківства. Якщо той, хто записаний батьком дитини, помер після пред'явлення ним позову про виключення свого імені як батька з актового запису про народження дитини, позовну заяву можуть підтримати в суді його спадкоємці.

Якщо через поважні причини особа не знала про те, що записана батьком дитини, і померла, оспорити батьківство можуть її спадкоємці: дружина, батьки та діти. До вимоги про виключення запису про особу як батька дитини з актового запису про народження дитини позовна давність не застосовується.

Оспорення батьківства після смерті того, хто записаний батьком дитини, можливе у разі: подання ним письмового заперечення свого батьківства до народження дитини; пред'явлення ним за життя позову до суду про виключення запису про нього як батька дитини; відсутності у нього, з поважних причин, інформації про запис батьком дитини (див. постанову Верховного Суду від 20 жовтня 2021 року у справі №542/1042/17).

Передумовою звернення до суду у справах про виключення запису про батьківство є відсутність кровного споріднення між особою, записаною батьком, і дитиною. Для з'ясування факту батьківства необхідним є застосування спеціальних знань, зокрема призначення судово-біологічної (судово-генетичної) експертизи. У разі доведення за допомогою застосування спеціальних знань відсутності кровного споріднення між особою, яка записана батьком, та дитиною суд постановляє рішення про виключення відомостей про особу як батька дитини з актового запису про її народження, в іншому випадку відмовляє в задоволенні позову (див. постанову Верховного Суду від 06 квітня 2021 року у справі №676/1200/20).

У постанові Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 31 липня 2023 року у справі №461/3122/19 (провадження №61-10148сво22) зазначено, що «тлумачення статті 137 СК України, з урахуванням розумності свідчить, що вказана норма визначає випадки, за яких батьківство особи може бути оспорено після смерті особи, яка записана батьком дитини:

перший випадок стосується випадку, коли чоловік ще під час вагітності жінки подав нотаріусу заяву про невизнання свого батьківства. У такому разі після смерті чоловіка оспорити батьківство можуть його спадкоємці (частина перша статті 137 СК України);

другий випадок охоплює ситуацію коли чоловік за життя подав позов до суду про виключення запису про нього як батька дитини. У цьому разі його спадкоємці можуть підтримати позовну заяву відповідно до положень статті 55 ЦПК про процесуальне правонаступництво (частина друга статті 137 СК України);

третій випадок оспорювання батьківства стосується випадків, коли через поважні причини чоловік не знав про те, що записаний батьком дитини, і помер. Однак на відміну від перших двох випадків можливість оспорити батьківство належить лише таким його спадкоємцям як дружина, батьки та діти (частина третя статті 137 СК України).

Якщо певні сімейні відносини не врегульовані цим Кодексом, іншими нормативно-правовими актами або домовленістю (договором) сторін, до них застосовуються норми цього Кодексу, які регулюють подібні відносини (аналогія закону) (частина перша статті 10 СК України).

Тлумачення частини першої статті 10 СК України свідчить, що:

законодавець визначив порядок усунення прогалін в сімейному праві. Сімейні відносини є різноманітними, а соціальне життя - рухливе. У зв'язку з цим може виникнути необхідність визначення певного правила, яке не закріплено в законі безпосередньо;

умовами застосування аналогії закону є те, що: відносини, до яких застосовується аналогія, охоплюються предметом сімейно-правового регулювання (статті 1, 2 СК України); наявність прогаліни в їх регулюванні (прогаліни в праві); відсутній регулятор, який визначав би правило поведінки учасників сімейних відносин (норми законодавства або договору), існує норма, що регулює подібні за змістом відносини; застосування аналогії закону не повинно суперечити суті цих відносин.

Касаційний суд зауважує, що можуть існувати випадки, коли чоловік, який записаний батьком після своєї смерті, помер до народження дитини і не знав або не міг знати про вагітність жінки, з якою такий чоловік перебував у шлюбі (зокрема, подружжя не підтримує шлюбних відносин; не проживає разом, однак продовжує перебувати у шлюбі; роз'єднання подружжя через поважні причини, зумовлені повномасштабним вторгненням російських військ в Україну; перебування жінки на ранній стадії вагітності під час смерті чоловіка, який в силу природних причин не може подати відповідну заяву до нотаріуса про невизнання свого батьківства тощо). У подібних випадках у спадкоємців чоловіка, який записаний батьком дитини після його смерті, виникає спір про те, чи є чоловік батьком новонародженої дитини. Позбавлення спадкоємців права оспорювати батьківство чоловіка, який записаний батьком дитини, що народилась вже після смерті такої особи, суперечить принципу розумності та справедливості.

Тому касаційний суд констатує, що в СК України є прогаліна та відсутній регулятор, який визначав би правило поведінки учасників сімейних відносин для випадку, коли чоловік, який записаний батьком після своєї смерті, помер до народження дитини і не знав або не міг знати про вагітність жінки, з якою такий чоловік перебував у шлюбі. Подібною нормою є частина третя статті 137 СК України, яка підлягає застосуванню на підставі аналогії закону.

Тому Об'єднана палата вважає, що спадкоємці (дружина, батьки та діти) чоловіка, який записаний після своєї смерті батьком дитини, можуть оспорювати його батьківство, якщо він не знав або не міг знати про вагітність жінки, з якою такий чоловік перебував у шлюбі згідно з частиною третьою статті 137 СК України, яка підлягає застосуванню на підставі аналогії закону».

Отже, за обставин цієї справи оспорення батьківства його спадкоємцем, позивачкою, яка є сестрою померлого з підстав, передбачених у частинах першій, другій статті 137 СК України, є неможливим, оскільки за життя він із відповідними заявою до нотаріуса чи позовом до суду не звертався. Крім того, 29 квітня 2021 року мати та батько звернулися до органу державної реєстрації актів цивільного стану зі спільними заявами, у яких батько визнав, що він є батьком дітей, і просив внести відомості про батька до актових записів про народження дітей, вказавши його батьком та повторно видати свідоцтва про народження дітей.

Крім того, оспорення батьківства сестрою померлого з підстави, передбаченої у частині третій статті 137 СК України, також неможливе. Позивачка є спадкоємцем другої черги (сестрою), а не дружиною, матір'ю чи дитиною чоловіка, який записаний батьком відповідачів (дітей), як це передбачено у зазначеній нормі СК України.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133782612>.

Постанова Верховного Суду від 03.02.2026 у справі №671/2114/24

Позбавлення батьківських прав можливе лише за умови доведення винної поведінки батьків, яка виражається у свідомому та тривалому ухиленні від виконання батьківських обов'язків.

Факт проживання одного з батьків за кордоном, обмежене спілкування з дитиною чи недостатня участь у вихованні самі собою не є підставами для позбавлення батьківських прав, якщо збережено інтерес до дитини та участь у її житті.

1. Обставини справи

Позивач звернувся до суду з вимогою про позбавлення відповідача батьківських прав щодо двох неповнолітніх дітей, посилаючись на те, що мати тривалий час проживає за кордоном, не бере участі у вихованні дітей, не забезпечує їх матеріально та самоусунулася від виконання батьківських обов'язків.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову з огляду на недоведеність свідомого ухилення відповідача від виконання батьківських обов'язків та відсутності підстав для застосування такого крайнього заходу, як позбавлення батьківських прав.

Апеляційний суд залишив рішення без змін, зазначивши, що відповідач підтримує зв'язок із дітьми; надає матеріальну допомогу; не встановлено її негативного впливу на дітей; відсутні виключні підстави для позбавлення батьківських прав.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Виїзд та перебування відповідача у США з січня 2023 року не свідчить про те, що вона не бажає брати участі в утриманні і вихованні дітей, тобто свідомо й умисно нехтує своїми батьківськими обов'язками.

Крім того, у спірних правовідносинах не встановлено, що мати є тією особою, поведінка чи дії якої можуть свідчити про негативний вплив на дитину, а тому розрив із нею сімейних відносин не відповідає інтересам дітей.

При цьому не встановлено обставин, які б свідчили про те, що мати не бажає спілкуватися з дітьми та брати участь у їх вихованні, остаточно і свідомо самоусунулася від виконання своїх обов'язків з виховання дітей.

Діти пояснили, що мама виявляє безпосередній інтерес до їхнього життя, щодня телефонує, перераховує кошти на особистий рахунок доньки на різні потреби обох дітей, а також хотіла б, щоб діти проживали з нею у США, однак наразі немає такої можливості.

Отже, у цій справі позбавлення батьківських прав відповідача відносно дітей не відповідає їхнім якнайкращим інтересам, оскільки обставини ухилення матері від виконання своїх батьківських обов'язків не знайшли свого підтвердження, що спростовує доводи касаційної скарги у цій частині.

Верховний Суд вважає, що питання щодо належного виховання дитини можна вирішити за допомогою менш радикальних засобів, не вдаючись до роз'єднання дитини з одним із батьків.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133874767>.

Постанова Верховного Суду від 28.01.2026 у справі №404/7104/21

Нотаріально посвідчена заява одного з батьків, в якій він відмовляється від дитини та дає згоду на усиновлення, не може слугувати підставою для задоволення позову про позбавлення батьківських прав, оскільки згідно з положеннями частин другої, третьої статті 155 СК України відмова батьків від дитини є неправозгідною, суперечить моральним засадам суспільства та не відповідає інтересам дитини.

1. Обставини справи

Мати дитини звернулася до суду з позовом до батька про позбавлення його батьківських прав та стягнення пені за несплату аліментів, посилаючись на те, що після розірвання шлюбу у 2011 році син залишився проживати з нею, а батько протягом тривалого часу фактично самоусунувся від його виховання та розвитку, не спілкується з дитиною, не цікавиться її життям, навчанням і здоров'ям та не бере участі у формуванні її особистості, тоді як усі обов'язки щодо виховання та забезпечення дитини виконує мати та її новий чоловік.

Раніше судом було стягнуто з батька аліменти, які згодом були змінені у бік частки від доходу, при цьому офіційна заборгованість зі сплати аліментів відсутня, однак мати наполягала, що фактичного виконання батьківських обов'язків це не підтверджує.

Додатково вона посилалася на наявність нотаріальної заяви батька про згоду на усиновлення дитини іншою особою та відмову від участі у її вихованні. Орган опіки та піклування підтримав доцільність позбавлення батьківських прав, вказуючи на інтереси дитини.

Водночас батько заперечував позов, зазначаючи, що не ухиляється від обов'язків умисно, має бажання брати участь у вихованні, а конфлікт і відсутність контакту частково зумовлені сімейними обставинами, при цьому аліменти сплачуються. У справі також встановлено, що дитина фактично проживає з матір'ю, яка повністю забезпечує її виховання, а також що дитина не підтримує зв'язку з батьком і сприймає вітчима як батьківську фігуру.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Суд першої інстанції задовольнив позов частково: він позбавив батька батьківських прав щодо дитини з огляду на те, що мати довела його тривале ухилення від виконання батьківських обов'язків, зокрема відсутність участі у вихованні, розвитку та спілкуванні з дитиною, що підтверджувалося поясненнями навчального закладу, органу опіки та іншими матеріалами справи, які свідчили, що всі функції з виховання фактично виконує мати та її чоловік. Водночас у частині стягнення пені за несплату аліментів суд відмовив, оскільки встановив відсутність заборгованості за даними виконавчої служби та підтверджувальних документів про прострочення.

Суд апеляційної інстанції залишив рішення суду першої інстанції без змін у частині позбавлення батьківських прав, погодившись із висновком про доведеність факту ухилення батька від виконання батьківських обов'язків та визнавши, що суд першої інстанції правильно оцінив докази і застосував норми матеріального права. Апеляційний суд зазначив, що підстав для скасування рішення не встановлено, а доводи апеляційної скарги батька не спростовують висновків суду першої інстанції щодо відсутності реальної участі у вихованні дитини та тривалого самоусунення від батьківських обов'язків.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Звертаючись до суду із цим позовом, позивачка як підставу для позбавлення батьківських прав зазначила ухилення відповідачем від виконання своїх обов'язків щодо виховання дитини (пункт 2 частини першої статті 164 СК України).

Заперечуючи проти позову, відповідач посилається на те, що не мав змоги спілкуватися з дитиною, оскільки позивачка чинить перешкоди у цьому. Крім того, він проживає у м. Харкові, а позивачка разом з дитиною в м. Кропивницький, що також певною мірою ускладнює особисті зустрічі із сином. Зазначає про бажання спілкуватися із сином, брати участь у його вихованні. Заборгованість зі сплати аліментів відсутня.

Ухвалюючи рішення про позбавлення відповідача батьківських прав, суди попередніх інстанцій не врахували, що позбавлення батьківських прав є крайнім заходом, необхідність застосування якого за обставин цієї справи не доведено, належних та допустимих доказів умисного ухилення батьком від виконання своїх батьківських обов'язків, які б були законною підставою для позбавлення його батьківських прав відносно сина, позивачкою не надано.

За обставин недоведеності свідомого нехтування відповідачем своїми батьківськими обов'язками, а також наявності конфлікту між колишнім подружжям, які не можуть дійти порозуміння у питаннях виховання спільної дитини, а також те, що батько дитини проти позбавлення батьківських прав заперечує, суди попередніх інстанцій дійшли помилкового висновку про наявність правових підстав для позбавлення його батьківських прав.

Колегія суддів Верховного Суду також звертає увагу на те, що нотаріально посвідчена заява відповідача від 28 вересня 2017 року, у якій він відмовляється від дитини та дає згоду на усиновлення, не може слугувати підставою для задоволення позову, оскільки згідно з положеннями частин другої, третьої статті 155 СК України, відмова батьків від дитини є неправозгідною, суперечить моральним засадам суспільства та не відповідає інтересам дитини.

Водночас батько щодо доводів позивачки про надання ним вказаної нотаріально посвідченої заяви зазначив, що ці факти не відповідають дійсності, оскільки метою надання дозволу на усиновлення дитини відповідачем було те, що в той час дитина сильно захворіла та була необхідність лікування за кордоном (в Чехії). Тому була усна домовленість між батьками про необхідність вжиття таких дій, оскільки перебування матері з дитиною без батька за кордоном ускладнювало б лікування та була необхідність у дозволах батька. Через це відповідач пішов на такий крок лише з добрими намірами, і, як тільки дізнався, що його син потрапив до лікарні, одразу направив кошти на його лікування.

З урахуванням наведеного колегія суддів Верховного Суду вважає висновки судів попередніх інстанцій про задоволення позовних вимог про позбавлення батьківських прав батька помилковими.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://revestr.court.gov.ua/Review/133750163>.

Постанова Верховного Суду від 18.03.2026 у справі №466/12944/23

Дитина є суб'єктом права і, незважаючи на незначний вік, неповну цивільну дієздатність, має певний обсяг прав. Одними з основних її прав є право висловлювати свою думку та право на врахування думки щодо питань, які стосуються її життя.

Натомість наявність у дитини образи на батька та, відповідно, негативне ставлення до нього не свідчить про те, що вона усвідомлює наслідки позбавлення його батьківських прав та свідомо бажає розірвати з ним сімейні стосунки.

1. Обставини справи

Мати звернулася до суду з позовом про позбавлення батьківських прав біологічного батька щодо їхнього малолітнього сина.

Сторони перебували у шлюбі з 2006 року, який було розірвано рішенням суду у 2013 році. Після набрання рішенням законної сили мати дізналася про свою вагітність. Син народився після розірвання шлюбу, однак відповідно до частини другої статті 122 СК України батьком дитини було записано колишнього чоловіка.

Мати зазначала, що батько не цікавився її станом під час вагітності, не забирав дитину з пологового будинку, не надавав матеріальної та моральної підтримки, не спілкувався із сином, не брав участі у його вихованні та розвитку. Згодом мати повторно вийшла заміж, а її новий чоловік фактично виховує дитину як рідну. Син вважає вітчима своїм батьком і не підтримує зв'язку з біологічним батьком.

У 2021 році за згодою обох батьків дитині було змінено прізвище. У 2023 році з батька стягнуто аліменти судовим наказом; заборгованість відсутня. Також батько звернувся до суду з позовом про визначення способів його участі у вихованні дитини.

Орган опіки та піклування надав висновок про доцільність позбавлення батьківських прав.

Дитина під час розгляду справи висловила небажання спілкуватися з біологічним батьком та підтримала позов матері.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Суд першої інстанції позов задовольнив з огляду на те, що батько протягом тривалого часу не проявляв інтересу до дитини, не брав участі у її вихованні та фактично самоусунувся від виконання батьківських обов'язків.

Апеляційний суд рішення скасував і в позові відмовив. Суд дійшов висновку, що позивачкою не доведено наявності беззаперечних підстав для застосування такого виняткового заходу.

Апеляційний суд установив, що дитина народилася після розірвання шлюбу, а батько не був належним чином поінформований про вагітність і народження дитини. Тому невиконання обов'язку забрати дитину з пологового будинку не може вважатися безумовною підставою для позбавлення батьківських прав.

Суд також врахував, що батько сплачує аліменти, не має заборгованості, ініціював судовий розгляд щодо визначення способів участі у вихованні дитини та висловлює намір налагодити стосунки із сином. Висновок органу опіки апеляційний суд визнав формальним і недостатньо мотивованим.

Водночас суд попередив батька про необхідність змінити ставлення до виконання батьківських обов'язків.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Звертаючись до суду із позовом, мати як на підставу позбавлення батьківських прав біологічного батька посилалася на те, що він не забрав дитину з пологового будинку без поважної причини і з часу народження дитини не виявляє щодо неї батьківського піклування, ухиляється від виконання батьківських обов'язків щодо виховання та утримання дитини, зокрема він не бере участі у вихованні сина та протягом тривалого часу не спілкується з ним, що свідчить про втрату відповідачем інтересу до дитини.

Отже, правовою підставою для позбавлення біологічного батька батьківських прав позивачка визначила пункти 1, 2 частини першої статті 164 СК України.

Тлумачення змісту пункту 2 частини першої статті 164 СК України дає змогу зробити висновок, що ухилення від виконання обов'язків щодо виховання дитини може бути підставою для позбавлення батьківських прав лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками.

Ухилення батьків від виконання своїх обов'язків має місце, коли вони не піклуються про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя, зокрема: не забезпечують необхідного харчування, медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складову виховання; не спілкуються з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення й розвитку; не надають дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей; не сприяють засвоєнню нею загальноновизнаних норм моралі; не виявляють інтересу до дитини та її внутрішнього світу; не створюють умов для отримання нею освіти тощо.

Вирішуючи позовні вимоги матері про позбавлення батька батьківських прав стосовно сина, суд першої інстанції виходив з того, що відповідач не забрав дитину з пологового будинку без поважної причини і з дня її народження не виявляв щодо неї батьківського піклування; протягом тривалого часу свідомо нехтує батьківськими обов'язками, зокрема не спілкується та не піклується про сина, станом його здоров'я не цікавиться, що свідчить про втрату відповідачем інтересу до дитини та є підставою для позбавлення його батьківських прав відповідно до пунктів 1, 2 частини першої статті 164 СК України.

Натомість апеляційний суд, урахувавши заперечення та аргументи відповідача, відсутність доказів застосування до нього заходів попередження та впливу, які б свідчили про неможливість змінити ставлення до сина, а також доказів які негативно характеризують особу відповідача, дійшов висновку про те, що позбавлення відповідача батьківських прав не є виправданим та пропорційним втручанням у його приватне і сімейне життя.

За обставинами цієї справи апеляційним судом встановлено, що дитина народилася через вісім місяців після набрання рішенням про розірвання шлюбу між сторонами законної сили. При цьому із пояснень позивачки встановлено, що вона не повідомляла відповідача про вагітність, а про народження дитини повідомила відповідача у 2014 році, коли їй для реєстрації дитини за місцем свого проживання необхідна була довідка з місця реєстрації відповідача про те, що син з ним не зареєстрований.

За вказаних обставин апеляційний суд правильно вказав про існування об'єктивної та поважної причини невиконання відповідачем обов'язку забрати дитину з пологового будинку.

Також апеляційний суд встановив, що відповідач дійсно не підтримував стосунків з дитиною з часу її народження впродовж десяти років, не проявляв інтересу до життя дитини та не виховував власну дитину. З пояснень відповідача встановлено, що така його поведінка була зумовлена небажанням позивачки приймати від нього будь-яку допомогу. У той же час позивачка це заперечує і пояснює таку поведінку відповідача його небажанням займатися вихованням дитини та негативним впливом на нього теперішньої дружини.

Апеляційний суд зауважив, що такі пояснення сторін свідчать про існування між ними триваючого конфлікту і небажання піти на поступки один одному, зокрема в інтересах дитини.

Активна позиція відповідача під час розгляду справи про позбавлення його батьківських прав, надання своїх пояснень та заперечень щодо доводів, викладених позивачкою, свідчить про можливість і готовність батька відновити психологічний та емоційний зв'язок зі своїм сином.

Сімейні стосунки мають складний характер, і сім'я може переживати як найкращі, так й найгірші часи. Суду завжди складно зробити висновок про те, що сімейні стосунки неможливо врятувати, і тому суд має позбавляти батьків такого шансу тільки в тому разі, якщо вони становлять реальну загрозу для благополуччя дитини (постанова Верховного Суду від 04 квітня 2024 року у справі №553/449/20).

Дитина є найбільш вразливою стороною під час будь-яких сімейних конфліктів, оскільки на її долю випадає найбільше страждань і втрат. Судовий розгляд сімейних спорів, у яких зачіпаються інтереси дитини, є особливо складним, оскільки в його процесі вирішуються не просто спірні питання між батьками та іншими особами, а визначається доля дитини, а тому результат судового розгляду повинен бути спрямований на захист найкращих інтересів дитини.

Дитина є суб'єктом права і, незважаючи на незначний вік, неповну цивільну дієздатність, має певний обсяг прав. Одними з основних її прав є право висловлювати свою думку та право на врахування думки щодо питань, які стосуються її життя.

За обставинами цієї справи неповнолітній син сторін наполягає на позбавленні батька батьківських прав, посиляючись, зокрема, на те, що він не налагодив зв'язок із ним, не цікавиться його життям та не бере в ньому участі.

Суд апеляційної інстанції враховував висловлену думку дитини системно, з'ясував фактичні обставини справи, дослідив та надав належну оцінку зібраним у справі доказам у їх сукупності та ухвалив судові рішення всупереч думці дитини, оскільки цього вимагають її інтереси.

У контексті наведеного Верховний Суд зазначає, що наявність у дитини образи на батька та, відповідно, негативне ставлення до нього, не свідчить про те, що вона усвідомлює наслідки позбавлення його батьківських прав та свідомо бажає розірвати з ним сімейні стосунки, а тому ухвалення судом апеляційної інстанції судового рішення всупереч думці дитини є виправданим.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/135044324>.

Постанова Верховного Суду від 25.03.2026 у справі №712/7235/17

Верховний Суд дійшов висновку, що спір про позбавлення батьківських прав не підлягає розгляду судами України, оскільки відповідач — іноземний громадянин, який не має місця проживання в Україні, а отже, відсутня міжнародна юрисдикція.

Суд наголосив, що визначення територіальної підсудності можливе лише за наявності міжнародної юрисдикції, яка у цьому випадку відсутня.

У зв'язку із цим касаційну скаргу залишено без задоволення, а рішення про закриття провадження — без змін.

1. Обставини справи

08 червня 2017 року позивач звернулася до суду із позовом про стягнення аліментів та позбавлення батьківських прав.

Позовна заява мотивована тим, що 07 червня 2013 року вона зареєструвала шлюб з відповідачем, який є громадянином Арабської Республіки Єгипет.

Шлюб розірваний рішенням Соснівського районного суду м. Черкаси від 11 жовтня 2016 року.

Вказує, що сторони мають спільного сина.

Рішенням виконавчого комітету Черкаської міської ради від 28 лютого 2017 року надано дозвіл на зміну прізвища малолітньому, на прізвище матері.

Ззначає, що з дня народження син проживає з нею, перебуває на повному її утриманні, зареєстрований у належній їй квартирі.

При цьому, як стверджує позивачка, батько дитини участі в житті дитини не бере, матеріально не допомагає, з дитиною не спілкується.

Протягом останнього року відповідач неодноразово погрожував викрасти сина з України та вивезти його до Арабської Республіки Єгипет.

Рішенням Соснівського районного суду м. Черкаси від 05 грудня 2016 року місце проживання малолітньої дитини визначено разом з матір'ю.

Позивач зазначає, що відповідач свідомо ухиляється від виконання своїх батьківських обов'язків, не приділяє дитині уваги, не бере участі в її вихованні, не піклується про її фізичний, духовний та моральний розвиток, не надає коштів на утримання та оздоровлення. Він повністю припинив спілкування із сином та не виявляє жодної зацікавленості його життям.

Згідно з висновком виконавчого комітету Черкаської міської ради від 05 квітня 2017 року орган опіки та піклування вважав доцільним позбавити батьківських прав Каріма Саміра відносно його малолітнього сина.

На підставі наведеного позивач просила суд позбавити відповідача батьківських прав відносно сина та стягнути з відповідача аліменти на дитину у розмірі 1/4 частини з усіх видів заробітку відповідача щомісяця до досягнення дитиною повноліття.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Заочним рішенням Соснівського районного суду м. Черкаси від 25 липня 2017 року відповідача позбавлено батьківських прав відносно сина та стягнуто з відповідача на користь позивача аліменти на сина, у розмірі 1/4 частини з усіх видів заробітку (доходу) відповідача, але не менше 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, починаючи з 08 червня 2017 року та до повноліття дитини.

Рішення суду мотивовано тим, що батько ухиляється від виконання своїх батьківських обов'язків відносно неповнолітньої дитини, нею не займається, не виховує, не цікавиться її життям і здоров'ям, тому суд дійшов висновку про наявність підстав для задоволення позову.

Постановою Черкаського апеляційного суду від 31 липня 2024 року апеляційну скаргу батька задоволено частково.

Заочне рішення Соснівського районного суду м. Черкаси від 25 липня 2017 року в частині позбавлення відповідача батьківських прав відносно його малолітнього сина скасовано, провадження у цій частині закрито.

Заочне рішення Соснівського районного суду м. Черкаси від 25 липня 2017 року в частині стягнення аліментів скасовано та ухвалено в цій частині нове, яким стягнуто з відповідача на користь позивача аліменти на сина у розмірі 1/4 частини з усіх видів заробітку (доходу) відповідача, але не менше 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, починаючи з 08 червня 2017 року та до повноліття дитини.

Суд апеляційної інстанції зазначив, що спір у частині позбавлення батьківських прав стосується правовідносин між дитиною та батьком, який є громадянином іншої держави – Арабської Республіки Єгипет на момент відкриття провадження у справі постійно не проживав на території України, що виключає безумовну підсудність цього спору судам України за правилами статей 75, 77 Закону України «Про міжнародне приватне право».

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Не погоджуючись із рішенням попередньої інстанції, 02 вересня 2024 року позивач засобами поштового зв'язку надіслала до Верховного Суду касаційну скаргу на постанову Черкаського апеляційного суду від 31 липня 2024 року в частині закриття провадження у справі щодо позовних вимог про позбавлення батьківських прав.

У касаційній скаргі заявник просить суд касаційної інстанції скасувати постанову апеляційного суду в частині закриття провадження у справі щодо позовних вимог про позбавлення батьківських прав та залишити рішення суду першої інстанції в цій частині без змін.

Постанова Черкаського апеляційного суду від 31 липня 2024 року в частині задоволених позовних вимог про стягнення аліментів не оскаржується та не переглядається в касаційному порядку на підставі статті 400 ЦПК України.

Підставами касаційного оскарження заявник зазначає порушення судом апеляційної інстанції норм процесуального права та необґрунтоване відхилення клопотання заявника про відкладення розгляду справи у зв'язку з обов'язковою участю служби у справах дітей для вирішенні питання про позбавлення батьківських прав (частина друга статті 389, пункт 3 частини третьої статті 411 ЦПК України).

Так, у 2017 році вона звернулася до суду першої інстанції з позовом, в якому були об'єднані дві вимоги: стягнення аліментів та позбавлення батьківських прав, а тому суд першої інстанції з посиланням на частину першу статті 110 Цивільного процесуального кодексу України (у редакції закону, що діяв на час звернення позивача до суду) (далі – ЦПК України) правильно визначив підсудність справи та відкрив провадження.

Мотиви, якими керується Верховний Суд, та застосовані норми права

Відповідно до частини першої статті 8 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в суді, до юрисдикції якого вона належить за процесуальним законом.

Зазначена норма гарантує реалізацію права особи на доступ до правосуддя та передбачає обов'язок суду дотримуватися встановлених у законі правил юрисдикції та підсудності.

Під підсудністю у цивільному процесуальному праві розуміють інститут (тобто сукупність правових норм), який регулює віднесення справ, які підлягають розгляду судами цивільної юрисдикції, до відання конкретного суду судової системи України для розгляду за першою інстанцією. Тобто визначити підсудність цивільної справи означає встановити компетентний, належний суд у цій справі.

Відповідно до частини першої статті 2 ЦПК України завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Предметом цього спору є позбавлення батьківських прав та стягнення аліментів з відповідача, який є громадянином Арабської Республіки Єгипет і не має місця проживання (перебування) на території України, тоді як позивач разом з неповнолітнім сином на день подання позову до суду проживали на території України.

У постанові від 17 серпня 2022 року в справі №613/1185/19 Верховний Суд виснував про те, що серед питань, які має суд вирішити на стадії відкриття провадження у справі, є визначення, чи є повноважним національний суд для розгляду та вирішення спору, а у разі помилкового відкриття провадження у справі з порушенням правил про юрисдикцію спору – закрити таке судове провадження у зв'язку з тим, що він не підлягає розгляду у порядку цивільного судочинства національними судами України.

Оскільки між Україною та Арабською Республікою Єгипет відсутній чинний двосторонній міжнародний договір про правову допомогу та правові відносини у цивільних справах і Арабська Республіка Єгипет не є Договірною Державою Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей, вчиненої 19 жовтня 1996 року у м. Гаага, ратифікованої Верховною Радою України 14 вересня 2006 року, яка набула чинності 1 лютого 2008 року (далі – Гаазька конвенція 1996 року), і яка охоплює питання захисту дітей, батьківської відповідальності та опіки, процесуальні питання, пов'язані з вирішенням цього спору, регулюються у Законі України «Про міжнародне приватно-правові відносини, які хоча б через один зі своїх елементів пов'язані з одним або кількома правопорядками, іншими, ніж український правопорядок, зокрема визначено підсудність судам України справ з іноземним елементом.

Підсудність судам України справ з іноземним елементом визначається на момент відкриття провадження у справі, незважаючи на те, що у процесі провадження у справі підстави для такої підсудності відпали або змінилися, крім випадків, передбачених у статті 76 цього Закону (частина перша статті 75 Закону України «Про міжнародне приватне право»).

З підстав вищевказаного колегія суддів вважає за необхідне залишити касаційну скаргу без задоволення, а оскаржене судове рішення в частині закриття провадження у справі щодо позовних вимог про позбавлення батьківських прав без змін, оскільки доводи касаційної скарги висновків судів першої та апеляційної інстанцій не спростовують.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://revestr.court.gov.ua/Review/135733689>.

2.1.6. Справи щодо видачі обмежувальних приписів

Постанова Верховного Суду від 18.03.2026 у справі №569/15765/25

Систематичність визначається з огляду на кількісний показник порушення правил співжиття протягом необмеженого проміжку часу. Суттєвим є саме факт повторного вчинення одного й того самого правопорушення, що свідчить про те, що застосовані заходи впливу є безрезультатними.

Заявниця не надала суду належних і допустимих доказів на підтвердження того, що колишній чоловік продовжував систематично вчиняти щодо неї домашнє насильство після закінчення дії попереднього обмежувального припису, виданого судом у листопаді 2024 року, а також ризиків, які можуть настати у майбутньому у зв'язку із невчиненням щодо неї обмежувального припису, через що суд обґрунтовано відмовив у задоволенні заяви.

1. Обставини справи

Заявниця звернулася до суду із заявою про видачу обмежувального припису щодо колишнього чоловіка. Заявниця вказувала, що протягом останніх років вона на систематично потерпає від домашнього насильства з боку колишнього чоловіка. Працівниками правоохоронних органів видавалися термінові заборонні приписи щодо колишнього чоловіка заявниці. Також колишнього чоловіка двічі було притягнуто до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 173-2 КУпАП постановою суду у березні 2021 року та постановою суду у червні 2024 року.

Вироком суду першої інстанції у жовтні 2023 року колишнього чоловіка заявниці визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого у ст. 126-1 КК України. Ухвалою апеляційного суду у лютому 2024 року вказаний вирок було скасовано у зв'язку із закінченням строків давності, а кримінальне провадження закрито (закриття кримінального провадження відбулося не з реабілітуючих підстав).

Постановою апеляційного суду від листопада 2024 року, залишеною без змін постановою Верховного Суду, видавався обмежувальний припис стосовно колишнього чоловіка заявниці строком на шість місяців.

У листопаді 2024 року заявниця звернулася до поліції із заявою про вчинення колишнім чоловіком щодо неї домашнього насильства, за якою відкрито кримінальне провадження ознаками кримінального правопорушення, передбаченого у ч. 1 ст. 126 КК України.

Заявниця вказувала, що згідно з висновком психолога після зустрічі на вулиці з колишнім чоловіком вона була доставлена екіпажем поліції до центру соціально-психологічної допомоги. Вона постійно відвідує консультації психолога через проблеми, пов'язані з домашнім насильством. При цьому наявні ризики вірогідності продовження або повторного вчинення домашнього насильства щодо неї зі сторони колишнього чоловіка.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції заяву задоволено частково. Суд першої інстанції зазначив, що заявниця, звернувшись до суду із цією заявою, мала на меті вжити заходів із попередження вірогідного продовження чи повторення вчинення насильства зі сторони колишнього чоловіка, запобігти настанню тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також шкоди для постраждалої особи, а тому видача такого припису направлена на забезпечення першочергової безпеки заявниці. Встановивши, що колишній чоловік не проживає в житловому будинку, суд першої інстанції відмовив у задоволенні вимог заяви про заборону колишньому чоловіку перебувати в місці спільного проживання за вказаною адресою.

Постановою апеляційного суду апеляційну скаргу колишнього чоловіка заявниці задоволено, рішення суду першої інстанції в частині задоволених вимог заявниці скасовано. Апеляційний суд виходив із того, що заявниця не надала належних та допустимих доказів на підтвердження того, що колишній чоловік продовжував систематично вчиняти щодо неї домашнє насильство після закінчення дії обмежувального припису, виданого апеляційним судом у листопаді 2024 року, у зв'язку із чим існують обґрунтовані ризики застосування насильства у будь-якому його прояві. Суд апеляційної інстанції зазначив, що наявність конфліктних ситуацій, які виникають між сторонами за відсутності вчинення домашнього насильства, не можуть бути підставою для застосування обмежувального припису. Крім того, у матеріалах справи відсутні докази того, що колишній чоловік має статус підозрюваного чи обвинуваченого у кримінальному провадженні.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд зазначив, що систематичність визначається з огляду на кількісний показник порушення правил співжиття протягом необмеженого проміжку часу. При цьому суттєвим є саме факт повторного вчинення одного й того самого правопорушення, що свідчить про те, що застосовані заходи впливу є безрезультатними (див.: постанову Верховного Суду від 01.06.2022 у справі №161/16344/20).

Верховний Суд неодноразово звертав увагу, що у кожному конкретному випадку суди мають враховувати фактичні обставини справи та письмові докази, а заявник має довести факт вчинення фізичного та психологічного насильства відповідно до закону.

Заявниця не надала суду належних і допустимих доказів на підтвердження того, що колишній чоловік продовжував систематично вчиняти щодо неї домашнє насильство після закінчення дії обмежувального припису, виданого апеляційним судом від листопада 2024 року, а також ризиків, які можуть настати у майбутньому у зв'язку із невчиненням щодо неї обмежувального припису, суд апеляційної інстанції обґрунтовано відмовив у задоволенні заяви. Заявницею не надано суду доказів на підтвердження того, що у разі незастосування вказаних нею у заяві про видачу обмежувального припису заходів та обов'язків щодо вчинення колишнім чоловіком домашнього насильства у контексті положень Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», існує реальна загроза її життю та здоров'ю, а також настання тяжких чи особливо-тяжких наслідків.

Верховний Суд зазначає, що наявність конфлікту між колишнім подружжям не підтверджує факт вчинення щодо заявниці домашнього насильства, що є необхідною умовою для можливості застосування судом до відповідної особи спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству.

Верховний Суд касаційну скаргу залишив без задоволення, постанову апеляційного суду – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://revestr.court.gov.ua/Review/135234945>.

Постанова Верховного Суду від 15.01.2026 у справі №456/5992/24

Терміновий заборонний припис не містить дати його складення, найменування уповноваженого підрозділу поліції, прізвища, імені та по батькові працівника, який його виніс, прізвища, імені та по батькові особи, яка вчинила домашнє насильство, її характеризуючих даних, а також заходів термінового заборонного припису стосовно кривдника тощо, а відтак такий документ не може бути належним, достатнім і допустимим доказом на підтвердження вчинення домашнього насильства. З термінового заборонного припису не вбачається повторності та систематичності вчинення домашнього насильства, а тому відсутні документально підтверджені правові підстави для його видачі працівниками поліції.

1. Обставини справи

Заявниця звернулася до суду із заявою про видачу обмежувального припису щодо колишнього чоловіка. Заявниця зазначала, що колишній чоловік здійснює відносно неї психологічний тиск (ображає в присутності дітей; принижує словесно; погрожує; висловлюється в її адресу нецензурною лайкою; залякує фізичною розправою), що викликає у заявниці побоювання за свою безпеку, спричиняє емоційну невпевненість, щодо нездатності себе захистити та завдає шкоди її психічному здоров'ю, в результаті чого вона вимушена звертатися до психолога; фізичне насилля (погрожує нанести їй тілесні ушкодження; кидатися всім, що попадає йому під руку; намагався облити її бензином; наніс тілесні ушкодження, шляхом кидання горщиком із землею від квітів); економічне насильство (виганяв заявницю із будинку, позбавляв можливості користуватися житловим та підсобними приміщеннями (забирав ключі від вхідних дверей, міняв замки); пошкоджував автомобіль (різав колеса); позбавляв можливості користуватися транспортним засобом, що належить заявниці (перегороджував рух); обливав її транспортний засіб бензином, намагаючись його пошкодити).

На підтвердження факту вчинення домашнього насильства заявниця надала винесені термінові заборонні приписи щодо колишнього чоловіка, відповідні заяви до правоохоронних органів, за результатами розгляду яких було складено два протоколи, а також дві постанови суду, за однією з яких колишнього чоловіка заявниці було визнано винним у вчиненні домашнього насильства за ч.1 ст.173-2 КУпАП.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні заяви про видачу обмежувального припису відмовлено. Судові рішення мотивовані тим, що матеріали справи не містять належних і допустимих доказів на підтвердження наявності ризиків продовження або повторного вчинення домашнього насильства.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд констатував, що саме собою звернення заявника до органів поліції та внесення відомостей про кримінальний провадження до Єдиного реєстру досудових розслідувань не підтверджує факт вчинення заінтересованою особою стосовно неї насильства, що є необхідною умовою застосування судом до відповідної особи спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, які визначені у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (постанова Верховного Суду від 26.05.2022 у справі №165/3472/21).

Судами під час розгляду справи було враховано, що щодо колишнього чоловіка заявниці наявна постанова про притягнення його до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 173-2 КУпАП, а також постанова про закриття провадження у справі про притягнення його до адміністративної відповідальності за ч. 2 ст. 173-2 КУпАП.

При цьому, проаналізувавши термінові заборонні приписи, районний суд установив, що один терміновий заборонний припис не містить дати його складення, найменування уповноваженого підрозділу поліції, прізвища, імені та по батькові працівника, який його виніс, прізвища, імені та по батькові особи, яка вчинила домашнє насильство, її характеризуючих даних, а також заходів термінового заборонного припису стосовно кривдника тощо, а відтак дійшов висновку, що такий документ не може бути належним, достатнім і допустимим доказом на підтвердження протиправної поведінки колишнього чоловіка щодо заявниці.

Щодо другого термінового заборонного припису суд зауважив, що з його змісту не вбачається повторності та систематичності вчинення домашнього насильства з боку колишнього чоловіка щодо заявниці, а тому відсутні документально підтверджені правові підстави для його видачі працівниками поліції.

З урахуванням вищезазначеного суди попередніх інстанцій надали належну оцінку наявним у матеріалах справи доказам у їх сукупності в розумінні Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», а також оцінили можливі ризики застосування психологічного чи фізичного насильства щодо заявниці у майбутньому, встановили, що ці докази підтверджують виключно наявність конфлікту між учасниками справи та не свідчать про загрозу продовження аналогічних подій, а відтак дійшли обґрунтованого висновку про відсутність правових підстав для задоволення заяви про видачу обмежувального припису.

Верховний Суд залишив касаційну скаргу без задоволення, а рішення суду першої та апеляційної інстанцій без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://revestr.court.gov.ua/Review/133382113>.

2.1.7. Справи щодо спадкових правовідносин

Постанова Верховного Суду від 21.01.2026 у справі №172/356/24

Окреме провадження про встановлення факту проживання однією сім'єю не є обов'язковим для пред'явлення позову про зміну черговості спадкування.

1. Обставини справи

У березні 2024 року позивачка звернулася до суду з позовом до спадкоємців померлого (брата та сестри) про зміну черговості одержання права на спадкування. Позов мотивувала тим, що вона зі спадкодавцем вели спільне господарство, мали спільний сімейний бюджет, мали спільну дитину (який на момент звернення з позовом загинув виконуючи бойове завдання), та проживали разом однією сім'єю як подружжя без реєстрації шлюбу. Позивачка зазначала, що в останні роки життя спадкодавця вона надавала йому допомогу, опікувалася ним, забезпечувала його потреби, піклувалася про стан здоров'я, у зв'язку з тим, що він за життя страждав на хворобу, пов'язану з психічним станом, а також за загальним станом здоров'я потребував сторонньої допомоги. Враховуючи, що за життя спадкодавця заповіту не склав, позивачка звернулася до державного нотаріуса із заявою про отримання спадщини, проте постановою нотаріус відмовив їй у вчиненні нотаріальних дій, оскільки не було підтверджено факт її проживання однією сім'єю зі спадкодавцем як чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу для включення в коло спадкоємців та визначення належної їй частки у спадковому майні.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції у задоволенні позову відмовлено. Суд першої інстанції зазначив, що у разі відсутності заповіту, визнання його недійсним, неприйняття спадщини або відмови від її прийняття спадкоємцями за заповітом, а також у разі неохоплення заповітом усієї спадщини право на спадкування за законом одержують особи, визначені у статтях 1261 – 1265 цього Кодексу. Так, спадкоємці за законом одержують право на спадкування почергово. Кожна наступна черга спадкоємців за законом одержує право на спадкування у разі відсутності спадкоємців попередньої черги, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини або відмови від її прийняття, крім випадків, встановлених у статті 1259 цього Кодексу (стаття 1258 ЦК України). Відповідно до ч. 2 ст. 1259 ЦК України фізична особа, яка є спадкоємцем за законом наступних черг, може за рішенням суду одержати право на спадкування разом із спадкоємцями тієї черги, яка має право на спадкування, за умови, що вона протягом тривалого часу опікувалася, матеріально забезпечувала, надавала іншу допомогу спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані.

Суд зазначив, що згідно зі змістом указаної норми під час вирішення питання про зміну черговості спадкування позивач повинен довести факт опікування, матеріального забезпечення спадкодавця протягом тривалого часу та перебування спадкодавця у безпорадному стані, тобто стані, обумовленому похилим віком, тяжкою хворобою або каліцтвом, коли особа не може самостійно забезпечити умови свого життя, потребує стороннього догляду, допомоги та піклування.

Судовий порядок зміни черговості застосовується на підставі задоволення позову спадкоємця наступних черг до спадкоємців тієї черги, які безпосередньо закликаються до спадкування. Право на пред'явлення позову про зміну черговості спадкування мають лише спадкоємці за законом. Підставами для задоволення такого позову є сукупність таких юридичних фактів, встановлених у судовому порядку: 1) здійснення опіки над спадкодавцем. Тобто надання йому нематеріальних послуг (спілкування, поради та консультації, поздоровлення зі святами); 2) матеріальне забезпечення спадкодавця; 3) надання будь-якої іншої допомоги спадкодавцеві, тобто такої допомоги, яка має матеріальне вираження: прибирання приміщення, приготування їжі, ремонт квартири; 4) тривалий час здійснення дій, визначених у пунктах 1–3; 5) безпорадний стан спадкодавця, тобто такий стан, під час якого особа неспроможна самостійно забезпечувати свої потреби, викликаний похилим віком, тяжкою хворобою або каліцтвом. Для задоволення позову необхідна наявність всіх п'яти вищезазначених обставин.

Суд дійшов висновку, що доводи позивачки про те, що вона тривалий час опікувалася спадкодавцем через його хворобу психічного характеру та загальний стан здоров'я, не може бути достатньою обставиною для зміни черговості спадкування у розумінні частини другої статті 1259 ЦК України, оскільки не доведено належними та достатніми доказами, що спадкодавець через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво перебував у безпорадному стані, що саме позивачка протягом тривалого часу опікувалася ним та матеріально забезпечувала його у зв'язку із цим. Також суд першої інстанції зазначив, що фактично під час розгляду справи були встановлені обставини, що стосуються проживання позивачки та спадкодавця однією сім'єю, однак вимоги про встановлення факту проживання однією сім'єю як чоловіка та жінки позивачка не заявляла.

Постановою суду апеляційної інстанції апеляційну скаргу представника позивачки було задоволено частково. Рішення суду першої інстанції було змінено в частині правового обґрунтування відмови у задоволенні позову. В іншій частині рішення суду першої інстанції залишено без змін. Змінюючи правове обґрунтування відмови у задоволенні позову, суд апеляційної інстанції виходив із того, що позовні вимоги про встановлення факту проживання позивачки та спадкодавця однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини у справі не заявлено та судового рішення, яке набрало законної сили, про встановлення цього факту позивачка не надала. Апеляційний суд зазначив, що без встановлення відповідного факту в судовому порядку, пред'явлення позову про зміну черговості одержання права на спадкування є передчасним та необґрунтованим, оскільки одержати право на спадкування разом зі спадкоємцями тієї черги, яка має право на спадкування, може не будь-хто, а лише особа, яка є спадкоємцем за законом наступних черг.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд, переглядаючи рішення попередніх судів, дійшов іншого висновку. Касаційна інстанція зазначила, що у разі відсутності заповіту право на спадкування за законом одержують особи, визначені у статтях 1261–1265 цього Кодексу. У першу чергу право на спадкування за законом мають діти спадкодавця, у тому числі зачаті за життя спадкодавця та народжені після його смерті, той з подружжя, який його пережив, та батьки (частина перша статті 1261 ЦК України). За змістом статті 1262 ЦК України у другу чергу право на спадкування за законом мають рідні брати та сестри спадкодавця, його баба та дід як з боку батька, так і з боку матері.

Відповідно до частини третьої статті 1268 ЦК України спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом строку, встановленого у статті 1270 цього Кодексу, він не заявив про відмову від неї. Відповідно до статті 1258 ЦК України спадкоємці за законом одержують право на спадкування по чергово. Кожна наступна черга спадкоємців за законом одержує право на спадкування у разі відсутності спадкоємців попередньої черги, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини або відмови від її прийняття, крім випадків, встановлених у статті 1259 цього Кодексу. Тлумачення положень статей 1258, 1259 та інших положень книги 6 ЦК України, на думку Верховного Суду, дозволяє стверджувати про необхідність розмежовувати такі правові конструкції, як одержання права на спадкування наступною чергою (частина друга статті 1258 ЦК України) та зміну суб'єктного складу осіб, які набувають право на спадкування за законом. Одержання права на спадкування наступною чергою стосується другої – п'ятої черг і пов'язується з такими негативними юридичними фактами, як: відсутність спадкоємців попередньої черги; усунення спадкоємців попередньої черги від права на спадкування; неприйняття спадкоємцями попередньої черги спадщини; відмова від прийняття спадщини. На зміну суб'єктного складу осіб, які набувають право на спадкування за законом у межах певної черги, впливають такі юридичні факти, як: зміна черговості на підставі договору або рішення суду (стаття 1259 ЦК України); застосування правил про право представлення (стаття 1266 ЦК України); відмова спадкоємця від прийняття спадщини на користь іншого спадкоємця за законом (частина друга статті 1274 ЦК України); спадкова трансмісія (стаття 1276 ЦК України); збереження правового зв'язку при усиновленні (частина третя статті 1260 ЦК України). Зміна суб'єктного складу осіб, які набувають право на спадкування за законом, стосується першої – п'ятої черг. Відповідно до статті 1264 ЦК України у четверту чергу право на спадкування за законом мають особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менше як п'ять років до часу відкриття спадщини.

Касаційна інстанція звернула увагу, що під час вирішення спору про право на спадщину осіб, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менше як п'ять років до часу відкриття спадщини (четверта черга спадкоємців за законом), судам необхідно враховувати правила частини другої статті 3 СК України про те, що сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення в них права на спадкування за законом у першу чергу на підставі статті 1261 ЦК України. У статті 3 СК України визначено, що сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Обов'язковою умовою для визнання осіб членами однієї сім'ї є факт спільного проживання, ведення спільного господарства, наявність спільних витрат, купівлі майна для спільного користування, участі у витратах на утримання житла, його ремонт, наявність інших обставин, які підтверджують реальність сімейних відносин.

Касаційна інстанція акцентувала, що раніше Верховний Суд вже формулював висновок про те, що у справах позовного провадження факт проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу, як і інші юридичні факти, належить до предмета доказування і підлягає встановленню під час ухвалення судового рішення, якщо цей факт пов'язаний із будь-якими заявленими позовними вимогами. Суд зобов'язаний встановити наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи (стаття 76 ЦПК України).

У резолютивній частині рішення у справах позовного провадження суд має зробити висновок про задоволення позову чи про відмову в позові повністю або частково щодо кожної із заявлених вимог. Наприклад, вимоги про встановлення юридичного факту спільного проживання не є вимогами, які забезпечують ефективний захист прав у справах про поділ майна подружжя, а лише підставою для вирішення такої справи. Отже, вимоги про встановлення юридичних фактів не є вимогами, які забезпечують ефективний захист прав у справах позовного провадження, а є лише підставою для вирішення такої справи. Правозастосовний підхід ґрунтується на ототожненні підстав і предмета позову та вимагає ініціювання іншого судового провадження з метою оцінки обставин, які становлять підстави позову у цій справі, суперечать завданням цивільного судочинства, визначеним у статті 2 ЦПК України.

З урахуванням такого Верховний Суд виснував, що є помилковими висновки суду апеляційної інстанції, які стали підставою для відмови у задоволенні позову про зміну черговості одержання права на спадкування. Верховний Суд зазначив, що встановлення факту проживання однією сім'єю позивачки зі спадкодавцем є передусім питаннями доведення обставин, що входять до предмета доказування у справі, які суд відображає в мотивувальній частині свого рішення, а зазначення в резолютивній частині судового рішення про встановлення цього факту не є необхідним. Про фактичні шлюбні відносини зі спадкодавцем і наявність спільної дитини позивачка зазначає як про підстави заявленого позову та саме такими обставинами підтверджує своє право на спадкування як спадкоємиця четвертої черги. Наведені обставини підлягають встановленню судом як такі, що мають значення для правильного вирішення цієї справи. І такі висновки були сформульовані у постанові від 17 жовтня 2018 року у справі №200/21452/15-ц, відповідно до яких: установлення факту проживання позивача однією сім'єю зі спадкодавцем дає позивачу право на спадкування майна спадкодавця як спадкоємцю четвертої черги відповідно до статті 1264 ЦК України.

Отже, на думку Верховного Суду, доведеність у цій справі обставин проживання позивачки однією сім'єю зі спадкодавцем не менше ніж 5 років до часу відкриття спадщини може підтвердити наявність у неї права на спадкування як спадкоємиці четвертої черги відповідно до статті 1264 ЦК України, що надає їй право на пред'явлення вимоги про зміну черговості та одержання права на спадкування на рівні зі спадкоємцями другої черги – відповідачами у справі, якщо позивачка доведе наявність обставин, визначених у частині другій статті 1259 ЦК України. У зв'язку із цим Верховний Суд дійшов висновку, що посилання суду апеляційної інстанції на передчасність пред'явлення вимоги позивачки про зміну черговості одержання права на спадкування без звернення до суду із вимогою про встановлення факту її проживання разом із померлим однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини є помилковим, а тому постанова апеляційного суду підлягає скасуванню з передачею справи на новий апеляційний розгляд.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://revestr.court.gov.ua/Review/133650198>.

Постанова Верховного Суду від 21.01.2026 у справі №274/7779/24

Сам собою факт реєстрації місця проживання спадкоємця за адресою спадкодавця не підтверджує, безумовно, їх постійне спільне проживання на момент відкриття спадщини. Презумпція прийняття спадщини не виникає з формальних реєстраційних даних.

1. Обставини справи

Позивач, як син спадкодавця, звернувся до суду з позовом про визнання права власності на майно у порядку спадкування за законом. Позов обґрунтовано тим, що після смерті його батька відкрилася спадщина, яка складалася із житлового будинку з господарськими будівлями, спорудами та земельної ділянки. З метою оформлення своїх спадкових прав він у встановлений у законі шестимісячний строк звертався до приватного нотаріуса. Приватним нотаріусом заведено відповідну спадкову справу та перевірено осіб, місце проживання яких зареєстроване або було зареєстроване у певний період за адресою місця проживання спадкодавця. Зокрема, до числа осіб, які входили до кола спадкоємців першої черги і місце проживання яких було зареєстровано за однією адресою зі спадкодавцем, належала дружина спадкодавця. У зв'язку із цим постановою приватного нотаріуса сину спадкодавця було відмовлено в оформленні права власності на 1/2 частини майна. Позивач вважав, що факт формальної реєстрації місця проживання дружини спадкодавця (враховуючи її переїзд до рф за багато років до настання смерті спадкодавця) унеможливує оформлення за ним права власності на належне його батьку майно, тож просив суд визнати за ним право власності на вищевказані житловий будинок та земельну ділянку у порядку спадкування за законом після смерті батька.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції в задоволенні позову відмовлено. Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що місце проживання дружини спадкодавця (який помер на території рф) зареєстровано за тією самою адресою, що й місце проживання самого спадкодавця. А відтак їй належить 1/2 частини майна померлого, позаяк у частині третій статті 1268 ЦК України встановлено презумпцію факту прийняття спадщини спадкоємцем, який на час відкриття спадщини постійно проживав разом зі спадкодавцем. За міркуванням суду, дружина спадкодавця вважається такою, що прийняла спадщину, оскільки позивачем не доведено протилежного. Суд першої інстанції також зазначив, що за життя спадкодавця не вжив заходів для зняття з реєстрації місця проживання своєї дружини, а додатково про те, що в матеріалах справи відсутні докази того, що дружина спадкодавця подавала нотаріусу заяву про відмову від прийняття спадщини. Суд надав оцінку наявним у справі доказам, показанням свідків і вважав, що у спірних правовідносинах відсутні правові підстави для визнання права власності на вказане у позовній заяві майно виключено за позивачем – сином спадкодавця.

Апеляційний суд погодився з висновками суду першої інстанції про відсутність правових підстав для визнання права власності на спадкове майно виключно за позивачем. Також зазначив, що спадкова справа відкрита після повномасштабного вторгнення рф, однак законодавчі обмеження не забороняють видачу свідоцтва про право на спадщину громадянам рф.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

У справі, яка переглядалася Верховним Судом, касаційна інстанція погодилася з висновками судів про відсутність правових підстав для задоволення позову, однак були змінені мотивувальні частини судових рішень.

Верховний Суд звернув увагу, що частина третя статті 1268 ЦК України вимагає наявність фактичного проживання спадкоємця разом зі спадкодавцем на час відкриття спадщини, а не лише реєстрацію місця проживання за адресою спадкодавця, що можуть бути відмінними один від одного. Відмовляючи у задоволенні позову сину спадкодавця, суд першої інстанції, з висновками якого погодився суд апеляційної інстанції, виходив із того, що дружина спадкодавця (відповідачка) була зареєстрована за однією адресою зі спадкодавцем (на території України), а тому їй належить 1/2 частини майна померлого з огляду на вимоги частини третьої статті 1268 ЦК України. Разом з тим було встановлено, що дружина спадкодавця (відповідачка) фактично проживає на території рф, де проживав і помер сам спадкодавець. Відповідно до частини третьої статті 1268 ЦК України спадкоємець, який постійно проживав разом зі спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом строку, встановленого у статті 1270 цього Кодексу, він не заявив про відмову від неї. Спірне (спадкове) майно розташоване на території України, проте спадкодавець і його дружина (відповідачка) не проживали за адресою свого зареєстрованого місця проживання на території України, а з 2013 року проживали на території рф.

Верховний Суд акцентував, що для вирішення питання щодо наявності підстав для застосування до спірних правовідносин положень частини третьої статті 1268 ЦК України має значення встановлення факту постійного проживання спадкоємця за законом чи заповітом зі спадкодавцем на час відкриття спадщини. У частині першій статті 29 ЦК України визначено, що місцем проживання фізичної особи є житло, в якому вона проживає постійно або тимчасово. Положення статті 29 ЦК України не ставлять місце фактичного проживання особи в залежність від місця її реєстрації. Право на вибір місця проживання закріплено у статті 33 Конституції України, відповідно до якої кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються у законі. Під місцем постійного проживання розуміється місце, де фізична особа постійно проживає. Тимчасовим місцем проживання є місце перебування фізичної особи, де вона перебуває тимчасово (під час перебування у відпустці, відрядженні, зокрема у готелі чи у санаторії, тощо). Відповідно до наведених вище норм закону Верховний Суд зазначив, що спадкоємець, який постійно проживав разом зі спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом строку він не заявив про відмову від неї, а місце розташування спадкового майна не обов'язково має збігатися з його місцем проживання. Водночас Верховний Суд зауважив, що якщо особа (спадкоємець) не проживала постійно зі спадкодавцем на час відкриття спадщини, що підтверджено належними доказами, то сама собою реєстрація місця проживання особи разом зі спадкодавцем не може свідчити відповідно до частини третьої статті 1268 ЦК України про своєчасність прийняття спадщини, оскільки не є беззаперечним доказом постійного проживання особи на момент смерті зі спадкодавцем за адресою реєстрації. Крім того, у випадку, коли спадкодавець на час смерті проживав за межами України і до складу спадщини входять права на нерухоме майно, яке розташовано на території України, прийняття спадщини відбувається у спосіб звернення спадкоємця з відповідною заявою до компетентного органу, уповноваженого на вчинення нотаріальних дій, за місцем знаходження нерухомого майна в Україні.

Якщо спадкоємець не подав у визначений у законі строк нотаріусу за місцем знаходження нерухомого майна в Україні заяву про прийняття спадщини, він не може вважатися таким, що прийняв спадщину. Прийняття спадщини за межами України не свідчить про прийняття спадщини, яка розташована в Україні. Такий факт не має юридичного значення для спадкування права на нерухоме майно, розташованого на території України.

Верховний Суд звернув увагу на те, що незалежно від часу прийняття спадщини вона належить спадкоємцеві з часу відкриття спадщини. Відповідно до частини першої статті 1269 ЦК України спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно зі спадкодавцем, має подати нотаріусу або в сільських населених пунктах – уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування заяву про прийняття спадщини. У випадку, коли особа постійно не проживає зі спадкодавцем, єдиним виявом бажання прийняти спадщину є подання нотаріусу заяви про її прийняття. Таким чином, у законі встановлено лише два способи прийняття спадщини: подання відповідної заяви нотаріусу (стаття 1269 ЦК України) або постійне проживання разом зі спадкодавцем на час відкриття спадщини (частина третя статті 1268 ЦК України). Причому постійне проживання зі спадкодавцем має бути належним чином підтверджене.

Верховний Суд зазначив, що презумпція прийняття спадщини може бути застосована лише щодо спадкоємців, які постійно проживали зі спадкодавцем на час відкриття спадщини. Існування зазначеної презумпції можливе за умови, що такі спадкоємці не відмовилися від прийняття спадщини в установленому у законодавстві порядку. Установлення законом презумпції прийняття спадщини, зумовлене одним лише фактом спільного й постійного проживання спадкоємця зі спадкодавцем, є своєрідним «способом» прийняття спадщини. У такому випадку спадкоємець набуває право на спадщину автоматично, не висловлюючи при цьому волі на прийняття спадщини, що не узгоджується з правовою природою акта прийняття спадщини, який є правочином, тобто дією особи, спрямованою на набуття цивільних прав та обов'язків. Як і будь-яка презумпція, презумпція прийняття спадщини може бути спростована. Зокрема, інша сторона може заперечувати факт-основу презумпції, а саме факт спільного проживання спадкоємця зі спадкодавцем. Касаційна інстанція зазначила, що син спадкодавця не довів, що є його процесуальним обов'язком, те, що дружина спадкодавця не проживала разом зі спадкодавцем на момент відкриття спадщини, зазначивши при цьому, що вона, як і спадкодавець, проживала у рф. Недоведення позовних вимог є підставою для відмови в позові. Разом з тим Верховний Суд зазначив, що судами попередніх інстанцій не враховано, що спадкодавець і дружина спадкодавця (відповідач) за вищевказаною адресою на території України були лише зареєстровані, а проживали вони, як вбачається з матеріалів справи та встановлених у судах обставин, в іншому місці, зокрема на території рф, де й помер спадкодавець і продовжує проживати його дружина. У постанові приватного нотаріуса, разом з іншим, вказано, що дружина спадкодавця має право на 1/2 частини спірного майна. До того ж у позові син спадкодавця просив визнати за ним право власності на відповідні земельну ділянку та житловий будинок, хоча він уже був власником 1/2 частини вказаного майна. Касаційна інстанція зазначила, що суди попередніх інстанцій на вищевказане не звернули увагу, а зазначене є підставою для відмови у задоволенні позову у відповідній частині. Таким чином, суд першої інстанції, з висновком якого погодився суд апеляційної інстанції, зробив правильні висновки про відсутність правових підстав для задоволення позову сина спадкодавця, однак помилився у мотивах такої відмови.

Колегія суддів Верховного Суду погодилася з висновками судів попередніх інстанцій по суті вирішення спору як такими, що узгоджуються з висновками щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладених раніше у постановах Верховного Суду, а тому касаційна скарга була задоволена частково.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133509587>.

Постанова Верховного Суду від 04.02.2026 у справі №759/9713/24

Для визнання особи спадкоємцем четвертої черги недостатньо самого догляду за спадкодавцем, допомоги, оплати комунальних послуг, а показань свідків не достатньо для доведення факту проживання однією сім'єю не менш як п'ять років до відкриття спадщини, та наявності спільного побуту, взаємних прав та обов'язків, спільних витрат і реальних сімейних відносин.

1. Обставини справи

Позивач звернувся до суду з позовом до доньки померлої, третя особа – приватний нотаріус, про встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу, визнання його спадкоємцем четвертої черги за законом та зміну черговості спадкування. Позов обґрунтовано тим, що він протягом тривалого часу проживав зі спадкодавцем однією сім'єю без реєстрації шлюбу, був пов'язаний з нею спільним побутом, матеріально її забезпечував, здійснював витрати на утримання та ремонт житла, купував продукти, ліки, речі для спільного користування, а під час тяжкої хвороби доглядав за нею та супроводжував до медичних закладів. Після смерті спадкодавця відкрилася спадщина. Позивач звернувся до приватного нотаріуса із заявою про прийняття спадщини та згодом із заявою про видачу свідоцтва про право на спадщину, однак нотаріус відмовив у вчиненні нотаріальної дії у зв'язку з відсутністю встановленого факту родинних чи інших відносин зі спадкодавцем. При цьому спадкова справа вже була відкрита за заявою доньки спадкодавця, а позивач також зазначав, що нотаріус не повідомив його про наявність заповіту у відповідній спадковій справі. Посилаючись на те, що саме він фактично проживав зі спадкодавцем як одна сім'я не менше п'яти років до часу відкриття спадщини, тоді як донька спадкодавця, за твердженням позивача, разом з матір'ю не проживала та належної участі в її житті не брала, позивач просив суд встановити факт такого проживання, визнати його спадкоємцем четвертої черги за законом та змінити черговість спадкування, надавши йому право на спадкування у першій черзі.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції в задоволенні позову відмовлено. Суд виходив з того, що подані позивачем документи не підтверджують факту проживання зі спадкодавцем однією сім'єю, а частина доказів взагалі стосувалася періоду до липня 2009 року, тобто періоду поза межами заявлених позовних вимог. Окремо суд першої інстанції врахував, що у поданих донькою спадкодавця договорах купівлі-продажу за різні роки, сама спадкодавець зазначала, що не перебуває у шлюбних або фактичних шлюбних відносинах. У підсумку суд дійшов висновку, що не доведено постійного спільного проживання, спільного бюджету, спільних витрат, участі в утриманні житла та ремонті, тобто реальних ознак сімейних відносин.

Постановою апеляційного суду апеляційну скаргу позивача було задоволено частково, а рішення суду першої інстанції скасовано та ухвалено у справі нове судове рішення, яким позов задоволено частково. Апеляційний суд встановив факт проживання позивача зі спадкодавцем однією сім'єю як чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу з липня 2009 року до дня її смерті у порядку статті 74 СК України та визнав його спадкоємцем четвертої черги за законом. Мотивуючи таке рішення, апеляційний суд зазначив, що суд першої інстанції допустив грубі процесуальні порушення, оскільки ухвалив рішення за відсутності учасників справи, не вирішив заявлені сторонами клопотання та не сприяв їм у реалізації процесуальних прав. Саме тому апеляція визнала висновки місцевого суду такими, що не можуть залишатися в силі. Щодо суті спору апеляційний суд виходив із того, що вимоги позивача в частині встановлення факту проживання однією сім'єю підтверджуються матеріалами справи та показаннями свідків. Оскільки, на думку апеляції, було доведено спільне проживання позивача зі спадкодавцем протягом 14 років, у тому числі не менше ніж п'ять років до відкриття спадщини, суд дійшов висновку про наявність підстав для визнання за ним права на спадкування у четверту чергу. Відмовляючи в задоволенні позовної вимоги про зміну черговості на спадкування, апеляційний суд зазначив, що спадкодавець забезпечувала своє утримання за рахунок власних коштів як у частині придбання ліків, так і в частині забезпечення власного проживання. Додатково суд вказав, що в матеріалах справи немає належних, достовірних і достатніх доказів наявності, передбачених у частині другій статті 1259 ЦК України, обставин і юридичних фактів у їх сукупності, за наявності яких у позивача могло б виникнути право на спадкування у першу у чергу, зокрема, здійснення лише ним протягом тривалого часу опіки над спадкодавцем, матеріального забезпечення, а також перебування спадкодавця в безпорадному стані. Апеляційний суд уважав, що медичні (лікарські) документи, пояснення свідків не містять підтверджень перебування спадкодавця в безпорадному стані. Незважаючи на встановлені діагнози, спадкодавець була активною людиною, самостійно рухалася (за винятком останніх двох місяців) і обслуговувала себе самостійно.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Донька спадкодавця подала касаційну скаргу, в якій просила скасувати рішення апеляційної інстанції та залишити в силі рішення суду першої інстанції. Касаційну скаргу було мотивовано тим, що апеляційний суд встановив факт проживання позивача зі спадкодавцем однією сім'єю без реєстрації шлюбу відповідно до статті 74 СК України, що суперечить сталій практиці Верховного Суду, а висновки апеляційного суду ґрунтуються виключно на поясненнях свідків, що суперечить правовим позиціям Верховного Суду. Позивач також подав касаційну скаргу та просив скасувати рішення апеляційної інстанції в частині відмови в задоволенні позовних вимог (зміни черговості спадкування) і направити справу в цій частині на новий розгляд до суду першої інстанції.

Верховний Суд зазначив, що рішення судів попередніх інстанцій повинні ґрунтуватися на засадах верховенства права, бути законними й обґрунтованими, проте таким засадам не відповідають. За думкою касаційної інстанції, слід розмежовувати сферу дії статті 74 СК України і статті 1264 ЦК України, оскільки зазначені норми регулюють різні правовідносини (сімейні та спадкові). Якщо вимога про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу заявлена у зв'язку з таким проживанням не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини, відповідні відносини є спадковими і до них слід застосовувати статтю 1264 ЦК України.

Зі змісту заявлених вимог Верховний Суд вбачав, що вимога про встановлення факту проживання зі спадкодавцем однією сім'єю заявлена у зв'язку з таким проживанням не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини, а тому відносини є спадковими і до них слід застосовувати статтю 1264 ЦК України. Вирішуючи спір про право на спадщину осіб, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини (четверта черга спадкоємців за законом), необхідно враховувати правила частини другої статті 3 СК України про те, що сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Зазначений п'ятирічний строк повинен виповнитися на момент відкриття спадщини і його необхідно обчислювати з урахуванням часу спільного проживання зі спадкодавцем однією сім'єю до набрання чинності цим Кодексом. До спадкоємців четвертої черги належать не лише жінка (чоловік), які проживали однією сім'єю зі спадкодавцем без шлюбу, таке право можуть мати також інші особи, якщо вони спільно проживали зі спадкодавцем, були пов'язані спільним побутом, мали взаємні права та обов'язки, зокрема вітчм, мачуха, пасинки, падчерки. Для набуття права на спадкування за законом на підставі статті 1264 ЦК України необхідне встановлення таких юридичних фактів: а) проживання однією сім'єю зі спадкодавцем; б) на час відкриття спадщини має сплинути щонайменше п'ять років, протягом яких спадкодавець та особа (особи) проживали однією сім'єю.

Для встановлення факту проживання однією сім'єю, тобто доведення існування передбачених у статті 1264 ЦК України підстав для визнання особи спадкоємцем четвертої черги, необхідні докази, які доводили б у всій сукупності факти щодо ведення особами спільного господарства, наявності у сторін спільного бюджету, спільних витрат, взаємних прав та обов'язків. Про спільне проживання, на переконання суду касаційної інстанції, можуть свідчити наявність спільного бюджету, спільного харчування, купівля майна для спільного користування, участь у спільних витратах на утримання житла, його ремонт, надання взаємної допомоги, наявність усних чи письмових домовленостей про порядок користування житловим приміщенням, інших обставин, які засвідчують реальність сімейних відносин не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини.

Верховний Суд зазначив, що п'ятирічний строк, передбачений у статті 1264 ЦК України, повинен виповнитися на момент відкриття спадщини і його необхідно обчислювати з урахуванням часу спільного проживання зі спадкодавцем однією сім'єю. Аналіз ставлення позивача до спадкодавця, періодичне придбання їй продуктів харчування та ліків, участь у сплаті комунальних послуг суд не вважав підтвердженням факту спільного проживання зі спадкодавцем однією сім'єю, їх пов'язаності спільним побутом та взаємними правами і обов'язками, що відповідно до статті 1264 ЦК України дає право на спадщину.

На переконання колегії суддів Верховного Суду, позивач не довів наявності обов'язкових ознак, притаманних сімейним відносинам (наявність спільного бюджету, харчування за спільні кошти, купівля майна для спільного користування, участь у спільних витратах на утримання житла, його ремонт, надання взаємної допомоги, наявність усних чи письмових домовленостей про порядок користування житловим приміщенням, інші обставини, які б підтверджували факт проживання позивача однією сім'єю протягом не менш як п'яти років до часу відкриття спадщини), у зв'язку із чим вважали, що немає правових підстав для задоволення позову про встановлення факту проживання однією сім'єю зі спадкодавцем протягом понад п'ять років з метою прийняття спадщини як спадкоємцем четвертої черги за законом, а самі собою пояснення свідків, як зазначив Верховний Суд, не є достатніми доказами для встановлення такого факту.

Верховний Суд дійшов висновку, що суд апеляційної інстанції, встановлюючи факт проживання позивача та спадкодавця однією сім'єю без реєстрації шлюбу, помилково визнав доведеними обставини їх спільного проживання як однієї сім'ї, а саме пов'язаність спільним побутом, взаємними правами та обов'язками. У зв'язку з недоведеністю факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу були відсутні й правові підстави для задоволення похідної вимоги про визнання позивача спадкоємцем четвертої черги за законом. З огляду на це постанову апеляційного суду в частині задоволення вимог про встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу та визнання позивача спадкоємцем четвертої черги за законом скасовано, а в цій частині ухвалено нове рішення про відмову в задоволенні позову. Водночас Верховний Суд зазначив, що за відсутності підстав для задоволення вимог про встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу та визнання позивача спадкоємцем четвертої черги за законом відсутні також підстави і для зміни черговості права на спадкування. Саме тому рішення апеляційного суду в частині відмови у задоволенні вимоги про зміну черговості спадкування залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133909185>.

Постанова Верховного Суду від 14.01.2026 у справі №524/12657/24

Відмова нотаріуса у видачі свідоцтва про право на спадщину на об'єкт незавершеного будівництва є неправомірною, якщо право власності спадкодавця вже було належно зареєстроване, а правовстановлювальний документ не визнаний недійсним.

1. Обставини справи

Позивач, яка діяла у власних інтересах та в інтересах малолітньої дитини, разом із повнолітньою дитиною звернулася до суду з позовом до державної нотаріальної контори про визнання протиправною та скасування постанови нотаріуса, а також про визнання права на спадкування за законом. Позов був поданий після смерті її чоловіка, після якої відкрилася спадщина, до складу якої входили житловий будинок з господарськими будівлями та об'єкт незавершеного будівництва, розташовані за однією адресою на земельній ділянці комунальної форми власності. Позивачі посилалися на те, що дружина померлого та його діти є спадкоємцями першої черги за законом, а тому після прийняття спадщини у встановлений строк звернулися до державного нотаріуса для оформлення спадкових прав. Однак постановою нотаріуса їм було відмовлено у видачі свідоцтва про право на спадщину за законом на спірний житловий будинок з господарськими будівлями з мотивів ненадання документів, які підтверджують право власності спадкодавця на будинок та введення його в експлуатацію. Не погоджуючись із такою відмовою, позивач зазначала, що за життя спадкодавця право на спірне майно вже було оформлене належним чином. Зокрема, спадкодавець отримав свідоцтво про право на спадщину на це нерухоме майно, у тому числі на незавершений будівництвом житловий будинок, а його право було зареєстровано у відповідному державному реєстрі. На думку позивачів, саме постановою нотаріуса фактично заблокувала реалізацію їхніх спадкових прав, хоча спору між самими спадкоємцями щодо права на спадкування не існувало.

У зв'язку із цим позивачі просили суд скасувати постанову нотаріуса про відмову у вчиненні нотаріальної дії та визнати за ними право на спадкування за законом після смерті спадкодавця щодо спірного житлового будинку з господарськими будівлями та об'єкта незавершеного будівництва.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Суд першої інстанції позов задовольнив: визнав протиправною та скасував постанову державного нотаріуса про відмову у видачі свідоцтва про право на спадщину за законом, а також визнав за позивачами право на спадкування за законом після смерті спадкодавця щодо спірного житлового будинку з господарськими будівлями. Місцевий суд виходив із того, що право власності спадкодавця на спірне майно, у тому числі і на незавершеного будівництвом будинку, було підтверджене свідоцтвом про право на спадщину від 2012 року та відповідним записом у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. Також суд зазначив, що відомостей про визнання цього свідоцтва недійсним сторони не надали. Тому суд першої інстанції дійшов висновку, що відмова нотаріуса порушує спадкові права позивачів, оскільки фактично позбавляє їх можливості оформити спадщину.

Апеляція задовольнила апеляційну скаргу нотаріальної контори та скасувала рішення суду першої інстанції та ухвалила нове, яким відмовила в задоволенні позову. Мотиви апеляції полягали в тому, що, на її думку, спірний об'єкт є незавершеним будівництвом, а тому не може бути предметом спадкування. Адже, на переконання суду апеляційної інстанції, державній реєстрації підлягає право власності тільки на ті об'єкти нерухомого майна, будівництво яких закінчено та які прийняті в експлуатацію у встановленому порядку. Новостворене нерухоме майно набуває юридичного статусу житлового будинку після прийняття його до експлуатації і з моменту державної реєстрації права власності на нього. Однак, до цього не будучи житловим будинком з юридичної точки зору, об'єкт незавершеного будівництва є сукупністю будівельних матеріалів, тобто речей як предметів матеріального світу, щодо яких можуть виникати цивільні права та обов'язки. Враховуючи, що визнання права власності на об'єкт незавершеного будівництва, не прийнятого в експлуатацію, у судовому порядку нормами Цивільного кодексу України чи іншими нормативними актами не передбачено, апеляція зазначила, що спадкоємець має право звернутися до суду з позовом про визнання за ним майнових прав забудовника як таких, що входять до складу спадщини. У випадку, коли будівництво об'єкта нерухомого майна здійснювалося згідно із законом, у разі смерті забудовника до завершення будівництва, його права та і обов'язки як забудовника входять до складу спадщини та успадковуються. Якщо закон був порушений і дозвільних та технічних документів на будівництво не було, то таке нерухоме майно слід вважати самочинно збудованим, а легалізувати його через правову процедуру успадкування неможливо. За відсутності належних дозвільних документів про прийняття об'єкта нерухомості в експлуатацію – відсутня і можливість його реєстрації надалі, та, відповідно, відсутні можливості щодо розпорядження цим майном, оскільки така нерухомість вважається самочинно збудованою на земельній ділянці, яка не відведена під будівництво. Крім того, апеляційний суд зазначив, що нотаріус не є належним відповідачем у такому спорі, а також звернув увагу, що об'єкт розташований на земельній ділянці комунальної власності, однак власник цієї землі до участі у справі залучений позивачами не був.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд не погодився з висновками апеляційного суду про відсутність підстав для задоволення позову, зазначивши, що суд апеляційної інстанції помилково вважав, що у спадкодавця не виникло право власності на незавершений будівництвом житловий будинок, який не зданий в експлуатацію, на підставі положень ч. 2 ст. 376 ЦК України, а тому такий об'єкт не може бути предметом спадкування.

Верховний Суд виходив із того, що спірний об'єкт незавершеного будівництва входить до складу спадщини, оскільки право власності на нього за спадкодавцем було належним чином зареєстровано. Саме тому висновок апеляційного суду про те, що такий об'єкт не може бути предметом спадкування лише через незавершеність будівництва та відсутність документів про введення в експлуатацію, визнано помилковим. Суд окремо підкреслив, що надане спадкоємцями свідоцтво про право на спадщину, видане спадкодавцю (до його смерті) у 2012 році, не визнавалося недійсним у встановленому порядку, а отже, нотаріус не мав підстав фактично ігнорувати цей правостановлювальний документ.

Касаційний суд зазначив, що нотаріус, відмовляючи у видачі свідоцтва про право на спадщину, не навів належного мотивування, чому відхиляє правостановлювальний документ, який був виданий тією ж державною нотаріальною конторою та на підставі якого право спадкодавця вже було внесене до державного реєстру. На думку Верховного Суду, за таких обставин спадкодавець добросовісно покладался на законність оформленого за ним права, а тому держава не може створювати спадкоємцям правову пастку, коли спочатку визнає і реєструє право, а після смерті власника фактично заперечує можливість його спадкування. Тут суд прямо зазначив про те, що ризик помилки державного органу має нести держава, а не приватна особа. Нормативно висновок Верховний Суд обґрунтував положеннями Цивільного кодексу України про склад спадщини та право на спадкування, зокрема статтями 1216, 1218, 1268, 1296, 1297 ЦК України, а також нормами про державну реєстрацію речових прав, статтею 182 ЦК України, частиною третьою статті 331 ЦК України і статтею 27 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень». Окремо суд звернувся до Порядку вчинення нотаріальних дій, наголосивши, що нотаріус при видачі свідоцтва про право на спадщину перевіряє факт смерті, склад спадкового майна та документи, які посвідчують право власності спадкодавця. Окремо Верховний Суд відхилив і висновок апеляції про неналежність відповідача. Верховний Суд зазначив, що відмова у вчиненні нотаріальної дії може бути оскаржена безпосередньо до суду, а тому нотаріус у такому спорі є належним відповідачем за статтею 50 Закону України «Про нотаріат». Узагальнюючи, Верховний Суд дійшов висновку, що держава не може спочатку визнати і зареєструвати право власності спадкодавця на об'єкт незавершеного будівництва, а після його смерті заперечувати можливість спадкування цього майна, а ризик помилки державного органу не може перекладатися на добросовісних спадкоємців. Саме тому Верховний Суд дійшов висновку, що рішення першої інстанції було правильним, а апеляція помилково скасувала його, тож залишив рішення першої інстанції в силі.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://revestr.court.gov.ua/Review/133348556>.

2.2. Практика Європейського суду з прав людини

СТАТТЯ 8 КОНВЕНЦІЇ (ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО І СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ)

[Z AND OTHERS v. Finland \(№42758/23\):](#)

Повернення дітей-заявників, яким було надано притулок у Фінляндії, до Росії відповідно до Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей з огляду на найкращі інтереси дітей всупереч запереченням батька – відсутність порушення.

Джерело: Огляд рішень Європейського суду з прав людини (грудень 2025 року). Рішення за період із 01.12.2025 по 31.12.2025 / Відп. за вип.: Т. Р. Цибульська, К. Д. Кузнецова, Д. О. Штода, Є. В. Воронюк, О. Ю. Тарасенко, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2026. – 44 с. режим доступу за посиланням <https://cutt.ly/4tLC94sj>.

[KYRIAN v. The Czech Republic \(№15956/23\):](#)

Відмова національних судів зобов'язати законних батьків дитини надати заявнику, який не є законним батьком, інформацію про його біологічного сина – відсутність порушення.

Джерело: Огляд рішень Європейського суду з прав людини (листопад 2025 року). Рішення за період із 01.11.2025 по 30.11.2025 / Відп. за вип.: Т. Р. Цибульська, К. Д. Кузнецова, Д. О. Штода, Є. В. Воронюк, О. Ю. Тарасенко, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2026. – 40 с. режим доступу за посиланням <https://cutt.ly/EtLVi8xm>.

III. ПУБЛІКАЦІЇ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТУ

46

3.1. Дисертації

Белікова А. О. «Виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України у сімейних справах»

Дата захисту – 27.03.2026.

Місце захисту: Інститут правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України.

Дисертація: https://nrat.ukrintei.ua/searchdb/?tab=big&typeSearch2=okd&dateFromSearch=2026-01-01&dateToSearch=2026-03-30&specialistSearch%5B0%5D=081&typeCategory%5B0%5D=0&sortOrder=registration_date&sortDir=desc&pa=8

Анотація:

https://nrat.ukrintei.ua/searchdb/?tab=big&typeSearch2=okd&dateFromSearch=2026-01-01&dateToSearch=2026-03-30&specialistSearch%5B0%5D=081&typeCategory%5B0%5D=0&sortOrder=registration_date&sortDir=desc&pa=8

Фінагеева І. О. «Інститут опіки та піклування в сучасному приватному праві»

Дата захисту – 25.02.2026.

Місце захисту: Національна академія внутрішніх справ.

Дисертація:

https://nrat.ukrintei.ua/searchdb/?tab=big&typeSearch2=okd&dateFromSearch=2026-01-01&dateToSearch=2026-03-30&specialistSearch%5B0%5D=081&typeCategory%5B0%5D=0&sortOrder=registration_date&sortDir=desc&pa=10

Анотація:

https://nrat.ukrintei.ua/searchdb/?tab=big&typeSearch2=okd&dateFromSearch=2026-01-01&dateToSearch=2026-03-30&specialistSearch%5B0%5D=081&typeCategory%5B0%5D=0&sortOrder=registration_date&sortDir=desc&pa=10

3.2. Публікації, які не належать до розряду наукових

1. Олег Печений «Проблеми застосування обов'язкової частки у спадщині: формування практичних підходів»

Посилання: <https://unba.org.ua/publications/11522-problemi-zastosuvannya-obovyazkovoї-chastki-u-spadshini-formuvannya-praktichnih-pidhodiv.html>

2. Лариса Гретченко «5 FAQ про з'ясування думки дитини в суді: позиції КЦС ВС»

Посилання: <https://unba.org.ua/publications/11393-5-faq-pro-zyasuvannya-dumki-ditini-v-sudii-kojs-vs.html>

3. Анастасія Белікова «Усиновлення в умовах воєнного стану та мобілізації: тенденції судової практики»

Посилання: <https://unba.org.ua/publications/11379-usinovlennya-v-umovah-voennogo-stanu-ta-mobilizacii-tendencii-sudovoi-praktiki.html>

4. Ольга Розгон «Поділ майна за зустрічним позовом одного з подружжя про визнання майна особистою власністю»

Посилання: <https://unba.org.ua/publications/11259-podil-majna-za-zustrichnim-pozovom-odnogo-z-podruzhhya-pro-viznannya-majna-osobistoyu-vlasnistyu.html>

5. Ірина Попіка «Визнання дітей – свідків домашнього насильства постраждалими: законодавчі зміни, судова практика»

Посилання: <https://unba.org.ua/publications/11210-viznannya-ditej-svidkiv-domashnogo-nasilstva-postrazhdalimi-zakonodavchi-zmini-sudova-praktika.html>

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ АДВОКАТІВ УКРАЇНИ

Ми дуже цінуємо ваш час, тому хочемо поінформувати про **телеграм канал НААУ**, на якому лише актуальні новини та заплановані заходи – <https://t.me/InfoUNBA>

Також у вас є можливість першими дізнаватися про всі акредитовані навчальні заходи, цікаві статті колег та огляд правових позицій ВС за допомогою телеграм каналу **Вищої школи адвокатури НААУ** – <https://t.me/hsaorgua>